

בין ציון לציונות (10121)

האוניברסיטה הפתוחה – ירושלים

1881-1914

שיעור מס' 1 – 17.10.2006

המסגרת הגיאוגרפית: 3 זירות: א", מז' ומע' אירופה.
מסגרת הזמן: מ-מ-1881 – חיבת ציון והעליה הראשונה. קמה התנועה הלאומית הראשונה
עד – 1914 – מלחמת העולם הראשונה – אירוע מכונן.

הקורס מציג את אחד הפתרונות שמצאו היהודים לבעיות השייכות והלאומיות. הפתרון = הציונות.
בשנים הללו הפתרון הציוני לא היה מובן מאליו, היה חדשני, חריג, מעורר מחלוקת, זניח.
טמיעה, התבוללות, סוציאליזם, הפתרון הדתי-מסורתי היה מקובל גם הוא בסקטורים מסוימים.

תופעה מאוד יוצאת דופן עם שגלה מארצו במשך 2000 שנה, קיים מערכת יחסים "אפלטונית" עם
ארץ ישראל, ופתאום אותו עם מפוזר, מתחיל להתקבץ, מגיע לארצו הישנה, מחיה את שפתו.

הספרים מחולקים ל-2 חטיבות. הראשונה – כרונולוגית – כוללת 4 יחידות. הראשונה – תולדות
היהודים במאה ה-19 וגורמי המשיכה והדחיפה לצמיחת הלאומיות היהודית. השנייה – הרצל, ה-3 –
ממות הרצל עד מלחה"ע הראשונה.

החטיבה ה-2 – יחסי דת ולאומיות, הציונות ברוסיה, פועלי ציון, העלייה השנייה וראשית הסכסוך
הישראלי ערבי. אותם נושאים שנלמדו בחטיבה הראשונה – אבל בחלוקה נושאת אחרת.
ספר מאמרים – להתייחס רק למאמרים המוזכרים בחוברת הממ"נים. לא לקרוא את היתר.

סדר הקורס: יחידות 1,3,5 – 2 מפגשים כל אחת. שאר היחידות – מפגש אחד. בסוף הסמסטר –
שיעור 1 – פתרון בחינות.

יחידה 1:

לאומיות – היחידה גורסת שהלאומיות נולדה עם המהפכה הצרפתית ב-1789. יש דעות המקדימות וטענות הממקמות את הלאומיות מאוחר יותר.
הרעיון הלאומי – זכותה של כל אומה להתאגד או לזכות במדינה משלה. רעיון זה מכתיב את ההיסטוריה החל במאה ה-19.

אומה:

1. קבוצת אנשים המתייחסת למוצא משותף (לא תמיד אבל במקרים רבים).
2. שפה
3. דת
4. תרבות
5. טריטוריה
6. היסטוריה
7. זהות ושייכות (המאפיין החשוב ביותר).

רוב החוקרים מזהים שפה וטריטוריה כשני הקריטריונים מהבסיסיים להגדרת אומה.

לא כל התכונות מתחייבות.

עד שנת 70 לספירה – הלאום היהודי נחשב לאומה לפי כל 7 הקריטריונים הנ"ל.

האם היהודים הם אומה בסוף המאה ה-19?
כותב היחידה בחר להציג 3 תשובות:

1. **בן-ציון דינור** – היה שר חינוך, לפני כן כתב (כחוקר ציונות) שיש אחדות בין הקהילות אך היא אחדות דתית בלבד. כלומר, - לא היו אומה.
2. **אקצין** טוען שזו סוגיה מעניינת. כי בכל מקום בעולם גם היהודים וגם שכניהם זיהו כי היהודים שונים, נפרדים מהם ודומים ליהודים במקומות אחרים. ברוב הקהילות, הבחירה הייתה לגור באותה סביבה, גם כאשר הדבר לא נכפה.
בכל מקום היהודים עסקו בעסקים שונים, בכל מקום עסק אחר, אך אופייני ליהודים. השפות – תמיד קיים דיאלקט יהודי.
הטריטוריה – ארץ ישראל. היהודי בין אם הוא חי בתימן, בסין או בארה"ב רואה את הטריטוריה שלו כארץ ישראל.
דיני האישות היו אחידים בתוך כל הקהילות היהודיות.
3. לדעת **כץ** – למרות שהקהילות שונות זו מזו, יש בהן אחדות מסוימת = דתית. אבל באחדות הדתית יש גרעין לאומי.
היהודי מתרפק על עבר שהוא לאומי, וכמה לעתיד שהוא לאומי, קולקטיבי.
מבחינת שפה וטריטוריה היו ליהדות בעיות, אך מבחינת התודעה הלאומית וההיסטורית היא הקדימה אומות אחרות.
תנועה לאומית שרוצה להפוך למדינה - שואפת לחפיפה בין הגבולות האתניים לטריטוריאליים.

רוב הסכסוכים הלאומיים בעולם נוצרו על הרקע הזה. צריכה לזכות בלגיטימציה של אומות אחרות, מעצמות, צריכה לגבש עוצמה כלכלית, תקדש או תעלה על נס סממנים תרבותיים מזהים, ואם אין לה כאלה – תיצור.

חוקרים של מדעי המדינה אפיינו לפחות שני טיפוסים של לאומיות:

לאומיות ליברלית – לאומיות המבוססת על ליברליזם, שואפת לדמוקרטיה, זוהי תפיסה רציונלית ואוניברסלית של חירות פוליטית ושל זכויות אדם, המשקיפה אל העתיד. מתקיימת במקביל למסורת דתית קיימת ונתמכת ע"י מעמדות הביניים המשכילות ותנועות הפועלים.

לאומיות רומנטית – מבוססת על מושגים אי רציונאליים, נוטה לייחודיות, נשענת על היסטוריה, מסתורין של ימי קדם, סולידאריות, נתמכת ע"י האריסטוקרטיה וההמונים.

זרם ההשכלה הוליד את הלאומיות הליברלית, לעומת זרם הרומנטיקה שהוליד את הלאומיות הרומנטית, שני הכוחות הללו התנגשו וגרמו למלחמת העולם הראשונה.

בסוף המאה ה-19 היהודים נתונים לתהליכים מסוימים הגורמים המסוימים שמשכו את היהודים לחברה הנוכרית, עיכבו את צמיחת הלאומיות היהודית, והגורמים שדחפו אותם מהחברה הנוכרית מזרזים את צמיחתה של הלאומיות היהודית.

גורמי המשיכה:

אמנציפציה – :

עד 1881 חיו היהודים באירופה כקהילה עצמאית, חיו בשכונות משלהם, דיברו בשפתם, התלבשו בלבוש אופייני ועיסוקיהם הכלכליים הבדילו אותם מהנוכרים בסביבתם. חלק גדול מיהודי רוסיה ודרום מזרח אירופה זכו לאמנציפציה. מלוא הזכויות במדינות שבהן חיו אך מצד שני נדרשו גם למלא חובות כגון תשלום מיסים, שירות צבאי ולויתור על ייחודיותם כקהילה נבדלת. הסממנים הייחודיים לא הוגדרו ולא היה ברור איך עד כמה ובאילו אמצעים נדרשו לוותר על הייחודיות שלהם. הם נזרקו בבת אחת לעולם שמחוץ לקהילה. גורם אחד לאמנציפציה – האבסולוטיזם הנאור, הגורם השני – ההשכלה, הגורם הנוסף – תנועת ההשכלה היהודית – רוסו, ידידיה, וולטר דיברו על עקרונות ההשכלה.

יהודים שפעלו במע' אירופה אימצו את רעיונותיהם – בעיקר בגרמניה, בברלין – מנדלסון בעיקר. מבחינה חברתית – התקרבות של אותה שכבת משכילים (קטנה ומצומצמת) לחברה הנוכרית. ויתור על סממנים יהודים – הלבוש, הפאות, לימודים במוסדות ההשכלה הלא יהודיים, נישואי תערובת והיצרות שכבה משכילה ומבוססת מבחינה כלכלית. המשכילים היהודים מושפעים מאותם רעיונות שמהם מושפעים המשכילים הנוצרים – שוויון זכויות, מה שהוביל לרפורמה בדת היהודית. ניסו לשנות את הדת כך שיתאפשר לה לחיות בגולה. הם לא שואפים יותר לארץ ישראל, מנסים לקיים חיים בתוך מסגרת החברה הכללית. (מהפיכה דמוגרפית באירופה – כמעט הכפלת האוכלוסייה, מה שהוביל לתהליכי עיור ותיעוש.

נולד מעמד הפועלים ומעמד בעלי ההון (אמצעי הייצור) – בעלי ההון (הבורגנים) רצו ייצוג פוליטי, כדי להשפיע על החקיקה. ביקשו הסרה של המגבלות הפידאוליות הקיימות מאז ימי הביניים. הפועלים ביקשו לחיות – צמצום שעות העבודה, זכויות. שאפו למהפכה סוציאליסטית. השמרנים באירופה התחלחלו מהרעיון המהפכני ונטו לצד הבורגנים כדי למנוע חוסר יציבות. מגזרים שהשתחררו בנוסף ליהודים: צמיתים ונשים.

האמנציפציה כמעכבת את הלאומיות - היהודים התבקשו להשתלב ולהיטמע בחברה הנוכרית – להדחיק את מאפייניהם הדתיים, לשמור על הדת התאפשר, אך השמירה על הלאום בעייתית. המוסדות הקהילתיים התמוססו, מממני הקהילה עזבו אותה (הפכו לחלק מתנועת ההשכלה). הדת הפסיקה להיות "דבק".

בטווח הרחוק האמנציפציה כן עודדה את הלאומיות – בכל תקופת ההתלבטות אם להעניק ליהודים אמנציפציה לא עלתה השאלה, כאשר היא ניתנה בחוק – ניתן היה לדבר על זכויות לאומיות יהודיות. עם התמוססות הדת בשכבות אלה – נוצר "ריק". ואקום רוחני, שמילאו או ע"י התנצרות או ע"י הצטרפות לקומוניזם ובשלב מסוים – ברעיונות הלאומיות.

(פולין שהחלה לשגשג במאות ה-14 וה-15, ביקשה לצרף יהודים כדי להתחזק, נחלשה במאה ה-18. עם כיבוש פולין, הרוסים קיבלו לשטחם קהילה יהודית גדולה, הצארים באותן תקופות ביקשו למוסס את הקהילות והיהודים היו נתונים לגחמת השליטים הלא יהודים).

לענות על השאלה הראשונה בממ"ן. להתבסס בכל התשובות על המאמר. השאלות המתייחסות למאמר הרבה פעמים לפי סדר הנושאים במאמר. במאמר זה – לא.

שיעור שני – 31.10.06:

השכלה – תנועת ההשכלה צמחה במאה ה-18 בצרפת, נלחמה למען חופש האמונה והביטוי, שאפה לקעקע מרות לא מוצדקת, שרירותית בין אם זו דתית או מלכותית. המשכילים טענו שכל בני האדם נולדו שווים זכויות ללא הבדל דת, מין, גזע ומתוך כך נולדה האמנציפציה. המשכילים דגלו בהפרדת הדת מהמדינה ובסובלנות דתית, רעיונות שגם הם תנאי לאמנציפציה.

ההשכלה וסיבותיה :

1. **לאומיות** – המאה ה-19 – עידן הלאומיות באירופה. חיפשו אחר הגורם הזר בכל מקום, ידגיש את הזהות הלאומיות, היהודים היו למעשה הגורם הזר.
2. **הקפיטליזם** – חל זיהוי בין היהודים לקפיטליזם. שדרות שלמות באוכלוסיה הנוצרית שנפגעו מהקפיטליזם הטילו על היהודים (העשירים שבהם) את האשמה.
3. **תגובת הנגד לתנועת ההשכלה**, שהביאה לערעור סדרים חברתיים, למהפכה הצרפתית, לעליית נפוליון, הייתה הרומנטיקה שביקשה לשמר את הישן.
4. רעיונות של **דרוויניזם** חברתי ותורת הגזע.
5. **דמוקרטיזציה**, עליה בזכות הבחירה, עליה בהשכלה הובילו לחשיפת המונים לעיתונות הכתובה, צמיחת האנטישמיות הפוליטית.
6. בשליש האחרון של המאה ה-19 **התחזק הסוציאליזם**, יותר ויותר יהודים היו מושפעים מהרעיונות הסוציאליסטים, והיו פעילים רבים בתנועה זו. המהפכנות והאידיאליזם הבווער הפחידו רבים, והיה זיהוי של יהודים עם הסוציאליזם.
7. הסטריאוטיפ **היהודי הישן** חלחל והתעצם.

במקביל לצמיחת תנועת ההשכלה במערב אירופה, צמחה גם תנועת ההשכלה בקרב היהודים. בדור הראשון שלהם, עדיין הקפידו על קיום המצוות ושמירתן, בדור שאחרי (יורשיו של מנדלסון) – כבר

לא כל כך, ראו בכך עניין אישי ויותר מכך, הם ביקשו לתת ליהדות צביון שיקרב אותם לחברה הנוצרית הסובבת.

שפה – ביקשו לנטוש את האידוש ולעבור לגרמנית, חינוך – נטישת המוסדות המסורתיים לעבר מוסדות החינוך הנוצריים, המשכילים היהודיים עודדו את היהודים לסגל מגמות של פרודוקטיביזציה, מגמות של רפורמה בדת כדי "להתאימה" לזמן ולמקום. בנקודה זו – תנועת ההשכלה דוחה לאומיות. היא שימרה בערך את היהדות, ביקשו להפוך את היהודים ל"גרמנים בני דת משה", שימור הדת כעניין אישי דתי. תנועת ההשכלה בכללה היא אל-לאומית או אוניברסאלית.

במזרח-אירופה:

לויזון – מראשי תנועת ההשכלה היהודית שם. 3 מובנים מבחינים בין התנועות במע' ובמז' – 1. המשכילים **במע'** **אירופה** שאפו לשוויון ולקבלת זכויות בחירה. **במזרח** – ניסו לקדם את זכויותיהם הכלכליות ולא האזרחיות (שנשללו מכלל האזרחים). 2. **במערב** – הושפעו מעקרונות הדיאיוזם (נגד סמכויות המוסדות הדתיים). **במזרח** – גם המשכילים נותרו שומרי מצוות ולא ערערו על תוקפן. 3. **במע'** – שכבת המשכילים היהודית בחלקה, החלה לחצות את הקווים. חלקם התבוללו, משום שראו בה מודל חיקוי. המשכילים **במז'** אירופה לא ראו בחברה הכללית אידיאל או מודל שיש לשאוף אליו.

במזרח אירופה אין אנטישמיות מודרנית, יש אנטישמיות על רקע דתי, כלכלי, על רקע זרותם של היהודים באימפריה הרוסית.

הצאר ניקולאי הראשון – נקט באמצעים ברוטאליים כדי לשלב את היהודים בחברה. גזירת הקנטוניסטים – חייבה את גיוסם של נערים יהודים בגילאים 12-25 וחייבה את שליחתם לגבולות, תוך הפיכתו לרוסי.

1835 – איסור נישואי קטינים בקרב היהודים – כדי לצמצם את הגידול הטבני - במאה שנים הוכפל אוכלוסייתם פי חמש בערך בסוף המאה ה-19 (ירידה בתמותת תינוקות), ביטול החדר ובית המדרש, ביטול מוסד הקהילה היהודית – **1844**.

אלכסנדר השני – 1851 – ביטל גזירת הקנטוניסטים, נתן ליהודים זכות לבחור ולהיבחר, נתן ליהודים עשירים זכות לצאת מתחום המושב ולהתיישב בתוך רוסיה. **1861** – שחרור האיכרים ברוסיה. במטרה להראות שלא נתן זכויות רק ליהודים, אלא לכולם.

ב-1863 פרץ מרד פולני בתחום המושב (האזור שרוסיה סיפחה מפולין). המרד נגד הרוסים נכשל באופן חרוץ, וזה גרם לאלכסנדר השני להקשיח את עמדותיו, שבאו לידי ביטוי כלפי היהודים – פרעות באוקראינה ובקווקז, כל הלך הרוח השתנה. הוא **נרצח ב-1881**. בעקבות הירצחו פרצו ברחבי רוסיה **פרעות**, "**הסופות בנגב**" (שהתחוללו בדרום רוסיה), באתרים העיקריים של הפרעות נראו אנשי שלטון. **אלכסנדר השלישי** אחי אלכס' השני, עלה לשלטון ומינה אישיות ימנית ריאקציונרית מאוד לראשות הכנסייה.

1882 – **איגנטייב שר הפנים**, חוקק את "חוקי מאי", משמעות חוקי מאי – חרם כלכלי על היהודים – איסורים למכביר על פתיחת עסקים, עיסוק בנושאים שונים וכו'.

1887 – "נומרוס קלאוזוס" - הגבלת מספר הסטודנטים היהודים.

גירוש 20 אלף יהודי מוסקבה. חלק בעקבות גזירת הקנטוניסטים הגיעו למוסקבה, חלק מעשירי היהודים, כל יהודי שיכול היה – הגיע להתגורר בה.

מאפייני האנטישמיות במזרח אירופה – רצחנית, במידה מסוימת נובעת מהשלטון, לא רק גורמים שליליים באוכלוסיה, אלא נובעת במידה מסוימת בשלטון.

לאומיות:

כוח רעיוני עולה באירופה – מז' ומע' אירופה – בעיקר לאומיות ליברלית, במזרח – רומנטית. היהודים זוהו ונדחו כחלק זר, הסיבה השנייה, הלאומיות מעין "מחלה מדבקת", רעיון שחלחל מחברה אחת לאחרת. יהודים משכילים שחיו בגרמניה, נוכחו בהתעוררות הלאומית הרומנטית בחברה הגרמנית, הם נדבקו, אז גילו שאינם רצויים שם, ופנו ללאומיות היהודית.

צמחה דווקא במז' אירופה כי ההשכלה והאמנציפציה היו שם פחות משמעותיות, ודווקא אז בשליש האחרון של המאה ה-19 – כי האנטישמיות הגיעה לשיא וגם הלאומיות.

יחידה 2

למרות שמקובל לומר שהציונות נולדה ב-1881, לפני כן הרעיון היה קיים.

מבשרי הציונות – חוקרים שונים מגדירים אותם באופן שונה. ביחידה שלנו מתמקדים בעיקר בשלושה: **משה הס, קאלישר ואלקלעי.**

1. **משה הס** היה יהודי גרמני שגדל בבית מסורתי, בבגרותו הצטרף לארגון סוציאליסטי, בגיל 30 חווה משבר אישי עמוק, התאכזב מהסוציאליזם, מתורות אחרות, התאכזב מהאמנציפציה והציג פתרון לאומי. רומנטיקן, **דיבר על "רוח הלאום"** שהתגלמה לכל אורך הגלות במוסדות הלאום. שלח מכתבי
2. ם לכי"ח כדי שיסייעו לו לממן את רעיונותיו, בשלב זה הם ראו בו תמהוני.

3. **אלקלעי** – היה רב קרואטי שהושפע מאוד מהלאומיות היוונית והסרבית של זמנו. חשב במונחים דתיים, משיחיות וקבלה. לטענתו הבעיה היהודית תיפתר רק בארץ, הוא חישב **שצריכים להיות מינימום של 22,000 יהודים כדי שתתחולל הגאולה.** ראה במספר זה מאסה קריטית. הדיבור במונחים של גאולה לא היה חדש. החידוש שלו – שכדי להביאה צריך לעשות מעשה. חשב שצריך לפנות לתורכים ולאירופים כדי להביא לכך.

4. **קאלישר** – רב מגרמניה ממוצא פולני, העובדה שיהודים מגיעים לעושר ולעמדות בכירות בפוליטיקה (ד'זרעאלי ועוד), **זה מסימני הגאולה.**

המשותף לשלושתם: פתרון לאומי ליהודים בארץ ישראל. שלושתם פעלו בשליש השני של המאה ה-19. הושפעו מהלאומיות הזרה.

אלקלעי וקאלישר – רבנים, הס מושפע מהעולם הלא יהודי. מקורות ההשפעה שלו מאוד שונים, אך הם בכ"ז מגיעים לאותה נקודת מוצא.

כך טוען ששלושת מבשרים אלה, תרמו או יזמו בצורה משמעותית את התנועה הציונית. חוקרים אחרים כמו אטינגר טוענים שלו, **שהמבשרים לא השפיעו** ושאלו מכירים בחשיבותם רק מכיוון שהתנועה הציונית קמה אח"כ ואמרה דברים דומים. לטענתו, המבשרים נכשלו, קהילותיהם לא תמכו בהם, נתפסו כתימהונים ולא הצליחו להוציא לפועל את חזונם. לדעתו, הם ביקשו להישען יותר על המעצמות. הם חשובים בכל זאת כי הם עשו את החיבור בין הדת, ארץ ישראל, גאולה ועבודת אדמה. כי הם חיברו את הדת ללאומיות. הם מוכיחים שיש רעיונות לאומיים שלא קשורים לרעיונות הלא יהודיים, אלא נובעים מהדת.

יש בהיסטוריה שתי פרדיגמות – הנחות יסוד – מטריאליזם (סוציאליזם מרכסיסטי למשל), המניע החשוב – כלכלי. האידיאליסטים – אידאה קודם ואחר כך המימוש שלה.

שיעור 3 – 14.11.06

יחידה 2:

חיבת ציון והעליה הראשונה

הלאומיות היהודית נולדה במידה רבה במערב אירופה, והציונות נולדה במזרח אירופה ב-1881, בעקבות פרעות "הסופות בנגב". אך מה בהן היווה את הטריגר לציונות? מה שהבדיל בי נן לפרעות אחרות: עוצמת הפגיעות בנפש – היו 50 נרצחים וזו הייתה פגיעה קשה ביותר.

השלטון לא רק שלא מנע אותן, אלא אף הסית את הרוחות, ולבסוף האשימו את היהודים. היהודים השליכו את יהבם לעבר שכבת האינטליגנציה הליברלית בחברה הרוסית, והתברר כי הייתה זו משענת קנה רצוץ, התברר כי ההישענות על גורמים רוסיים היא פיקציה ואז פנו אל עבר הציונות. המבט האידיאולוגי של חיבת ציון בשלביה הראשונים הוא **פינסקר**:

פינסקר היה רופא, ומבכירי האינטליגנציה, בדומה למשכילים אחרים התאכזב וניסח את דעותיו החדשות בחוברת חדשה: "אוטואמנציפציה". טוען שהאנטישמיות באירופה היא תופעה שלא תיכלה, היא נצחית, הסיבה היא יודופוביה. חרדה משתקת מפני היהודים. היהודים הם כעין "רוח רפאים" היסטורית, משום שלפי ההיגיון, היהודים היו אמורים להיכחד מזמן, קיומם לא נורמאלי, אך לא רק שאינם נכחדים, אלא הם מתחזקים. עמי אירופה זיהו שיש "בעיה" יהודית.

במע' אירופה האמנציפציה הייתה פתרון.

לטענת פינסקר, לא שינתה דבר, מכיוון שזהו פתרון שבא "מלמעלה" (עמ' 121) ואינו מתקן את רגשות הגויים כלפי היהודים. ולכן טען שהיהודים צריכים לעשות "אוטואמנציפציה" – לשחרר את עצמם מעול הגויים ולמצוא לעצמם טריטוריה מחוץ לאירופה, לא משנה היכן.

ארץ פנויה מילידים, פורייה, מיקום טוב, בטוח הרחוק ארץ ישראל כן משאת נפש, לפחות בתיאוריה. הוא אמנם מזרח אירופי, אך קרוב למערב אירופה, את ה"אוטואמנציפציה" כתב בגרמנית.

אין לו אוזן קשבת במערב אירופה, אך במזרח כן, וזה הביא לצמיחת תנועת "חיבת ציון". ארגון זה היה מורכב מקבוצות קטנות, בנות עשרות חברים חובבי ציון. (קבוצות כמו "ביל"ו, מנוחה ונחלה, ועד יסוד הגולה ועוד). בעקבות רעיונותיו של **פינסקר** קמה התעוררות והרבה קבוצות דיברו על כך שצריך להתארגן ברוח הגשמת דבריו.

ביל"ו – "בית יעקב לכו ונלכה" אגודה לא גדולה, חשובה מבחינה אידיאולוגית ומעשית. (עמ' 110). הפתרון הוא יישוב ארץ ישראל ועבודת האדמה. הם ניסחו זאת בצורה ברורה ופעלו בעניין. הקימו את גדרה. במידה מסוימת העולים של אגודה זו לא מייצגת את עולי העלייה הראשונה, צעירים, פורקי עול, תוססים, מייצגים יותר מאפיינים של אנשי העלייה השנייה. ביל"ו סימנה את המפה כשעוד לא הייתה מפה.

ב-1882 סגרה רוסיה את גבולותיה, המעט מחובבי ציון שכן הגיעו לא"י, כתבו אוי ואבוי – ביצות, קדחת, תורכים, ערבים, לא להגיע. הלהט הראשוני שכך. ואז פינסקר ולילינבלום הרגישו שצריך לעשות מאמץ מיוחד כדי לרכז את המאמצים ואת הקבוצות.

ב-1884 התכנסה ועידת קטוביץ', (עמ' 140) בגרמניה, משום שהיה פחד מהרוסים, רוסיה הכילה לאומים רבים והיא חששה מהלאומיות, מהפיצול. השלטון הצארי עוין לתנועות הלאומיות, ועיקר היהדות המשכילה נמצאה במערב אירופה, שם היו הכסף והקשרים.

הייתה התכנסות לחגיגות יום הולדתו של משה מונטיפיורי. לוועידה הגיעו נציגים של אגודת חובבי ציון, בעיקר מתחום המושב, והיו לה כמה מסקנות:

1. יש לתמוך במושבות הקיימות. להמשיך את העלייה לא"י.
2. הקמת מיסוד ארגוני לחיבת ציון, שפינסקר יהיה יו"ר, ויהיו 18 נציגים.
3. לרכז את איסוף התרומות ולהסדיר אותו.
4. לשגר נציג לארץ ישראל, שיבדוק מה בדיוק קורה שם.
5. לשלוח שליח לקושטא, לסולטאן העותמני ולבקש ממנו היתר להתיישב בארץ.

ועידה זו מאוד חשובה – לראשונה, התכנסות ראשי קהילות, מאז המאה ה-18 (מאז שוועד הארצות פורק). מצד שני, היא לא כל כך הצליחה – לא קבעה תוכנית פעולה ברורה, לא הצליחה לרתום את יהדות מערב אירופה ולא התמודדה עם הסוגיות העקרוניות של חיבת ציון – אם היא תנועה דתית או חילונית, למשל.

אולי זה מה שהציל את התוכנית.

(עמ' 143). לפינסקר 3 סגנים דתיים ו-3 חילוניים.

1890 – תנועת חיבת ציון זוכה לאישור פעולה מהשלטונות הרוסיים, אך ניתן לה שם חדש:

"הועד האודיסאי". (עמ' 155).

המאבק ההיסטורי בין התורכים לרוסים – בארץ שלטו התורכים, שנחשבו למעצמה בקריסה, נותרה נחשלת מאחור, לעומת כל מעצמות אירופה שהתחזקו, כבר במאה ה-19 החלו מעצמות אירופה לשלוח שליחים לארץ, כדי לנעוץ יתד.

הרוסים הבינו שהעולים שהיו בעלי נתינות רוסית, ולא איבדו אותה, הם למעשה נציגיהם. לכן, כאגודה, המעבירה כספים לנתינים רוסיים המצויים בארץ ישראל. כתר הועד האודיסאי הפיח חיים בתנועה, מה שהביא גל של עולים חדשים, שמהר מאוד איבד את האפקט שלו.

הצלחות חיבת ציון:

1. ניסוח התודעה הלאומית (הרעיון הציוני) והפצתה, יש לה זכות
2. יצקה את התבנית הארגונית והרעיונית.
3. קיימה את התשתית הלאומית בא"י (9 המושבות).

כשהרצל ערך את הקונגרס הציוני הראשון, שלח הזמנות לקבוצות ציוניות שהיו קיימות כבר 20 שנה.

כשלונות חיבת ציון:

1. לא הפכה לתנועת המונים.

מעט האנשים שעלו לא"י קיבלו את הרושם שחיבת ציון תתמוך בהם כספית, אך זה לא קרה, המתיישבים, במידה רבה, הופקרו. הברון רוטשילד, שלא היה שייך לתנועה זו, תמך ו"כיבה את השריפות". העלייה הראשונה הצליחה בזכות אמונתם ועיקשותם של העולים.

2. כשלון פוליטי וארגוני

הרבה פעמים במבחן מופיעה שאלה - חיבת ציון רעיון שהצליח, ארגון שנכשל – לנתח ולהביע דעתנו הסיבות לכישלון –

בתוך חיבת ציון שני זרמים – דתי ומשכילי.

שניהם משכו לכיוון אחר.

המשכילים – שאיפה להגיע לישראל בגלל מניעים פרגמטיים – בעיות בתחום המושב, הפתרון בארץ ישראל. הדתיים רואים בא"י ערש מולדתם ההיסטורית.

1. פינסקר היה רופא, לא רצה להנהיג ולא הצליח בכך. לא ברור היכן מרכז התנועה, באודיסה ובוורשה היו מרכזים שהתחרו אחד בשני. ההתאגדות הייתה על בסיס מקומי, ביזורי.
2. לא הצליחה לרתום את יהדות מע' אירופה – שמצאו פיתרון באמנסיפציה, אך גם את יהודי מז' אירופה לא הצליחו לרתום. מצאו הצדקות תיאולוגיות בגולה. רוב יהדות מזרח אירופה הייתה למעשה מסורתית, אורתודוקסית.
3. עד 1890 התנועה לא זכתה להצדקה חוקית מטעם השלטונות הרוסיים ונאלצה לפעול במחתרת.
4. קשיים כספיים – לתנועה לא היו משאבים כלכליים. במזרח אירופה הקהילות היו עניות מרודות (כספי מחצית השקל – על שם התרומה שנתנו לבית המקדש, תרומה לקהילה). היו אי-סדרים בהעברת הכספים, כספים לא הגיעו ליעדם.
5. הקו האידיאולוגי לא היה כל כך ברור, הרצל הצליח משום שביטא את הבעיה היהודית ואת פתרונה במילים פשוטות. ב"אוטואמנציפציה" היה ניסוח מסורבל ומעורפל.

עליה ראשונה – 1881-1903

עליה לאומית ראשונה, אחרי עליות שנבעו מרקע דתי.

הסיבות לעליה:

אנטישמיות במזרח אירופה – פרעות, נומרוס קלאוזוס (מכסות מספריות של יהודים שהורשו ללמוד באוניברסיטאות).
האנטישמיות במערב אירופה – לאחר האמנציפציה, הבינו שאם האנטישמיות קיימת גם אז, הרי שאין באמנציפציה פתרון, ואולי אין פתרון כלל באירופה.
יהודי מז' אירופה ראו זאת לפני יהודי מערבה.

ההגבלות הכלכליות שהוטלו על היהודים במסגרת חוקי מאי של איגנטייב – חרם כלכלי של היהודים בתחום המושב. באותה תקופה היגרו לארה"ב 3 מיליון יהודים מרוסיה, חלקם הקטן (50,000) היגרו לישראל.

רוב עולי העלייה הראשונה בעלי זיקה הדוקה לדת (גם אם לא היו דתיים), הכיסופים לארץ ישראל כערש היסטורי,

החברה הרוסית בכלל מושפעת ממגמות פולקיסטיות, התרפקות על ימי הביניים, (בשליש האחרון של המאה ה-19, מאוחר יותר מאשר במערבה) – עמ' 125.
יש התפרצות – חזרה לטבע, טולסטוי, וכו'.

היהודים המשכילים שנחשפו לספרות זו הושפעו מאותן המגמות ואימצו אותן. היו יוזמות יהודיות שביקשו לקיים התארגנויות חקלאיות ברוסיה. מה שלא יצא אל הפועל. חלק מאותם משכילים, בעלי אותן נטיות, עלו לארץ.

מאפייני העולים:

לא כל כך צעירים, בני 30-40, בעלי משפחות, הון מסוים, לא דלת העם. רובם שומרי מצוות, מאמינים. לא היה להם מנהיג, ארגון, וכו'.

שלבים:

1882-4 – הדרמטי ביותר. מיוסדות 7 המושבות הראשונות:

ראשל"צ, זיכרון יעקב, עקרון, ראש פינה ועוד. מתוך 7 המושבות 2 מעניינות: גדרה ופתח תקווה. – יישוב ישן.

1878 – אנשי היישוב הישן שהאמינו במגמות של פרודוקטיביזציה, היה שיתוף פעולה בין יישוב ישן לחדש, בהיבט זה, להבדיל מהיבטים אחרים.
גם מאפייניה של גדרה – מאפיינים של העלייה השנייה (צעירים, סוציאליסטים, רווקים).

מוקמות התיישבויות נוספות, של בודדים. 4 מתוך 7 המושבות הפכו להיות כפופות לתמיכת הברון. ב-1884 נפסקה העלייה במידת מה. שערי רוסיה נסגרו.
מאוחר יותר הוקמו מושבות בנות – בגלל הריבוי הטבעי, **1890-1 גל עלייה נוסף**, חיבת ציון קיבלה אישור לפעול כוועד האודיסאי.

ראשד פחה, השליט מטעם העותמנים היה יחסית אוהד ליהודים ולכן הגיעו עולים רבים (8,000).
בגל זה הוקמו 2 מושבות חדשות, רחובות וחדרה שניסו להיות עצמאיות ולא ליפול לתמיכת הברון.

מחירי הקרקעות האמירו, החלה ראשית ההתנגדות, הלא ממוסדת, של הערבים להתיישבות. המושבות לא הצליחו לקלוט את 8,000 העולים.

לא הייתה תשתית כלכלית ולמעשה העלייה לא התחדשה עד 1904.

בשנים הנותרות, העולים שישנם יצאו לפריפריה – הקימו את מוצא, מטולה, באר-טוביה.
אותן מושבות ואלו שהוקמו בעשור שאחרי, הן אלה ששרטטו את מפת החלוקה, הן הרחיבו את גבולות הארץ.

קשיי המושבות: (עמ' 128)

1. כשלון חקלאי – חוסר ידע וניסיון.
2. קושי כלכלי – תמיכת חיבת ציון לא הגיעה.
3. התנכלויות מצד השלטון העותמני – אסר על בניה, על כניסת יהודים (נכנסו על אשרת תייר, היו שוהים בלתי חוקיים).
4. התנכלויות מצד הערבים. לקח לערבים הרבה זמן להבין שיש פה מגמה.
5. היישוב הישן – 2 קהילות ספרדית ואשכנזית – הספרדים התפרנסו מעמל כפיהם. האשכנזים התפרנסו מתרומות. שליחי היישוב הישן יצאו לשנורר בחו"ל. והתחלקו ביניהם בתרומות. חששו מלהתחלק בתרומותיהם עם העולים. לא היה ברור גם מה קורה עם שנת השמיטה.
6. ביצות, קדחת, מכרו להם אדמות גרועות.

(ב-3-1882) חצי שנה לאחר הגעת העולים לארץ התברר להם שיהיה להם קשה מאוד להשריש בארץ.

מי שנחלץ לעזרתם היה **הברון דה רוטשילד**.

לא רק שלא היה ציוני, היה אולי אנטי-ציוני – דתי, ונהנה מיתרונות האמנציפציה. המניע שלו: עזרה ליהודים אחרים נזקקים (כדתי – גמילות חסדים, אולי רצה להילחם במיסיון הנוצרי, שליחי כנסיות הגיעו לכאן כשליחי מעצמות ועסקו במיסיונריות, אולי רצה להוכיח שיהודים יכולים להיות פרודוקטיביים).

שיטת האפוטרופסות – ממונים מטעם:

התחילה באופן ספוראדי. הוא תרם בתחילה למשפחות במצוקה, ולאט לאט מעורבותו במושבות העמיקה, עד שנטל את כל האחריות על מצבן הכלכלי של המושבות. במקביל, העביר את אדמות המושבות על שמו. מאוד מסובך לנהל את החיים במושבות, ולכן שלח נציגים צרפתיים היו ממונים על כל מה שקרה במושבות, בנו בתי ספר, החליטו מה יגדלו, עקרו את נטיות החלוצים.

ב-1900 הברון החליט שנמאס לו, והעביר את האפוטרופסות לברון הירש וליק"א. זו הייתה קרן שתמכה לפני כן במושבות חקלאיות בארגנטינה. אחרי 1900 החלו להוריד את התמיכה בהדרגה, עודדו אותם לעבוד יותר, וכך כעבור מספר שנים, הצליחו להגיע לעצמאות.

יתרונות האפוטרופסות:

1. הצילה את ההתיישבות היהודית בארץ.
2. השבחת הידע והתשתית החקלאית, כרמים, פרדסים וכו'.
3. תקשורת מול השלטון העותמני – הסדרת רישיונות קניה, בניה, וכו' (שוחד).
4. הקמת בסיס לתעשייה – יקבים בזיכרון יעקב ובראשל"צ, מזגגה בטנטורה, מטוויה בראש פינה.
5. הקמת תשתיות – חינוך, בריאות, מים, כבישים.

1. נסיגה מערכי העבודה העצמית, הפרודוקטיביזציה (ערבים עבדו).
2. אפוטרופוסים החליטו, ותכננו, מה שגרם לפסיביות של העולים.
3. העולים – מזרח אירופאים, האפוטרופוסים – צרפתיים, היו התנגשויות על רקע תרבותי. הצרפתים התייחסו למושבות כאל קולוניות, מה שקומם מאוד את המתיישבים.

שיעור 4 – 21.11.06

הרקע להגעתו של הרצל:

חולשתה של חיבת ציון:

ב-1890 קיבלה חי"צ את התואר: הוועד האודיסאי. אך עדיין הרחוב היהודי לא נהה אחר רעיונותיה של חי"צ, מעדיפים להגר לארה"ב. אין מנהיג סוחר – מז' אירופה. במערבה – האימפריה האוסטרו-הונגרית – הורכבה מ-11 לאומים, שכולם החלו להדגיש את לאומיותם, בה נדבקו גם היהודים.

בין האגודות הללו בלטה האגודה "קדימה" – 1882 – הוקמה ע"י גרינברג, הוציא לאור עיתון, המטרה הייתה גם ציונית, אך גם הטבת מעמדם של היהודים.

ניסו ללכד את האגודות, לרכז מאמצים, לליניבולם ניסה גם לארגן קונגרס, אך לא הצליח בכך. במערב אירופה, כמו במזרח, תסיסה ציונית, אך גם במערב – אין מנהיג מוביל, ואין ריכוז של משאבים.

התגברות האנטישמיות:

אוסטרו הונגריה – 1881 – ברייכסטאג 13 צירים אנטישמיים, שניצלו את בימת הפרלמנט כדי להשתלח ביהודים. בשנות ה-80 וה-90 נבחר כראש עיריית וינה – לואגר – אנטישמי מובהק. לא הייתה לו אג'נדה אנטישמית, ואף כמה מטובי חבריו היו יהודים, אך היה אנטישמי. היו 2 עלילות דם, בשני המקרים זוכו היהודים בביהמ"ש.

פרשת דרייפוס :

בשנות ה-80 של המאה ה-19 חוותה צרפת 2 שערוריות: הראשונה – שערוריית פנמה, שהובילה להתפרצות אנטישמית על רקע כלכלי
ב-95' נעצר אלפרד דרייפוס, קצין יהודי די בכיר במטכ"ל הצרפתי באשמה של ריגול לטובת הגרמנים, שהיו אויביהם המרים של הצרפתים.

דרייפוס נשפט, מורשע ודינו נגזר ל-2 עונשים:

1. פומבי, משפיל, בכיכר העיר לעיני המון רב, דרגותיו נקרעו ממנו.
2. נשלח לבית הכלא באי "השדים" – עמ' 188. הוא טען כי הוא חף מפשע, אנשי רוח רבים יצאו להגנתו, בראשם הסופר אמיל זולא, שפרסם מכתב בשם: "אני מאשים" בו טען שההאשמה נבעה ממניעים אנטישמיים. בעקבות זאת נערך לו משפט חוזר, התברר כי חלק מהראיות היו בדויות, זוכה

ודרגותיו הושבו לו. בעת משפטו נשמעו קולות רמים של שנאה נגד היהודים. בטקס משפיל בו נתלשו דרגותיו בכיכר העיר, נישאו ע"י ההמון הפריסאי קריאות "מוות ליהודים".

בגרמניה – עצומה המבקשת למנוע כניסת יהודים לגרמניה ולמניעת שילובם. היהודים במזרח אירופה נבדלו מיהודי מערבה, בתרבותם, ו"זכו" ליחס גזעני גם, ולא פחות, מצד יהודי מערב אירופה.

1881 – סופות בנגב

1882 – חוקי מאי

1887 – נומרוס קלאוזוס

1891 – גירוש יהודי מוסקבה

האנטישמיות התגברה, לא נעלמה בשל האמנציפציה, אלא אולי דווקא מתחזקת בגללה.

הלך הרוח העיקרי, לפחות במערב אירופה, הוא האמנציפציה. בני דורו של הרצל, נולדו לתוך האמנציפציה, כמובנת מאליה. היהודים בדור הראשון עשו מאמץ וניצלו את האמנציפציה כדי להיטיב את מצבם הכלכלי. הרצל, כאחרים, נולדו בבתים מבוססים. התפוררות הקהילה הותירה את היהודים ללא תמיכה, חשופים ליחס החברה הנוצרית הלא מקבלת.

1860 – נולד בבודפשט

1878 – וינה

1882 – דירינג

1883 – אזכרה לוגנר

1884 – מסיים ללמוד מחזאי ועיתונאי

1891 – נשלח לפריז

1892 – אנטישמיות אוניברסאלית

1893 – פתרון ראשון – התבוללות

1894 – הגטו החדש

1895 – דרייפוס

1896 – "מדינת היהודים"

1896 – פניה לעשירי היהודים

1897 – "די וולט" – הקונגרס היהודי הראשון

1902 – אלטנוילנד - אל עריש

1903 – אוגנדה

1904 – נפטר

1860 – נולד למשפחה מתבוללת, מבוססת, מתחנך שלא על ברכי היהדות.

1878 – משפחתו היגרה לווינה, למד משפטים באוניברסיטה.

1882 – נתקל בספרו של דירינג, אחד ממעצבי "תורת הגזע". עמ' 182.

הזדעזע מספרו, הבין שבעיית הגזע מונעת השתלבות היהודים.

1883 – השתתף באזכרת וגנר מטעם אגודת הסטודנטים, ושם נתקל באנטישמיות, בעקבות זאת

פרש הרצל מאגודת הסטודנטים

1891 – יצא בשליחות עיתונו לפריז, ב-1892 כתב את מאמרו הראשון על יהודים – זיהה

שהאנטישמיות היא בעיה אוניברסאלית, נתקל בה בכל מקום.

1893 – הגיע לפתרון הבעיה – התבוללות והתנצרות

1894 – כתב מחזה: "הגטו החדש" – היהודי שזכה באמנציפציה, שהוריד את סממניו הדתיים

החיצוניים, שהתבולל, אך עדיין חי בגטו. על פניו, הכול היה פתוח בפניו – האקדמיה, הצבא וכו'. אך

בפועל – נתקל ב"תקרת הזכוכית". כשראה שבצרפת, ערש האמנציפציה ליהודים, שכעבור 3 דורות לא השתלבו היהודים, החל להבין שההתבוללות אינה הפתרון. ושכדאי לפתור את הבעיה – צריכים להקים ישות עצמאית משלהם, ללא הגדרת מקום.

1896 – כתב את הספר **"מדינת היהודים"**, עמ' 190 – חלקו הראשון בא לנסח את בעיית היהודים ופתרונה. האמנציפציה אינה פתרון, יש למצוא פתרון מחוץ ליבשת אירופה (הפרק הראשון בספר דומה מאוד לספרו של פינסקר "אוטואמנציפציה").

בחלק השני - הציע להקים שני חברות – האחת, אגודת היהודים תנהל מו"מ עם מדינות שונות, כדי לקבל טריטוריה, צ'ארטר (זיכיון שינתן ליהודים על שטח מסוים), השני, חברת היהודים – עמ' 191 – תרכז את רכוש היהודים ותעביר אותו לאותה מדינה. הספר התפרסם בגרמנית, תורגם לשפות רבות ועשה רושם עצום על יהודים. יהודי מערב אירופה אימצו את חלקו הראשון של הספר, חלקו השני זכה להכרת יהודי מזרח אירופה. בעקבות ספרו, נדלק בו הניצוץ הציוני, והקדיש את כל אורו ומרצו לעשיית נפשות לרעיון הציוני. **1897** – הוציא לאור את עיתונו "די וולט".

1897 – הקונגרס הציוני הראשון, (המוזמנים – אנשי אגודות חובבי ציון), ביים אותו לפרטי פרטים, זו הייתה הצלחתו הגדולה עד לאותו זמן. הציונות שואפת ליישב יהודים בארץ, לחזק את התודעה הלאומית היהודית ולקבל את הסכמת המעצמות (צ'ארטר).

צריך היה להחליט לאיזו מדינה ללכת. להרצל לא היה איכפת לאן, מיסוד – הרצל הצליח לעשות מה שלא הצליחה תנועת חובת ציון לעשות במשך 15 שנים.

ההסתדרות הציונית, הקונגרס היהודי, הקמת בנק – אוצר התיישבות היהודים – למימון פעולות ההסתדרות הציונית.

הצלחת הקונגרס הייתה אדירה, הרצל שינה את אופן ההתייחסות של היהודים כלפי עצמם, וכלפי חוץ – אם עמדת המאכרים היהודיים לפניו הייתה מעט מתרפסת, חוששת, עמדתו הייתה קידום פתרון ושיווקו כעזרה למעצמות.

1898 – הדיפלומט האירופי הראשון שהכיר בהרצל וברעיונותיו – פרידריך הראשון, הדוכס מבאדן. (חותנו של הקיסר). הרצל ביקש ממנו להסדיר פגישה עם הקיסר, **במטרה להגיע לסולטאן התורכי**. בתיווך פרידריך, הקיסר התרצה לפגשו, ונתן לו לנסוע בעקבות מסעו למזה"ת, נפגשו בקושטא – בה הקיסר הסתייג, פגישה שנייה נערכה בירושלים, ובה הקיסר הפך לעוין. הרצל חידש בעקבות זאת את המו"מ עם תורכיה. בין '96 ל-1902 הגיע 5 פעמים לקושטא.

הרצל הציע לסולטאן: צ'ארטר ליהודים בא"י, תמורת שמיטת חובות התורכים והתערבות לתיווך בין התורכים לארמנים. עמ' 198. הסולטאן השיב בחיוב מעושה, הסולטאן היה מניפולטיבי, והשניים נסוגו מהעניין. הסולטאן רצה להעניק את הצ'ארטר במקום אחר והרצל ביטל את העניין (לאחר שגילה שאין לו גיבוי כלכלי). האימפריה העות'מאנית התפרקה בסוף מלחמת העולם הראשונה. ועדה לטיפול בהגירת יהודי מזרח אירופה למערבה – זימנה את הרצל.

הרצל נאם בפניה ב-1902 והרצה על תכנית אל-עריש:

הבריטים ביקשו ליישב שם אוכלוסיה אוהדת, בדרך לתעלת סואץ. ההסתדרות הציונית הסתייגה מאוד בתחילה, ולבסוף הסכימה, בסופו של דבר נפלה התכנית – קושי בהקמת תשתיות, המצרים שלחו מסר נוגד – באמצעות הנציב קרומר.

1902 – פרסם את ספרו "אלטנוילנד" – רומן אוטופי, אידילי על מסעם של שני אנשים, אחד מהם יהודי.

1903 – צ'מברליין, שר המושבות הבריטי, הציע להרצל לקבל צ'ארטר בחלק ממזרח אפריקה – בחלק מטנזניה ובאוגנדה. הרצל קיבל את הצעתו, משום שהוא לא הצליח בדרך אחרת.

פרעות קישינב באותה שנה, הבהירו לו כי הזמן דוחק. כשהביא זאת בפני הקונגרס הציוני ה-5 (קונגרס "הדמעות"), רבים מאוד התנגדו. "ציוני ציון" – המתנגדים לתכנית אוגנדה מקרב חובבי ציון ממז' אירופה, כינסו ועידה בלעדי הרצל ושם החליטו שלא יקבלו פתרון שאינו כולל את ישראל. 1904 – ועידת פיוס, הם הבינו כי כוונותיו היו טובות, הוא הבין את הקשר העז שלהם לארץ ישראל, ומאוחר יותר נפטר. 1904 - נפטר, הסיבה הרשמית – בעיות בלב. הלא רשמית – שברון לב ואכזבה

שיעור 5-28.11.06 :

ההתנגדות להרצל מחוץ לתנועה הציונית:

דתיים – רפורמים ואורתודוקסים: עמ' 202-
האורתודוקסים מתנגדים להרצל כדי לא לדחוק את הקץ, לא לעשות פעולה אקטיבית כדי לחולל את הגאולה.

הרפורמים מתנגדים להרצל – רואים ביהדות דת ולא אידיאולוגיה לאומית. מבקשים לקיים את חייהם בגלות, זונחים את האידיאולוגיה הלאומית ואת הכמיהה לארץ ישראל ורואים עצמם מחויבים לשלטון המקומי.

הציונות המעשית

המוקד שלה במזרח אירופה. ציוני מזרח אירופה שומעים לראשונה על הרצל ב-96' – כשהם רואים את הספר "מדינת היהודים". עורר נחשול של תקווה, לאחר 15 שנה בהם דשדשה תנועת חיבת ציון. עמ' 206. אך הביקורת עליו החלה כבר בסתיו של אותה שנה. פעילות ההתיישבות של חיבת ציון נעשתה בחשאיות, והם כעסו על כך שהרצל מדבר על כך בריש גלי. מצידו, זלזל בהם הרצל וקרא להם "מסתננים".

ב-1897 קיבלו ממנו הזמנה לקונגרס שמצד אחד החמיאה להם ומצד שני נטעה בהם תקוות. לקונגרס הראשון הוא שלח הזמנות לפי רשימות של אנשי חיבת ציון.

הבחירות ב-97' היו דמוקרטיות. רובם היו ממז' אירופה, הרצל עשה את כל הפעילות בעצמו, את המו"מ וכו', והצירים נשארו במידה מסוימת חסרי מעש.

הדיונים בקונגרס נערכו בגרמנית, ואילו הם דיברו באידיש, גם זה גרם לתחושה שהם אינם מוערכים. ב-1898 התמרמרותם גאתה. פעילות הבנק לא הוגבלה רק לא"י, אין מספיק התייחסות לנושאים התרבותיים, לנושא "הכשרת הלבבות".

ב-1902 – התמרמרות חובבי ציון כל כך גדולה, שהם כינסו ועידה במינסק ואפילו לא הזמינו את הרצל. בוועידה זו הוחלט על המשך העלייה לא"י, עבודה תרבותית, חינוכית – לפי צרכיהם.

ב-1903 הקרע הגיע לשיא (אוגנדה).

אוגנדה

התומכים בתוכנית אוגנדה: הרצל וציוני המערב, בעיקר.

נימוקים:

1. פתרון זמני בלבד, א"י ממשיכה להיות היעד הסופי, הנחשק. אוגנדה מהווה "מקלט לילה".
2. חייבים למצוא פתרון למצוקת יהודי מז' אירופה שמצבם מחמיר (1903 – פרעות בקישינב). (עמ' 260).
3. יש חשש שארה"ב עומדת לסגור את שעריה בפני יהודי מז' אירופה (שהתממש בסופו של דבר).
4. זה מה שהם רצו – צ'ארטר.
5. הרצל טען שזה יאפשר לציונים לנהל מו"מ עם העותמנים מעמדה יותר נינוחה, ופחות לחוצה.

ציוני רוסיה (מתנגדים)	הרצל
התיישבות לפני צ'ארטר	צ'ארטר לפני התיישבות
רק ארץ ישראל	לא רק א"י
תהליך הדרגתי, העם צריך להתגבש, הכשרת לבבות, בנייה מתמשכת.	תהליך מיידי, חשב שעם קבלת הצ'ארטר היהודים בהמוניהם יגיעו.
חברה חקלאית, שיתופית, שוויונית, התרפקות על העבר.	חברה מודרנית, טכנולוגית, קידמה ותיעוש.
דגש על איזושהי יהדות. כן משהו שיבחין אותה ממדינות אחרות – היהדות. מדינה יהודית, תרבות, שפה	מדינת היהודים, ערכים קוסמופוליטיים, היה מאוד רחוק מהיהדות.
תפיסת ההנהגה שלהם – דמוקרטית, עממית. ראו את התנועה הציונית כצומחת מלמטה.	ראה את כוחה של התנועה הציונית כנובע מאישיות המנהיג (הוא). כח אליטיסטי, ריכוזי, צומח מלמעלה.
רומנטי	ליברלי

המתנגדים:

נימוקים:

- קשר ייחודי היסטורי ודתי עם ארץ ישראל.
 - אין טעם בפתרון זמני.
 - תכנית אוגנדה תערער את הלגיטימציה לתביעה על ארץ ישראל.
 - טוענים שאין להרצל משאבים כלכליים לייסד יישוב יהודי, המבוסס על צ'ארטר באוגנדה.
 - אוגנדה לא תיתן פתרון לבעיית יהודי רוסיה – בכל מדינות ההגירה – ארה"ב, קנדה, אוסטרליה – תמיד יש גרעין של חלוצים, חוד החנית, שסוללים את הדרך ליתר. הדרך ארוכה, אחריהם מגיע זרם איטי (במשך עשרות שנים), והנחשול רק אחרי כמאה שנים, כך שאין מדובר בפתרון של ממש.
 - חשו כי הרצל בגד בהם. ב-1903 ציוני ציון כינסו ועידה נפרדת בחארקוב, מציבים אולטימטום לפיו לא יקבלו פתרון שאינו כולל את א"י.
- ב-1904 – פיוס עם הרצל.** - שני הצדדים הבינו שהרעיון אינו בר יישום.
עמ' 266: הפערים בין ציוני רוסיה (מתנגדים)

הטבלה

אחד העם אומר שהבעיה אינה של היהודים, אלא היהדות נמצאת במשבר. האמנציפציה, ההשכלה והחילון גרמו לשבר. ולכן תפקיד התנועה הלאומית אינו הצלת היהודים אלא הצלת היהדות. **תכניתו תתבצע בשני שלבים: "הכשרת הלבבות" ומרכז רוחני בארץ ישראל.** **"הכשרת הלבבות"** – עיצוב העם היהודי, כבר בגולה. תודעת העברית כלשון עוזרת בהבניית הלאום (אליעזר בן-יהודה שנתמך ע"י אחד העם).

הקמת מרכז רוחני בארץ ישראל, שיחדש את הקניינים הרוחניים של העם היהודי. העלייה לא"י הדרגתית, העולים יוכשרו הכשרה לאומית. הדגיש שערכי המדינה שתקום בארץ יהיו ערכים יהודיים. (היה חילוני). התנגש עם הרצל כי בקונגרס הרצל לא היה מוכן לדבר על חינוך ותרבות, כדי לא להיכנס לויכוחים עם הדתיים. המאבק של אחד העם עם הרצל הדגיש את אופייה החצוי של התנועה הציונית. הרצל היה ארכיטיפ של יהדות מערב אירופה ואחד העם היה ארכיטיפ של יהדות מזרח אירופה.

אחד העם הרגיש שהצרכים והרעיונות של יהודי מז' אירופה לא באים לידי ביטוי.

ב-1901 הוקמה "הפרקציה (סיעה) הדמוקרטית". מפלגה בתוך הקונגרס.

- מרטין בובר, חיים וייצמן – קיבלו את דרכו המדינית של הרצל, אך הבינו שהצ'ארטר לא יושג מהר, בינתיים עד להשגתו, התנועה הציונית צריכה לפעול ברוח הציונות הרוחנית כדי לקדם את התודעה הלאומית במזרח אירופה ("הכשרת הלבבות"), עמ' 279.
- לא רצו להשקיע רק בפעילות דיפלומטית ובאיסוף כספים, אלא השקיעו גם בעבודה תרבותית בגולה, לפני העלייה ארצה. רואים עצמם כמפלגה דמוקרטית בתוך הקונגרס, שתאזן את הרצל.

הדתיים בקונגרס התקוממו כשהפרקציה קמה, משום שחששו מתחליף ליהדות (העברית כשפת לאום, ולא כשפת קודש וכו'). (עמ' 240).

הציונות הסוציאליסטית:

האופוזיציה הסוציאליסטית להרצל, מחוץ לתנועה הציונית. הרבה מאוד יהודים היו מעורבים בתנועות הסוציאליסטיות, מכיוון שהוא טומן בחובו פתרון לבעיה היהודית, מתרגם את כל החוליים החברתיים למונחים כלכליים.

הבעיות נובעות ממיקומם במבנה הכלכלי, אם יתוקן מעמדם במבנה הכלכלי, כחלק מהמהפכה הסוציאליסטית, לא תהיה להם יותר בעיה. היהודים הסוציאליסטיים הלא לאומיים (הבונד בארה"ב) ראו בהרצל איום, משום שהסוציאליזם הוא על-לאומי, והציונות היא, לשיטתם, מעין סם שבאמצעותו מטילים את הפועלים מהמאבק האמיתי – הסוציאליסטי, לעבר הלאומיות.

עמ' 225. בהדרגה קמה בתוך התנועה הציונית אופוזיציה סוציאליסטית להרצל – סירקין, בורוכוב ועוד. הם מבינים **שאנטישמיות היא בעיה של קבע**, אינה נובעת מיחסים חברתיים בעייתיים. טוענים שאל ליהודים להתחכך בסוציאליסטים לא יהודים בתנועות לא יהודיות, משום שאלה הם אנטישמים. (מרקס זיהה את היהודים עם בעלי ההון החמסנים).

הם מציעים להפוך את א"י למרכז לפועל היהודי ולממש כאן את החזון הסוציאליסטי. טוענים שהעם היהודי צריך להפוך מהפיכה כלכלית ולא רק לאומית. יש אנומליות במבנה החברתי היהודי, **שצריך לחזור להיות יצרני** – לחזור לעבודת האדמה, לעבודת כפיים. הם הטיחו בהרצל שהוא בורגני נאלח, וכי התנועה שהוא מנהיג היא בורגנית נאלחה, ואינו משקיע בקידום התודעה הפועלית בארץ ישראל.

הערכת הרצל:

ההישגים:

1. גדולתו של הרצל והישגו הגדול שחשף את השאלה היהודית בפני דעת הקהל גם היהודית וגם הלא-יהודית והוא הביא במידה רבה לכך שהתנועה הציונית תיתפס כמייצגת של מטרות היהודים, למרות שבפועל מעט מאוד יהודים תמכו בו למעשה.

2. **מיסד** את התנועה הציונית: ההסתדרות הציונית, הקק"ל ועוד... מוסדות שקיימים עד היום. הוא יצר את המבנה המוסדי הקיים עד עכשיו.
3. עד בואו של הרצל במידה רבה הקהילה היהודית הייתה מפורדת ומחולקת, לא היה קשר בין דתיים לחילוניים, בין משכילים לחסרי השכלה, בין יהודי מזרח אירופה למערבה. הרצל איכשהו הצליח לרתום את כולם (הדוגמה בקונגרס הציוני הראשון), מבלי להרגיז אותם.
4. חלק מרעיונותיו שבזמנו נראו כמעט דמיוניים, התגשמו ואפילו התפתחו בתודעה הלאומית. הוא טען שהיא חייבת לקום על בסיס של צ'ארטר.
- מדינת ישראל קמה על שני בסיסי צ'ארטר: הצהרת בלפור (כתב המנדט) והחלטת האו"ם על החלוקה ב-47'. השכיל לראות שזו הדרך שבה תקום המדינה. חוזה גם את התפרצות האנטישמיות, זיהה שהיהודים במערב אירופה נמצאים על קרח דק ושכיר.
- מימד נבואי כמעט.
5. יצר תודעה לאומית בסדר גודל שלא היה קיים לפניו, ולכן זכה בתואר: חוזה מדינת היהודים.

כשלונותיו:

1. לא הצליח להשיג צ'ארטר על ארץ ישראל.
 2. לא הצליח לגייס את הכספים שחלם לגייס מעשרי היהודים, שאכזבו אותו פעם אחר פעם.
 3. בימיו לא הפכה התנועה הציונית לתנועת המונים (1% מכלל יהודי העולם).
 4. לא הכשיר מנהיגים לדור המשך.
- מה סוד קסמו?** מהרגע שנתפס לרעיון הציוני, התמכר אליו, את כל האנרגיות שלו השקיע ברעיון זה, בכתיבה, בקונגרס, ביחסי הציבור, **היה סוחף וכריזמטי**. הרצל שילם על כך בחייו האישיים. הרבה יהודים ממזרח אירופה ראו בו מעין משיח.

שיעור 6 – 5.12.2006

עם **מותו של הרצל**, הוכתה התנועה בתדהמה. הוא השאיר אמנם מוסדות מתפקדים, אך לא יורש.

ארבע קונפליקטים:

מדיניים/מעשיים
 מדיניים: וולפסון, מרמורק, נורדאו – מתגוררים במערב אירופה.
 הסכנה ליהודים שם קטנה. דוגלים בצ'ארטר אך במקביל בהתיישבות שקודמת לכל.
 צ'לנוב, סירקין, ורבורג – מזרח אירופאים, שם היהודים בסכנה ונדרש פתרון מיידי.

הקו המוביל בתנועה עד 1904 – המדיני, בראשות הרצל.
 אחרי מותו: מגמת התחזקות הציונות המעשית, והציונות הסינטטית.

התחזקות המעשיים

ב-1905 התכנסו ציוני ציון שתומכים באימוץ הדרך המעשית – גאולת קרקעות, התיישבות בארץ ישראל, חינוך. התכנסו מחוץ לקונגרס.
 בשנה שאחרי זה – 1906 -
 1901-1897 – קונגרס כל שנה, מ-1901 כל שנתיים.

מ-1901 בשנים שאין קונגרס יש ועידה שנתית של ההסתדרות הציונית.

שם קולם של ציוני רוסיה חזק יותר ומתקבלות החלטות ברוח מעשית. מתקבלות החלטות בקונגרס שהן בפירוש ברוח מעשית – הוחלט על הקמת המשרד הארצישראלי – סניף של ההסתדרות הציונית בחו"ל.

הוחלט שבראשות – משרה עם שכר. כלומר, התאימה לאיש הציונות ממזרח אירופה, שם לא היו יהודים בעלי יכולת. הוחלט שכספי בנק אנגלו-פלסטינה יועברו לארץ ישראל. ב-1909 וולפסון עומד בראש התנועה הציונית. והוא מבקש לפרוש מהתנועה. יש מאבקים חזקים בין מדיניים למעשיים.

אחרי מותו של הרצל, **התעוררו המעשיים**. ב-1911 וולפסון פרש מהנהגה. את מקומו כיו"ר התנועה הציונית הוא ורבורג. ורבורג (מז' אירופאי) מאוד מעשי, ממשיך את נטיית הכף בתנועה לעבר המעשיים, אליהם עוברת ההנהגה.

הפתרון נמצא בציונות הסינטטית. תנועה שקמה ב-1907 כמיזוג של שלושת הזרמים המרכזיים בתנועה הציונית. מנסה למזג, לא להדגיש את המפריד, אלא למצוא את הגשר. חברים בה בובר, סוקולוב, וייצמן, (הפרקציה הדמוקרטית ב-1901) שנולדו במז' אירופה אך התחנכו, פעלו במערבה. רוב מקימי הפרקציה הדמוקרטית עברו לתנועת הציונות הסינטטית.

הם מבינים שהמאבק להשגת צ'ארטר אינו קל או קצר טווח, ובינתיים צריך להשיג מטרות נוספות. מנסה המטרות הן וולפסון בקונגרס 1907:

1. פעולה מדינית להשגת צ'ארטר
2. פעולה מעשית ליישוב ארץ ישראל
3. פעולה תרבותית להכנת העם ("הכשרת הלבבות").

הציונות הסינטטית טוענת שהציונות צריכה להתערב גם ביהדות הגולה, לסייע להם, מדגישה את האלמנטים העממיים וסולדת מנוקשות אידיאולוגית, היא מאוד פרגמטית, מעשית, ריאלית. יצאו נגד פולחן אישיות להרצל, נגד הדתיים – בגלל "הכשרת הלבבות" – ברוח אחד העם.

המימוש הבולט ביותר של הציונות הסינטטית הוא **הקמת המשרד הארצישראלי**. עוסק בקניית קרקעות, בהקמת יישובים. הציונות הסינטטית מאוד חשובה, כי עם מותו של הרצל כמעט התפלגו, היא ליכדה את השורות וסללה את הדרך למפעלים החשובים של העליות השנייה ואלו שאחריה.

המשבר השני – **משבר המנהיגות – הרצל לא מינה יורש**, אחרי מותו נוצר ואקום. התבקש שנורדאו יתמנה, אך הוא היה מבוגר, חולה, נשוי לנוצרייה, פחד מהתחזקות מעמד המעשיים בקונגרס. הוא לא קיבל את התפקיד ולתוך החלל שנוצר, ניסו ציוני רוסיה להידחק. כל עוד הרצל היה בראשות התנועה, חשו שלא ניתן להם ייצוג הולם, הרצל הפחית מערכם ודחק את רגליהם ממוסדות התנועה. **הבעיה** – התפקידים החשובים – התנדבותיים, והמוסדות החשובים – במערב אירופה.

ציוני מז' אירופה התמרמרו, ובקונגרס ב-1905 נמצא פתרון – הוחלט שבראש התנועה יעמוד **וולפסון** ולצידו יכהנו 3 נציגים מעשיים ו-3 מדיניים. וולפסון – מאוד ותיק בתנועה, מכיר את

המוסדות, עבד ליד הרצל הרבה שנים, מקובל על אנשים, נולד במז' אירופה, דובר אידיש, אך גדל במערבה.

הוא נבחר כדי להוות גשר בין המזרח למערב, שיתקשר עם אלה וגם עם אלה, הוא היה בעל כישורים פיננסיים, איש ארגון טוב. הוא לא היה כריזמטי, נטול חזון, כל אחד מהצדדים חשב שיוכל להטות לצידו. לכאורה היה מזוהה עם המדיניים, אך עשה איזשהו שינוי. היה בראשות התנועה מ-1905-1911.

משבר אוגנדה – ב-1905 שבה המשלחת שיצאה לאוגנדה בעקבות הקונגרס הקודם (1903). הפלג המעשי מתנגד לאוגנדה, אך מולו קמים 3 פלגים שעדיין תומכים בדוגמה זו – אוגנדיסטים – זנגוויל, (עמ' 287), טריטוריאליסטים (מנדלשטאם), תומכי עבודה מדינית (מרמורק).

האוגנדיסטים תמכו בקבלת תכנית אוגנדה, לא במתכונת שהרצל הציע – כ"מקלט לילה", אלא כטריטוריה קבועה. ביקשו שאוגנדה תהווה מקלט ליהודי מז' אירופה שמצבם מחמיר, צ'ארטר שם מאפשר הגנה שלא תהיה בישראל, ישראל לא מתאימה להתיישבות יהודים – ביצות וקדחת. "מוטב ציונות בלי ציון מאשר ציון בלי ציונות" – אנשי המושבות – אמנם גרים בארץ ישראל אך אינם מגשימים את הציונות.

הטריטוריאליסטים תומכים בקבלת תכנית אוגנדה כפתרון זמני, "מקלט לילה".

תומכי העבודה המדינית – אסור היה לתת תשובה שלילית לבריטניה, אלא לשמור את האופציה הזו קיימת, משום שלא הייתה אפשרות אחרת.

בקונגרס של 1905 חזרו אנשי המשלחת מאוגנדה וטענו שהיא לא מתאימה. לנוכח זאת ולאור התחזקות המעשיים בקונגרס התקבלה החלטה לבטל את תכנית אוגנדה. קבעו שכל פתרון יכלול את א"י. צריך להשקיע בקניית קרקעות, בניית ישובים וכו' – הצעות שבימי הרצל לא היו מתקבלות.

בעקבות החלטות אלה פורשים זנגוויל וחבריו (האוגנדיסטים) ומקימים את יט"א – : חרדו לגורל יהודי מז' אירופה, צופה סגירת שערי ארה"ב ובריטניה ומתחיל לחפש אופציה אחרת, כשמבין שאוגנדה יורדת מעל הפרק מחפש בדרום אמריקה, באוסטרליה. תנועה של אדם אחד, עם חלום אחד, לא מצא מענה וקשב – אפילו בקרב ציוני מז' אירופה – שבעצם להם ניסה למצוא פתרון.

"עבודת ההווה" – בקונגרס השביעי של 1905 התגלעה מחלוקת לגבי הצורך להרחיב את הפעילות הציונית בגולה. אחד מסעיפי תכנית באזל היה דאגה ליהודים בגולה. הרצל הביא לכך שכל המשאבים הושקעו בעבודה המדינית ולא הושקע כסף בהטבת מצבם של יהודי הגולה.

תומכי עבודת ההווה – ז'בוטינסקי, אידלסון גם השגת הצ'ארטר וביסוס ההתיישבות – תהליך איטי. בינתיים יש צורך לדאוג לצרכים הדוחקים של יהודי הגולה (במז' אירופה). על ההכשרה התרבותית הוסיפו – תמיכה כלכלית, שיפור מצבם הכלכלי בארצות מושבותיהם – היענות לצרכים אקוטיים. טוענים שחיוזק הקהילות היהודיות מבחינות תרבותיות, כלכלית וכו' יעזור למפעל ההתיישבות היהודית בא"י.

הערת רקע:

המצב הכלכלי ברוסיה הולך ומחמיר מסוף המאה ה-19, הצאר ניקולאי השני לא היה מספיק חכם כדי להתמודד עם המציאות. הלכי רוח סוציאליסטים החלו להיות נפוצים. ב-1905 הפגנה שקטה התפתחה באורח לא ברור לטבח.

הצבא פתח באש, צעד זה הצית את אש המהפכה בכל רוסיה, מוקמים סובייטים מועצות פועלים, רוסיה משותקת, הצאר זימן את פעילי המהפכה, לכאורה, כדי לדון עימם, אך רצח את מנהיגיהם, כלא את היתר. רבים מפעילי עבודת ההווה היו פעילים במהפכת 1905. עם כישלונה – חלק מהם עלו ארצה.

גם באימפריה האוסטרו-הונגרית, לשפר את תנאי חייהם של היהודים באוסטרו-הונגריה ולפעול למען ההתיישבות בארץ ישראל. פעילי עבודת ההווה ניסו להתערב או להפיל משטרים קיימים באירופה כדי שיתאפשר להם לממש את עבודת ההווה.

האופי הפוליטי של עבודת ההווה היה לצנינים בעיני הציונים. **הפתרון** – שכל הסתדרות מקומית תחליט לעצמה איזה סכום היא תקדיש ל"עבודת ההווה". מכשירה מצב שכבר קיים בפועל. זה מעיד על חולשתה של ההסתדרות הציונית העולמית.

הקונפליקט שמסתתר מאחורי כל הקונפליקטים הנ"ל – בין יהדות מז' אירופה ליהדות מע' אירופה. יהודי מז' אירופה סבלו ממצוקות קשות ונזקקו לסיוע מיידי. ליהודי מע' לא היה צורך דוחק, נראה לעין להיחלץ.

גדולתו של הרצל – בכך שראה את התמונה הכוללת, וזיהה את הסכנה הגדולה האורבת ליהודי מערב אירופה. תחת מטריית מנהיגותו של הרצל – הפרקציה והמזרחי. ב-1904 – כמעט פילוג בתנועה הציונית, ב-1907 – סינתזה.

יש חיבור תחת הרצל ואח"כ חיבור תחת הסינתזה. מה ההבדלים ביניהן?
הרצל לא כ"כ דמוקרטי. הסינתזה הרבה יותר דמוקרטית, הכוחות באים מלמטה ולא מלמעלה. בסינתזה – ההתלכדות היא סביב הרעיון של ארץ ישראל.

וולפסון פעל מיום מינויו ב-1905 כדי להמשיך במדיניותו של הרצל, הגדיר את עצמו בתחילה כמדיני. ניסה לפעול להשגת תמיכת המעצמות. ב-1906 הגיע לקושטא, הצליח להיפגש רק עם פקידים בדרג נמוך. הציע להקים ועדה משותפת יהודית-עותמאנית שתסדיר את אופני העלייה היהודית לארץ ישראל. גם הצעה זו מסתיימת בסירוב. לבסוף נקרא לקושטא, והפעם התלווה אליו מנהל הבנק הציוני, הסולטאן סירב להצעה לקבל כספים בתמורה לצ'ארטר. הסולטאן הסכים רק לפתיחת סניף של הבנק בארץ.

הערת רקע:

מהפיכת התורכים הצעירים – בסוף המאה ה-19 שלט באימפריה הסולטאן עבדול חמיד השני. ניסו לקדם רפורמות בתחומים המשפטי, הצבאי ועוד, נחקקה חוקה ליברלית, אך הוא לא יישם אותה. כעבור 30 שנות שלטון שמרני, ריאקציונר, קמה קבוצת קצינים בקפריסין או בכרתים, שיצאו והפילו את עבדול חמיד השני. הכתירו את אחיו כסולטאן "בובה" ומטרתם כינונה של החוקה שגנז הסולטאן המודח.

כששמע וולפסון על המהפכה, נסע לשם שוב, אך למרות התקוות הליברלית, התורכים הצעירים עיינו את התנועה הציונית – משום שלא רצו בחיזוק נטיות לאומניות באימפריה. ב-1911 הבינו שיש לוותר על האופציה העותמנית.

ההצלחות של וולפסון:

בשנות מנהיגותו 1905-1911 התנועה הציונית מתרחבת מאוד, (עמ' 301).

וולפסון היה בירוקרט ואיש כספים טוב והצליח לשפר עוד יותר את המיסוד והארגון של התנועה, כספים, תעמולה, פיתח וחיזוק. (עמ' 299).

הישגו הגדול – נבחר כגשר בין המעשיים למדיניים, הצליח למזגם וגם את הציונות הרוחנית.. היוזם של הציונות הסינטטית שהופכת להיות הזרם החשוב בציונות.

כשלונותיו של וולפסון:

בתחום המדיני לא השיג דבר, לא נטש בזמן את האופציה העותמאנית.

בזמנו, התנועה סבלה מקיפאון תרבותי, לא היה בעל חזון תרבותי: חינוך, ספרות.

במבחן מופיעה הרבה פעמים השאלה האם התקופה אחרי מותו של הרצל היא "ימי קטנות" בהשוואה להרצל.

אין רוח וצלולים, כשלון מדיני כמו בימיו של הרצל, אך יש עליה (העלייה השנייה), צומחים קולקטיבים,

- נקלע לתפקידו זה באקראי.

סעיף א' בשאלת הממ"ן – רק מהטקסט.
להתייחס ליעדים ולדרכי פעולה עמ' 300. אילו מהחלטות הקונגרס מתייחסות ליעדים. ג. צריך לחשוב, ארוך מסובך לא נמצא ביחידות.
להתחיל ממותו של הרצל – מעשית מול מדינית, איך היא מתלכדת.

שיעור 7 - 12.12.06

יחידה 5:

תחילת החטיבה השנייה של הקורס.
חוזרים על נושאי הקורס שנלמדו עד עתה מחדש, באספקטים שונים.
לצורך הדיון בשיעורים – אריאלה תבחין בין דתיים – מי שנמצא בתוך התנועה הציונית וחרדים – מחוץ לתנועה. חילוניים – עד העלייה השנייה יקראו משכילים.

מ-1882 – חיבת ציון עד 1912- אגודת ישראל.

הלאומיות הליברלית צומחת מההשכלה, במידה רבה שואפת לחילוניות, הרומנטיקה מאידך מתרפקת על עבר קהילתי, שהרבה פעמים שזור בדת.

בציונות יש גם זרמים יותר דתיים וגם פחות דתיים או אף חופשיים או חילוניים. בשנות ה-80 קמה חיבת ציון. יש בה זרם דתי וזרם משכילי. המשכילים חוששים שהדתיים יטרפדו את העשייה בארץ, הדתיים צריכים להצדיק את ישיבתם עם המשכילים. שני הצדדים חלוקים ביניהם. יש לשניהם פנטזיה – שהמחלוקת רק בגולה, כאשר יגיעו לארץ תשרור כאן הרמוניה נפלאה. שני הצדדים נזקקו זה לזה.

הדתיים נתנו את העומק – ההיסטוריה וכו', אחראים על הפן של הרוח והמשכילים – על העשייה. בשנות ה-80 היה קונפליקט בנושא ההנהגה, **פולמוס גדרה – 1886-1888, ופולמוס השמיטה – 1888** רוב התומכים בציונות היו בתחילה דתיים, ההנהגה הייתה בידי המשכילים.

כבר בשנות ה-80 מוהליבר ניסה לאזן ולחזק את הפן הדתי בתוך ההנהגה, ואת החילוניים בתנועה. ב-87' ועידת דרוזגניק – 3 סגנים דתיים ו-3 חילוניים. מוהליבר החליף את פינסקר וב-1889 התמנה כגבאי. הדבר גרם להתמרמרות בקרב המשכילים. בתחילת שנות ה-80 ההנהגה אצל המשכילים, במהלכן – לא מצליחים הדתיים כל כך לקחת את ההנהגה ולבסס אותה גם בגלל העובדה שלא היה להם מנהיג בעל שיעור קומה חוץ ממוהליבר, אך הם מתחזקים ובשנות ה-90 ההנהגה חזרה למשכילים.

פולמוס בני גדרה:

הדתיים דימינו שהחברה בארץ תהיה דתית. המשכילים שאפו לחברה מודרנית ומתקדמת, צביון דתי – יותר או פחות. שאלת מעורבות הדת, עלתה באופן זה או אחר בעיקר סביב תשעת הבילויים של גדרה, שהיו חילוניים וקצת פרוצים. חששו שהם ישפיעו על היישוב כולו ויפגעו בהזרמת כספי החלוקה. מוהליבר אמר שדבר כזה לא היה קורה לו ההנהגה הייתה בידי הדתיים.

הדרך שהייתה להתמודד בבעיה – הזרמת כספים ליישובים שהם דתיים או בעלי צביון דתי. **בפועל** – שלחו לגדרה את יחיאל פינס, היה מבוגר, מאוד דתי, בעל אופקים רחבים, אך שאמור היה להחזיר את צעירי הבילויים לתלם, לכן בנה להם בית כנסת. כך נגמר פולמוס גדרה. בסוג חכם של פשרה.

פולמוס השמיטה:

התעוררה ב-1888-9 שהייתה שנת שמיטה. הדתיים אמרו שחייבים לשמור על דיני השמיטה. הייתה הזדמנות לגשר ולקשר בין היישוב הישן לחדש. התחלה של הקשר עם ישראל, ארץ ישראל ותורת ישראל. מתנגדי השמיטה טענו שאסור לשמור את דיני השמיטה, משום שזה ימוטט את החקלאות שקיימת ומשום שלא רצו להיכנע לדתיים.

אחד מהפתרונות המוצעים היה תשלום לחקלאים, אך זה הזכיר את כספי החלוקה ולא הסכימו. **הפתרון** – מצאו רב שפרסם כתב הלכה שאומר שאם ימכרו את האדמות לנוכרים, באופן סמלי, והם גם יעבדו את האדמות ויקצרו את היבול – זה יכשיר את העניין. היישום לא היה גורף.

היו מתיישבים שעשו כך והיו כאלה שלא. הבעיה – ברגע שהמשכילים נכנסו לעניין השמיטה שהוא מענייני הרוח הם חתרו תחת עניינים שהיו בשליטת הדתיים.

כששמעו רוב היהודים בחו"ל (שהיו הרוב הדומם) שיש מתיישבים שלא שומרים על מצוות השמיטה, זה גרם לרתיעה שלהם מהציונים.

הפולמוס סביב ביה"ס של "בני משה" ביפו:

"בני משה" היה ארגון של תומכי אחד העם. כחלק מהאידיאולוגיה שלו הגיעו קבוצה של בני משה ליפו והקימו סמינר, שבו הוכשרו מורים. המורים הללו אמורים להקנות חינוך ברוח אחד העם: תחיית התודעה הלאומית, ההיסטוריה הלאומית, החייאת השפה העברית. היו אז בתי"ס של היישוב הישן, בתי"ס שהקימו האפוסטרופוסים – היו בתי"ס צרפתיים.

עם הקמת הסמינר קמה זעקה גדולה. החינוך הוא בבת עינה של האורתודוקסיה, הם התמרמרו מאוד על שבסמינר לימדו יהדות כמו עוד מקצוע, ללא מעמד מיוחד, הדתיים התמרמרו גם נגד אורח החיים של "בני משה" – הלבוש, דרך הדיבור וכו', ונלחמו בכך.

התארגנו – ב-1893 "המזרחי" (של מוהליבר) – תגובה ל"בני משה".
מוהליבר מכנס את תומכיו כתגובה להתחזקות "בני משה" – שני ארגונים בתוך חיבת ציון – הדתי והמשכילי. גייס שני נגד בני משה - במז' אירופה החלו לצוץ ארגונים אנטי-ציוניים. גייס נוסף – היישוב הישן בארץ, שהיו לא לאומיים. הסתבר שחיבת ציון נסחפת לכיוון המשכילי. וזה עורר תרעומת בעיני החוגים העוינים את הציונות, שכועסים על מוהליבר בטענה ש"מכשיר את השרץ", משתף פעולה עם הציונים. ההנהגה הדתית בחו"ל לא ויתרה על הפיקוח שלה על חיי הרוח. כאשר לא הצליחו לסגור את הסמינר, הקרע בין חיבת ציון ההופכת למשכילית לבין החוגים האנטי ציוניים המתרחבים גדל.

ב-1894 שני המחנות התמסדו ובכך הובילו להחמרה. המשכילים – "בני משה", הדתיים – ב"מזרחי", ומחוץ לתנועה הציונית התמסדו גורמים אנטי-ציוניים. הרצל טען שצריך להשתית את התנועה הציונית על בסיס רחב ככל האפשר, כדי להימנע מפילוג, ביקש להתעלם מענייני דת ומדינה. גם המשכילים וגם הדתיים התנגדו לפלורליזם של הרצל, משום שכל אחד מהם רצה לקדם את האג'נדה שלו. בקונגרס השני התפיסה של "אחד העם" החלה לחלחל, הדתיים חששו. נציגיהם בקונגרס צירלסון ועוד דרשו שליד הוועד הפועל יפעל וועד דתי שיבטא את תפיסת העולם שלהם וימנע חדירה של תרבות משכילית כמו ביה"ס של "בני משה". תביעתם לא התקבלה ולכן הם פרשו והצטרפו לחב"ד שהייתה אז לא ציונית.

אחרי 1901 והקמת הפרקציה הדמוקרטית של אחד העם החל קיטוב משולש.
האחד – בין דתיים למשכילים בתוך התנועה,
השני, בתוך הדתיים – אלה שביקשו להשפיע על התנועה מתוכה וכאלה שביקשו לצאת מהתנועה הציונית ולהלחם מבחוץ.
הקיטוב השלישי – בין המגמות הפלורליסטיות למונוליטיות.

עלו שתי שאלות: האם התנועה הציונית צריכה להתעסק בשאלות של דת ורוח, או רק בעניינים פוליטיים?
אם היא עוסקת בענייני רוח – באיזה? אם מקימה בתי"ס – אילו? דתיים או חילוניים.

וולפסון – עלתה תלונה שבשבתות עובדים במושבות.
ורבורג - ביקש שגם מי שלא דתי ישמור את השבת מהנימוק הסוציאלי.

אח"כ התעוררה הבעיה של עבודה במוסדות הציוניים בשבת. התפקידים המרכזיים התבססו על התנדבות והיו כאלה שהגיעו לעבוד ביום החופשי שלהם – בשבת. קיבלו את הנימוק הסוציאלי והפסיקו לעבוד בשבתות.

הגימנסיה –

בי"ס שהוא מאוד דומה לביה"ס של "בני משה". המימון היה של ההסתדרות הציונית, הערכים – לאומיים, הלבוש – חילוני. קמה צעקה גדולה. הציונים הדתיים התמרמרו על כך שההסתדרות תומכת תקציבית במוסד שאינו מקובל על הציונים הדתיים.

הפשרה שהושגה: הקמת מוסד מקביל בירושלים – בי"ס תחכמוני, ששניהם קיבלו תקציב והכרה שווים ונאלצו לחיות יחד.

לסיכום :

בעליה השנייה הגיעו משכילים, דתיים לא הגיעו, דומים לביל"ו. רובם הגיעו מבתיים דתיים ולעיתים התייצבו בצד שכנגד כחלק ממרד הנעורים, רבים מהם התפקדו. את החלל הרוחני שנוצר בחייהם מילאו ברוחניות מסוג אחר – האידיאולוגיה הלאומית או הסוציאליסטית. חלק מהם דיברו בשלילה על הגולה ויחד איתה שללו את הדת.

התחילה נטייה של יהודים שאינם דתיים לעבר ה"עבריות". ההסתדרות שברה לצד המשכילי ויותר מכך והחלה לטפח את התרבות העברית שאינה דתית.

כשההסתדרות הטתה את הכף לצד זה, היהודים הדתיים במערב אירופה לא יכלו להישאר אדישים והחלו לנקוט עמדה. חלקם פרש מהתנועה הציונית והצטרף ל"אגודת ישראל". מי שנשאר בתנועה הציונית עבר מהפך נטש את הדרך המדינית, הפאסיבית, אימץ את הדרך התרבותית והפך להיות אקטיבי.

שיעור 8- 26.12.2006 :

בתנועה הציונית היה מתח בין שתי גישות שונות ומקבילות:

1. הגישה הראשונה, **גישה פלורליסטית** (פינסקר והרצל) ביקשה לראות בציונות תנועה גדולה ועממית המיועדת לכל זרמי היהדות. בתוכה התקיימה הגישה הציונית דתית שראשיה (מוהליבר וריינס) ראו בחיוב את פועלם של הציונים והניחו שיש בו כדי לקרב ליהדות של תורה ומצוות.

2. **הגישה המונוליתית** (אחד העם, ברנר, צירלסון ועוד) כל אחד מנקודת מבטו התרבותית ביקש לראות בציונות תנועה הומוגנית, בעלת צביון תרבותי וחינוכי אחד.

פלורליזם – דתי ומשכילי. מונוליתיות משכילית ומונוליתיות חרדית (מחוץ לתנועה הציונית).

המונוליתיות המשכילית (בטבלה שאריאלה חילקה – מתייחסת ל-2 תקופות – חיבת ציון והקונגרסים. מונוליתיות משכילית וחילונית אותו דבר בהבדלים מאוד קטנים.

יחס ללאומיות – אחד העם מדגיש את הרוח הלאומית ומעלה אותה על פני כל מערכת ערכים אחרת (דתית). רוח לאומית מורכבת מתרבות, היסטוריה, מוסר, שפה.

יחס לדת – טען שהמסורת היהודית היא תוצאה של הגלות ולכן זה ישתנה בארץ תורת ישראל. התגבשה מהעת העתיקה לבית השני, אך מאז יצא העם לגלות היא איבדה את הלגיטימיות שלה.

עכשיו אומר אחד העם לדת יש תפקיד אחד – לגשר את העם לקראת הלאומיות. היא אמצעי, היא לא תכלית. זו מהפיכה, הוא אומר שיש מצוות שיש להן שיקולים לאומיים, שצריך למלאן משיקולי לאומיות.

יחס לארץ – יצירת תרבות לאומית אפשרית רק בארץ ישראל. אפשר להתחיל את הכשרת הלבבות בגולה, אבל המרכז הרוחני יתקיים רק בארץ ישראל.

דרך פעולה – בתק' חיבת ציון = בני משה, בתקופת הקונגרסים = הפרקציה הדמוקרטית.
יחס ללאומיות – המטרה היא ריכוז היהודים ולא היהדות בארץ, בשילוב של העלייה, התיישבות.

התנועה הציונית

יחס לארץ – צריך לרכז את היהודים בא"י, המהפכה התרבותית תבוא בעתיד, אם בכלל.

דרך פעולה – חיבת ציון והועד האודיסאי, אח"כ הקונגרסים.

פלורליזם דתי

מוהליבר וריינס

יחס ללאומיות – הציונות הדתית מניחה שהמצטרפים למפעל ההתיישבות בא"י גם ממניעים חילוניים סופם להגיע לקיום מצוות בגלל ההתערבות האלוהית, הקשר המיסטי בין עם ישראל לארצו, ראו בתהליך ההתיישבות בארץ שהיה כרוך בהסרת שיעבוד מלכויות, בקיבוץ גלויות, תהליך שיש לו סממנים משיחיים "אתחלתא דה-גאולה".

לא ימות משיח פרסונאליים, חלק מהם ראו בהרצל ושאר המנהיגים הציוניים – משיח בן יוסף, מי שאמור להשיג את השלבים הגשמיים והטבעיים של תהליך הגאולה, בעקבות זאת תגיע הגאולה הניסית. תפיסת גאולה חדשה בהשוואה למה שהתקיים לפני כן.

מאחר שהגאולה תלויה בתשובה, בתורת המוסר והחסידות מדובר היה בתשובה פרטית, אצל הציונות הלאומית – התשובה היא לאומית: **"שובו אלי ואשובה אליכם"**.

יחס לדת – דגלו בשילוב של לימודי קודש ולימודים כלליים, אבל דחו את החינוך "החופשי" (ביה"ס של בני משה) ביקרו את הקלת המצוות שהייתה כרוכה בזה. האמינו שמצווה גוררת מצווה. שיישוב הארץ יביא חזרה בתשובה. שת"פ עם החילוניים – אמצעי לבניית הארץ.

יחס לארץ – מצוות יישוב הארץ שקולה כנגד כל המצוות. מצוות שתלויות בארץ. יש קשר בין תורת ישראל עם ישראל וארץ ישראל רק בארץ הוא יכול לקיים את התורה כעם ולא כיחידים.

דרך פעולה – סיעה בהסתדרות, דגלו בדרך של פשרה ולא בפרישה ובפילוג.

1893 – "מזרחי" של מוהליבר – תכנים דתיים בתנועה הציונית בגלגול השני.

1902 – המזרחי של ריינס – תגובה לפרקציה הדמוקרטית. מדינית הציונות לא צריכה לעסוק בענייני תרבות. אחרי 1911 – חוזרת להיות תרבותית.

הציונות שואפת מהעבר ומהקדמה, מהמזרח ומהמערב, מהחילוניות ומהדתיות. היניקה משני הזרמים קיימת באותה צורה גם בציונות הדתית. דתיות ומודרניות, וכו'.

מונוליתיות דתית – לשכה שחורה, צירלסון, רבינוביץ, רבני המחאה, אגודת ישראל.

יחס ללאומיות – השאיפה לנורמליזציה פוליטית של החב' היהודית יוצרת מוטיבציה מרדנית כלפי הגולה, וזה מנוגד להלכה. התודעה הלאומית היהודית מתמצה בשמירת תורה ומצוות. והזהות הלאומית החדשה היא מסוכנת משום שיכולה להחליף את הזהות הדתית. כשתהיה נורמליזציה פוליטית בגולה – זו התמרדות בגויים.

יחס לדת – הקיום היהודי נשען על תורה ומצוות. גאולה מידי שמיים ולא מידי אדם ולא לזרז את הקץ לכן שללו את הפעילות הציונית בא"י. שללו את הציונות הדתית בגלל התקרבותה לגורמים לא דתיים וגם העמדה של יישוב א"י בראש.

יחס לארץ – ההגירה לא"י היא היעד הסופי. אבל אין לדחוק את הקץ, אין לזרז את התהליך האלוהי. עליה לארץ אחרי ביאת המשיח. היהדות מותאמת לחיים בגולה, ברובם דחו את תפיסת הגאולה בשלבים שהציעה הציונות הדתית. אסור לשת"פ עם התנועה הציונית החילונית ליישוב הארץ.

חלק מהם ניסו להשפיע מתוך התנועה הציונית אך הם פרשו והפכו להיות אופוזיציה מחוץ לתנועה הציונית.

במבחן יופיעו שאלות כמו:

בתנועה הציונית היה קשת של דעות בנושאי דת ולאומיות. פרוש את הקשת, איך נמצאו פתרונות? (לא מונוליתיות דתית שהייתה מחוץ לתנועה). מונוליתיות משכילית, פלורליזם דתי ומשכילי וברנר (מונוליתיות משכילית חילונית שונה משל אחד העם).

ברנר – טען שהדת בכלל מעשי ידי אדם, דחה את האמונה הדתית והטיף לאמץ את הלאומיות כדת. הכריז ממש "מלחמת תרבות" בחרדים. זיהה את הדתיים עם כל מה שנחשל וטפילי וחולה ומאוס שבעם היהודי.

ברנר חלק מהעלייה השנייה – הנימות האנטי דתיות מרוסיה בעקבות מהפכת 1905. כל מה שהיה בגולה – דתי, שללו את הגולה ולכן שללו גם את הדת. חלוצי העלייה השנייה באורח חייהם דתי בערך – מנסים ליצור סדר עולמי חדש, מתוקן על בסיס עקרונותיהם, כתבים שמתייחסים אליהם כאל כתבי דת, רוקדים הורה בדבקות כמו החסידים, יש להם "נביאים" כמו א.ד. גורדון...

יחידה 5 :

חב' היהודית במז' אירופה היה רוב מוחלט לדתיים. אחוז מצומצם מאוד היה משכילי. הם לא עברו את כל השלבים שהחב' המערבית עברה (רנסנס, מהפכה צרפתית ועוד).

העומות בין ישן לחדש מאפיין את המע' והמז' המע' כתוצאה מהאמנספציה, במז' כתוצאה מהלאומיות. כשהשאלה – המינון. הקיטוב בחב' הישראלית בין חרדים וחילוניים וכו' הוא תוצאת אותו קיטוב. הגשר היה אמור להיות הציונות הדתית. במז' אירופה נוצר קיטוב הולך וגדל ככל שהמשכילים נעשים יותר משכילים, החרדים נעשים יותר חרדים.

חיבת ציון - נולדה כריאקציה להתבוללות ולכן ראו בה סוג של תשובה.
אנשים שלא רצו להתבולל לגמרי, ראו בלאומיות דרך חדשה.
חיבת ציון התחילה משני זרמים – משכילי ודתי, שקיימים עד היום, לשני הצדדים היו ציפיות אוטופיות. הדתיים ציפו שבסופו של דבר מכורח הישיבה בא"י גם החילוניים יתחילו לשמור תורה ומצוות. המשכילים אימצו את היהדות בתור התוכן של הלאומיות.
את העומק לקחו מהדת, מההיסטוריה, שתי הציפיות לא התממשו. הדתיים לא הצליחו בינתיים. המשכילים אימצו לעצמם תרבות שהם לא מאמינים בתשתית שלה.

שיעור 9 – 2.1.2007 :

18 מושגים, לעשות סיכום של כל המושגים וללמוד אותם כמו שצריך. אורך התשובה – כמה שיותר ארוך. לבחור מושגים שיש לנו הרבה מה לכתוב. בין מגדלסון לבני משה – לבחור את בני משה. תשובה יחסית ארוכה. ועד אודיסאי – מתחילים כבר בחיבת ציון. בין חצי עמוד לעמוד. כאן לא כ"כ מורידים נקודות על דברים לא רלבנטיים. בד"כ אמנציפציה לא מופיע. יכול להיות שהפעם כן הנושא הזה יופיע. יכולה להיות שאלת השוואה למשל, בין הרצל לבין אחד העם. (השוואה מקיפה). גם השוואה בין העלייה הראשונה לשנייה.
גם מבשרי הציונות לא מופיעים כמעט אף פעם. הרצל תמיד מופיע. אריאלה אומרת שזה חשוד שמבשרי הציונות מופיעים ברשימה. **אין בכלל צורך ללמוד למבחן את יחידה 5.** לשים לב למושגים – ברנר למשל.

רוסיה – התנועה הציונית הגדולה ביותר. 5% מהאוכלוסיה היהודית. 50,000 חברים.

מבחינה כלכלית – במחצית השנייה של יהדות רוסיה, הייתה צמיחה דמוגרפית מאוד גדולה. רמת ההיגיינה עלתה מאוד, מה שהביא לירידה משמעותית בתמותת התינוקות.
במזרח אירופה – האצה של תהליכי עיור. יהודים עזבו את הכפרים ועברו לערים ולעיירות. העיור גורם לחיכוך בין האוכלוסיה היהודית לנוצרית, לעליה באנטישמיות, לזיקה פוחתת כלפי הדת (אצל היהודים).
חיי התרבות היהודים התפתחו מאוד, חלק ממנה עבר עם המהגרים לארה"ב וחלק הושמדה בשואה. מחזאות, תיאטרון, ספרות. שינוי בפרנסות היהודיות – גם בגלל הגידול הדמוגרפי העצום וגם השינוי בטכנולוגיה הוביל לשינוי בסוגי הפרנסה.

שיעור קטן הצליח לחדור למקצועות החופשיים כמו פינסקר ולילינבלום, חלק קטן משתלב בחקלאות בעידוד השלטונות הרוסיים בעיקר בדרום המדינה, מיעוט מאמץ רעיונות סוציאליסטיים, התחלה של מעמד הפועלים היהודי. היה תהליך של התרוששות, עוני, אבטלה אצל כולם, בעיקר אצל היהודים – הגידול באוכלוסיה היה משמעותי יותר אצלם אך הם סבלו מרדיפות על רקע כלכלי.

התגוששות בין שני זרמים: היהדות האורתודוקסית המבקשת לשמר את הקיים וקבוצה קטנה של משכילים, השואפים לשינוי מצב היהודים ברוסיה. אין דין ההשכלה במז' אירופה למערכה. אין כמעט התבוללות בקרב יהודי מז' אירופה, גם בקרב המשכילים.

היהודים שם ראו את עצמם כנעלים בהשוואה לחברה הסלאבית ולכן נמנעה ההתבוללות. חלק מהמשכילים שיתפו פעולה עם השלטונות, שמגמתם הייתה להעביר את היהודים "רוסיפיקציה".

בתוך החברה היהודית באירופה החלו תופעות של ריבוד. במשך מאות שנים היא הייתה חברה מאוד הומוגנית. היהודים המאוד עניים היו בד"כ חסידים, היהודים המאוד עשירים היו משכילים. אין אמנציפציה ואין תקווה לאמנציפציה. השלטון הרוסי ניסה לשלב את היהודים באוכלוסיה, הדרכים – תלויות בכל שליט.

ניקולאי "הרשע" הראשון, החמיר את היחס ליהודים, ממשיכו – אלכסנדר ביטל את גזירותיו, אך מי שהחליף אותו החמיר איתם. ליהודים לא הייתה שליטה על גורלם.

שלבם בהתפתחותה של התנועה הציונית ברוסיה (מתבססת על יח' 2). רשתות הפעילים, המנהיגים, דפוסי הפעולה כולם נקבעו בתקופת חיבת ציון ועכשיו זה ממשיך. הביזוריות האופיינית לתק' חיבת ציון ממשיכה גם בתק' התנועה הציונית.

מ-1897 (מהקונגרס הראשון מדברים על התנועה הציונית) עומדים בראש התנועה הציונית ברוסיה בין 4 ל-13 מורשים. **מורשה** – מי שאחראי על התנועה הציונית באזור. אין מרכז, אין מנהיג, אותן הבעיות שמלוות מאז חיבת ציון.

1896 – כדי לייעל את תפקודם של המורשים ולרכז את פעילות האגודות השונות במז' אירופה, הוחלט בקונגרס הראשון להקים מבנה של לשכות, מרכזי תיאום שיהיו אחראים להנהלה ולהסדרת הפעילות של התנועה הציונית ברוסיה. היו ארבע לשכות:

הלשכה הראשונה – לשכת הקופה – גזברות, יושבת באוקראינה, בראשה מקס מנדלשטאם.
הלשכה השנייה – לשכה רוחנית – עוסקת בתעמולה, צפון מזרח פולין, בראשה מוהליבר.
הלשכה השלישית – הספרותית – הוצאת ספרי לימוד, יושבת בפולין, בראשה יאסינובסקי.
הלשכה הרביעית – לשכת הדואר – עוסקת בתיאום בין האגודות, בראשה עומד ברנשטיין-כהן.

ראשי הלשכות היו המורשים. הם גם חברים בוועד האודיסאי ובוועד הפועל של הקונגרס הציוני. הם עובדים ביחד ולחוד. כבר מתחילתה התבלטה לשכת הדואר, והפכה לגוף המייצג של ציוני רוסיה. באופן רשמי 4 הלשכות הן שוות. ההתבלטות – בגלל מי שעומד בראשה – **ברנשטיין-כהן**, השאר ניסו להגביל אותו אך לא כ"כ הצליחו.

1898 – גידול מדהים במספר האגודות, פי עשר כמעט. היה אפטר-שוק מהקונגרס. נחשול של תקווה.

אבל מעבר לאפקט הפסיכולוגי – פעילותו של ברנשטיין-כהן הביאה לכך. (היה "בולדוזר"). יש אגודות חדשות, הפיצו את הרעיון הציוני, אך כל אחת פעלה בפני עצמה. באותה שנה, התקבלה הצעתו של ברנשטיין-כהן שלשכת הדואר תעמוד בראש הלשכות ושיסופחו אליה הלשכה הספרותית והרוחנית.

במידה רבה התקבלה הצעה זו, כי אף אחד לא יכול היה להתנגד. כתוצאה מכך, **לשכת הדואר בעצם עומדת בראש התנועה הציונית ברוסיה וברנשטיין-כהן בראשה**. לשכת הדואר עומדת בקשר בין האגודות למורשים, בין האגודות לקונגרס במז' אירופה. על-פיה יישק דבר. השינוי שברנשטיין-כהן חולל בתנועה הציונית שם עורר תגובה אמביוולנטית. מצד אחד, יכולת העשייה שלו עוררה הערכה, מצד שני, אופיו התוקפני והשתלטני עורר מורת רוח.

1899 – התעורר צורך דחוף לשינוי בתנועה. התחילו להזדחל שמועות על **כישלוננו של הרצל** במו"מ המדיני שניהל במקביל מול העותמאנים ומול הגרמנים, בנוסף, תנועת ה"בונד" הסוציאליסטית עושה

לה נפשות ברחוב היהודי במזרח אירופה. הם פתחו שם תנועות נוער, קופות גמ"ח וכו', וחששו שמתוך ההצטרפות למוסדותיהם, בגלל התנאים הכלכליים המפתים, יסתפחו אליהם גם מבחינה אידיאולוגית. לכן החליטו לאמץ אופני עבודה חדשים:

1. **"עבודת ההווה" = סיוע כלכלי ופעילות תרבותית ליהודים בגולה. הפרקציה הדמוקרטית –** סיעה בקונגרס, שחלק מהמצע שלה היה "עבודת ההווה". שני אמצעים לעבודת ההווה: אמצעי ראשון – **חדר ציוני מתוקן** – כבר במחצית המאה ה-19 חל שינוי במערכת החינוך היהודית במז' אירופה. השלטון הרוסי שעודד רוספיקציה – עודד את היהודים להתחנך במוסדות שיקנו להם כלים להשתלבות בחברה הכללית. מצד שני, הנומרוס קלאוזוס הגבילו את היהודים מספרית. (הגבלת מספר היהודים שיוכלו ללמוד במוסדות ההשכלה הגבוהה). הבעיה הגדולה הייתה לחובבי ציון. **המוסדות המסורתיים הישנים** – החדר ובית המדרש – לא התאימו להם, גם לא מוסדות החינוך הרוסיים. לא היו להם מסגרות חינוכיות.

ב-1895 הוקם החדר הציוני הראשון.
מ-1898 החדרים המתוקנים החלו לשגשג. כל רישיון להקמת חדר עלה 3 רובל.
בחדר המתוקן – תיקון של סביבת הלימוד – תאורה, תיקון שיטות הלימוד – פחות מכות. שילוב של לימודי קודש וחול. לימודי הקודש עברו ליברליזציה. היו הרבה בעיות בבתי"ס הללו. לא היו הרבה מורים שיכלו ללמד מקצועות כלליים (משכילים) ואת מקצועות הקודש (חרדים). החדרים התקוממו, החינוך היה בבת עינם, השלטון הרוסי התנגד בגלל הנטייה ללאומיות.
מ-1895 ב-4 שנים הוקמו כ-900 חדרים. הרבה מאנשי העלייה השנייה היו בוגרי החדרים המתוקנים.
ב-1903 במידה רבה זה נגמר.

2. האמצעי השני **"כיבוש הקהילות"** – התנועה הציונית שואפת להשפיע בקהילה היהודית, בדומה ל"בונד".

- א. **פעילות חברתית וכלכלית בקהילה** – גמ"חים, בתי תמחוי, תנועות נוער, הוצאת עיתונים, שיעורי עברית, לשכות עבודה. גדולת הפעילות – חשיפה לרבדים רחבים בחברה, הפיכה לכוח כלכלי ופוליטי בקהילה.
- ב. התנועה הציונית חותרת להשתלט על **משרות "הרב מטעם"**. "רב מטעם" – ב-1884 ניקולאי הראשון ביטל את "הקהל", הקהילה. מונו רבנים מטעם שקישרו בין הקהילה לשלטון. עמדות כוח שהתנועה הציונית חפצה בהם.
- ג. התנועה הציונית **עוזרת לנפגעי פרעות קייסניב** להשתקם. נרצחו 50 איש. היו פצועים רבים ורכוש רב נפגע. זה הוביל לשינוי יחסו של השלטון לתנועה הציונית, אשר צידד בה כל עוד עסקה בהוצאת יהודים מרוסיה, אך כאשר עסקה בשיקום יהודים ברוסיה – החל להתנגד.

ב-1899 פעילותו של ברנשטיין-כהן עוררה אופוזיציה בתנועה הציונית, אליו הצטרף הרצל. ברנשטיין כהן טען שהרצל מתמקד באפיק המדיני ורק בו, שהוא מזלזל ביהודי מז' אירופה. הרצל גילה שבראש התנועה במז' אירופה עומד אדם חזק, שמתנגד לו, הוא לא סבל זאת ושלה את נציגי התנועה הציונית ברוסיה (שאר המורשים) לקצץ בסמכויותיו.

ב-1901 – בעקבות הביקורת הקשה שהוטחה בברנשטיין-כהן בוועדה המקדימה, **הוא התפטר**. אחריו התנועה שוב צללה לביזוריות. באותה שנה הוחלט לבטל את לשכת הדואר, להקים במקומה את לשכת המידע ולמנות בראשה את המורשה יעקובסון. ברנשטיין-כהן היה מאוד ריכוזי והשתמש בלשכה כמכשיר לשלוט בתנועה הציונית ברוסיה, יעקובסון היה פחות ריכוזי ודומיננטי והוא השתמש באגודה לקשר בין האגודות. זה הוביל לכך שהמורשים מאוד התחזקו. חוץ מזיקה לתכנית באזל, כל אחד יכול היה לקדם את האג'נדה שלו עצמו.

הפרדוקס – המורשים רצו לחזק את המרכז, אך אם המרכז מתחזק, המורשים נחלשים. למורשים היה נוח מאוד שיעקובסון היה חלש. בנוסף, התחזקו שני זרמים בתוך התנועה הציונית, ואפילו שלושה. **זרם אחד** – הציונות הדתית שמוצאת בית ב"מזרחי" -1902, שהוביל לגל הצטרפות של ציונים דתיים לתנועה.

הזרם השני – נבע מיסוד הפרקציה הדמוקרטית ב-1901 ולחיזוקם של המשכילים בתנועה (תומכי אחד העם). חוץ מהם התחזק גם **הזרם הסוציאליסטי**. כמו הרבה אגודות חדשות – דתיות, משכיליות וסוציאליסטיות. ללשכת המידע לא הייתה שליטה עליהן, היו עצמאיות.

1903 – התנועה הציונית נקלעת למשבר חמור. הצו של פאלווה – אמנם בוטל די מהר.. פרשת אוגנדה מטלטלת את התנועה הציונית. מלחמת רוסיה-יפן דרדרה את רוסיה למצב מאוד קשה והשפיעה גם על החברה היהודית. לשכת המידע למעשה חדלה לתפקד, אז הוחלט להקים בוועידת המורשים של אותה שנה, וועד שיפעל לאיחוד התנועה הציונית ברוסיה. חלק מהמורשים החליטו לא להכיר בו, לא היה לא תוקף והוא התפוגג ונמוג. **התנועה הציונית ברוסיה שותקה**. התנועה הציונית ברוסיה **התאפיינה בביזוריות**. דפוסי פעולתה התעצבו ע"י ועידות, כנסים ומפגשים. הצירים מרוסיה היו צריכים לממן את הנסיעה למע' אירופה ואת שהייתם שם. מי שלא יכול היה לממן נסיעה זו, השתתף בוועידות ובכנסים במזרחה.

ועידות גליליות – היו אמורות (כאילו) לבחור את המורשים של אותו איזור. מורשה יכול היה להיות רק מי שקיבל אישור משאר המורשים.

ועידות מקדימות – התכנסות לפני הקונגרס – במטרה לגבש אג'נדה משותפת. **ב-1902** החשובה מכולן ועידת מינסק, שם הבליטו שהאג'נדה של היהודים במז' אירופה שונה מזו של יהודי מע' אירופה.

ב-1897-1898 – השלטון הרוסי התיר בחצי עין את פעילות התנועה. כהמשך לתמיכתו בוועד האודיסאי. שאף שהתנועה הציונית תעודד הגירת יהודים, ושכארג'ן ישראל תהיה נציגות של נתינים רוסיים בתוך האימפריה העותמאנית. הם רצו להוציא מהפכנים סוציאליסטים אל מחוץ לגבולות רוסיה, הם ניסו גם לצמצם בדרך זו את האנטישמיות ברוסיה. היתר השלטון אינו רשמי, קיים אך בחצי מחתריות, כדי להתמודד עם הסביבה היהודית המתנגדת, בנוסף לשלטון הרוסי. מה שמשפיע על שינוי יחסו של השלטון הרוסי הוא **התרחבותה של עבודת ההווה מ-1899**.

כל עוד התנועה פעלה ל"ייצוא" יהודים ממנה, האינטרס הרוסי עלה עם זה בקנה אחד. אך ברגע שהתנועה ניסתה למצוא פתרון ליהודים בגבולות רוסיה, הדבר הוביל להחמרת היחס כלפי התנועה.

הרשו לקיים את הוועידה במינסק בתנאי שיהיה נוכח נציג מטעם השלטון. צמצמו את הנפקת הרישיונות ל"חדרים המתוקנים", אסרו על מכירת מניות בנק "אוצר התיישבות היהודים".

יחס השלטון לתנועה הציונית הוחמר ב-1906 – אחרי קשינב, כשהתנועה התגייסה לשקם את נפגעי פרעות קשינב, מתברר לשלטון הרוסי שמדובר בשיקומם ברוסיה ולא בהגירתם לארץ ישראל. הוביל להחמרת היחס – מעצר פעילים ציוניים והוקמה וועדה של המשטרה החשאית הרוסית לבדיקת מטרותיה של התנועה הציונית. מה שקומם את הרוסים היה התפשטותה של עבודת ההווה. תוצאות הוועדה לבדיקת מטרותיה של התנועה הציונית, פורסמו בתזכיר לופוחין. בעקבות זאת הוחרף היחס ופורסם הצו של פלווה: בצו נאסר כינוס אספות והפצת חומר תעמולה, נאסר על פעילים יהודיים לצאת מתחום רוסיה, הוטל פיקוח על החדרים המתוקנים, בפועל זה הביא להפסקת פעילותם. את הכסף שהיה בקופות צריך להעביר למתיישבי ארץ ישראל, מי שרצה להיות רב מטעם, היה צריך להביא אישור מהשלטונות על כך שאינו ציוני. עמ' 83. הצו – עמ' 85. הצו בוטל מהר מאוד.

הנושא עשוי להופיע במבחן.

שיעור 10 – 9.1.2007 - :

הסיבות לעלייה השנייה:

1. קשינב – אנשי השלטון זרעו שמועות על עלילות דם כדי להצית את ההמונים נגד היהודים, במטרה לנקז את רגשות ההמונים במקום לכיוון השלטון – לעבר היהודים.
2. מי שהכי נבהל מתוכנית אוגנדה – אנשי העלייה הראשונה שכבר היו בארץ.
3. הציונים שישבו בארץ יצאו בקריאה נרגשת ליהודי רוסיה כדי שיבואו לחזקם.
4. פרעות המאות השחורות – באותה שנה רוסיה הפסידה ליפן (1904) בעקבותיה יצאו חבורות של חיילים רוסיים משוחררים ופרעו ביהודים.
5. מהפיכת 1905 – התסיסה והביקורת נגד שלטון הצאר גברו ורווחו בעיקר בקרב החוגים הסוציאליסטיים, הפגנה שיצאה מכלל שליטה, הוקמו סובייטים, בראש המהפכה עמדו המנשביקים, והיא נכשלה, רבים מהפעילים בה היו יהודים, כאשר נכזבה תקוותם לחולל מהפיכה ברוסיה עלו לארץ ועשו כאן ניסויים סוציאליסטים.
6. עוני ודלות בתחום המושב.
7. היו יהודים שקיבלו צווי גיוס במלחמת רוסיה-יפן ולאחריה, ולכן עלו לארץ.

מאפייני העולים בעלייה השנייה:

מבחינה מספרית – כ-40,000 שהגיעו לארץ. מתוכם החלוצים (סג'רה, מסחה, אום ג'וני) – היו כ-3,500-3,000. רובם יוצאי רוסיה וגליציה, 75% מהם מתחת לגיל 25, חלק גדול מהם בני 18,19. (העלייה כביטוי למרד), רווקים, הגיעו ללא ארגון תומך ומלווה. רובם בעלי השכלה גבוהה – תיכונית ומעלה, בקרב העולות תופעה זו בולטת יותר – יותר רווקות ומאוד משכילות. רוב העולים זכו בצעירותם לחינוך תורני, דתי. (חדר, בית מדרש, ישיבה), בבגרותם אימצו להם אורח חיים סוציאליסטי. ידעו עברית, כשפת תפילה. מיזגו בחייהם את העולם הדתי והסוציאליסטי. מאפיין נוסף – בעלי תודעה פוליטית מאוד חזקה, אידיאליסטים.

קשיי העולים:

1. אנשי העלייה הראשונה, שהיו דתיים ובורגנים ברובם, לא קיבלו את אנשי העלייה השנייה והתפתח ביניהם קונפליקט.

2. הגיעם קיבלו אשרת תייר לשלושה חודשים, ולכן יצאו וחזרו, היו חלק שלא אפשרו להם לחזור, אחרים שכבר לא רצו לחזור אחר כך, והיו שלא זכו לסטאטוס חוקי בארץ.
3. עלו לבד, חלקם חלו, הכסף הסתיים מתישהו, שיעורי ההתאבדות בקרבם היו גבוהים ביותר.
4. הגיעו במטרה לעבוד בחקלאות, אך להפתעתם גילו שאיכרי המושבות אינם רוצים להעסיקם ומעדיפים להעסיק פועלים ערביים גם מבחינת הניסיון והמיומנות בעבודה, וגם משום שאת הערבים יכלו להעסיק בעבודות עונתיות, אך הרגישו מחויבים יותר ליהודים. מצב העולות היה קשה יותר מהבחינה הזו, לא הסכימו להעסיקן בשדות. לכן הסתפקו בכל זאת בעבודות עונתיות – קטיפי וכו', ונדדו ממקום למקום.

הצלחות והישגים העלייה:

(גם האידיאלים שלהם)

1. **"כיבוש העבודה"**. העולים שאפו להעתיק את העבודה בארץ מידיים ערביות לידיים עבריות. בעיקר את עבודת האדמה. לעבודה עבורם היו שלוש משמעויות: אישית, חברתית ולאומית. במישור האישי, העבודה בכוחה היה לגאול את היחיד. (א.ד. גורדון), תורמת לשחרור אישי, להסתפקות במועט, אהבת הפעולה הפיזית. במישור החברתי, עבודת האדמה נועדה לתקן את החברה היהודית. הגדירו את עצמם כאנטי תזה ליהדות הגלותית אותה תיארו כנחשלת, פאסיבית, לא בריאה, כי בגלות העם נותק מאדמתו וברגע שישוב אליה – יבריא כעם וכחברה. כמעט כל תנועה לאומית מגדירה את עצמם למול האחר. בלאומיות היהודית ה"אחר" הוא היהודי הגלותי. במישור הלאומי עבודת האדמה בעיקר, נועדה לבסס את הקשר בין היהודי לארצו. בטווח הקצר כיבוש העבודה לא הצליח, בטווח הארוך יותר – הצלחה מסוימת.
2. **כיבוש השמירה** – בימי העלייה הראשונה הייתה מכת גניבות מצד הערבים, העסיקו שומרים דרוזים וצ'רקסים בעיקר, אותם מימנו מכספי הברון. ב-1900 הפסיקה התמיכה, ונוצר איזשהו ואקום, אליו נכנסו עולי העלייה השנייה. ב-1907 ייסדו את אגודת השמירה הראשונה "בר-גיורא", היו מופקדים על השמירה בסג'רה ובמסחה. הוקם ארגון "השומר" – מורכב מאנשי בר גיורא ופועלי ציון. חלקם הגיעו מקרב אותם יהודים שהתארגנו בקבוצות ברוסיה להגנה מפני הפורעים בפוגרומים. סיסמתם הייתה: "בדם ואש יהודה נפלה, בדם ואש יהודה תקום". מאנשי השומרים ישראל גלעד, ישראל שוחט. בהדרגה קיבלו את השמירה במושבות. הרעיון – חדש: יהודי שקם ומגן על עצמו, והארגון – הגנתי ולא התקפי (אח"כ – ארגון ההגנה וצה"ל).
- 1900- **מוקם "ליגיון העבודה"** – משלב בין כיבוש העבודה לכיבוש השמירה, חברי העלייה השנייה השתתפו גם בעבודה וגם בשמירה על המושבות.
3. **כיבוש הקרקע** – לאנשי העלייה השנייה שהגיעו ב-5-1904 לא היה להיכן להגיע. בקונגרס הציוני הוחלט להקים את המשרד הארצישראלי, ארתור רופין הגיע וישב ביפו. מכיוון שהעולים הגיעו דרך נמל יפו, הפך משרדו למעין כתובת למצוקות העולים הצעירים. הוא החליט להקים להם יישובים משל עצמם, במקום להפנותם למושבות. מימון היה, והוקמו צורות התיישבות חדשות במימון המשרד הארצישראלי. ב-1907 הוקם הקולקטיב (קומונה – שיתוף בקופה, בעבודה, במטבח, היה מנהל שפיקח כנראה מטעם המשרד הארצישראלי) בסג'רה. ב-1908 – הוקמה חווה להכשרה חקלאית בכנרת. בחווה יש עבודת פועלים עבריים על אדמות קק"ל בפיקוח של המשרד הארצישראלי, היה מאוד קשה בהתחלה – מחלות, אדמה קשה, בעיות עם הערבים. וזה בונה חלק מהמיתולוגיה הישראלית.

1909 – הקמת אום ג'וני (דגניה) – הקבוצה הראשונה. הקבוצה עבדה ללא פיקוח. והתברר שהעניין מצליח. הבילויים היו 9, בדגניה היו 12. קבוצות קטנות כל כך חוללו שינויים. שם היה המודל לקיבוץ שהתפתח בימי העלייה השלישית.

1911 – הקמת משק הפועלות הראשון. חוות הכשרה, למדו את עבודת משק הבית. בטווח הקצר – נסיגה מכל האידיאלים. לא הצליחו להשתלב בעבודת החקלאות.

באותה שנה הוקמה מרחביה, סוג של שיתופיות דיפרנציאלית, ע"י גרעין שפרש מדגניה. הוקמו אחוזות כמו פורייה, רוחמה, שמומנו ע"י יהודים עשירים מחו"ל, והשכר שולם באופן דיפרנציאלי.

התיישבות עירונית:

רוב עולי העלייה השנייה התיישבו בערים. צומחות ערים חדשות, הטכניון, בתי"ס ליהודים, שכונות ליהודים. הרכבת בין יפו לירושלים. רוב העולים התיישבו ביפו, יוקר הדירות עלה, איכות הדירות ירדה, התארגנה קבוצת יהודים בורגנים (מעולי העלייה הראשונה כנראה), אמידים בעלי בתים שקיבלו מימון מהמשרד הארצישראלי, קיבלו קרקע ליד הים צפונית ליפן, ובנו עליה שכונה **שנקראה "אחוזת בית"**, שהפכה לעיר – תל אביב, ובהדרגה הפכה למרכז.

מפלגות:

1903 – העלייה הראשונה הקימה את הסתדרות המורים. בני העלייה השנייה שהגיעו עם מטען אידיאולוגי מוצק, הקימו **שתי מפלגות – 1905 –** הפועל הצעיר, פועלי הציון **1906 הפועל הצעיר – א.ד. גורדון**, השתתפות שיתופית כמו בסג'רה ובדגניה, **פועלי ציון – סניף ארצישראלי של מפלגה סוציאליסטית יהודית** שהוקמה ברוסיה. דגלה במלחמת המעמדות, בסוציאליזם. דגלו בדיבור באידיש, מהפיכה אוניברסאלית בתחילה, הדגש יותר על הסוציאליזם ופחות על הציונות. אך בהנהגת בורוכוב עמדותיו הלכו והתקרבו לאלו של הפועל הצעיר.

הישג? העלייה התימנית השנייה:

שלחו את **יבנאלי**, מבכירי המשרד הארצישראלי, חיפשו אותו ציידו אותו במכתבי רבנים ושלחו אותו לשוטט, בקהילות היהודיות בתימן, הוא הראה להם את המכתבים, סיפר להם על חבלי גאולה ועל המשיח, הם שמחו והגיעו, אך גילו שהתייחסו אליהם בגזענות, לא הייתה להם עבודה, וכשהייתה נוצלו, לא שילמו להם לפעמים. הם לא התקבלו על ידי אף קהילה.

הישג נוסף:

מלחמת השפות – ב-1913 פרצה מלחמה בין אנשי חברת עזרא (המקבילה הגרמנית ל"אליאנס"), שמימנו את הטכניון ורצו ללמד בטכניון בגרמנית, מולם מנהיגי העלייה השנייה דרשו שבטכניון ילמדו בעברית. המלחמה על השפה העברית היא בעיקר מלחמתם של עולי העלייה השנייה. ביססו את העברית כשפת דיבור ולא כשפת קודש.

ההישג הבא:

צמיחת המנהיגות – רוב מנהיגי העלייה הראשונה – אין, משפ' אהרונסון – אצולת העלייה מזיכרון יעקב, אך אין הם מנהיגים.

העלייה השנייה הצמיחה אוסף של מנהיגים: ברל כצנלסון, דב"ג, ועוד ועוד. מתוכם נדבר בעיקר על א.ד. גורדון – עלה ארצה בגיל 50, התיישב עם החלוצים בקומונות ולעבוד את האדמה. אשתו ובתו נשארו ברוסיה. הוא שימש דמות אב לחלוצים הצעירים. ביטא במילים הרבה מעקרונות העבודה – כיבוש והגשמה, וי.ח. ברנר – איש ספר, שביטא את רגשות בני דורו, אופטימיזם, פסימיות, רצון ליצור תרבות עברית חדשה, ביטא את הרוחניות של בני דורו. נרצח בגיל צעיר ע"י הערבים בפרעות. שניהם – מנהיגים רוחניים. מבין המנהיגים הפוליטיים שצמחו – דב"ג וכצנלסון.

לסיכום, העלייה השנייה - מבחינה דמוגרפית – 40,000 זו הערכה מאוד נדיבה, מביניהם ירדו, האליטה שלהם – כ-3,500 איש, שהפכו למיתוס ומשפיעים על זהותנו עד היום. **ממ"ן 15 – המאמר של מרגלית שילה** – ללמוד אותו טוב. יכול להופיע במבחן.

שיעור -11-16.1.07 :

מיקודים למבחן:

חלק א'

2 מתוך 3 מושגים (אישים והתארגנויות פוליטיות)
15 נקודות לכל מושג – סה"כ 30
הרקע לאישיות / להתארגנות
הפרטים
הערכה והסבר החשיבות לתנועה הציונית

מנדלסון- הצביע על כיוון מסוים שהשפיע על התנ' הציונית, אך לא לדעת כולם.
קלישר וה-2 הנוספים – ללמוד על שלושתם יחד. ממ"ן 1.

ביל"ו –

בני משה – חבורה מיוחדת מאוד, יש תפיסה שמתייחסת אל אחד העם ואנשיו כמו רב וחסידי, חשבו שהוא מנהיגם הרוחני, חלוצים לפני המחנה.

מוהליבר – היה מספיק אמיץ בכדי להצטרף למחנה הציוני.
אחד העם - הכשרת הלבבות, ביקורת על מה שקורה בארץ, תמיד היה המנהיג "ההפוך" – כאילו שהסתכל מבחוץ. לא לקח על עצמו לקחת את המנהיגות,

יעקב ברנשטיין כהן – הקים את התשתית, אירגן, עמד בראש לשכת הדואר.

י.ח. ברנר – היה אדם חופשי (מדת, ממוסכמות), היה אינטלקטואל, סופר, היא מאוד משכיל, מפוכח, א-דתי, הסתכל על הדת כפי שאנתרופולוג מסתכל על תופעות חברתיות. השומר – אחריות עצמית,

הפועל הצעיר –
גורדון - כיבוש העבודה, "דת העבודה",

חלק ב' - שאלה 1 מתוך 2 (30 נקודות). יחידות 1,2,3,4,8

- יח' 1: אמנציפציה
2 – מבשרי הציונות, חיבת ציון, אחד העם, העלייה הראשונה, שיטת האפוטרופסות
3 – הרצל
4. אחרי מות הרצל.
8 – העלייה השנייה
זוגות הרצל,
אפוטרופסות – **אחד העם**
עליה 1, עליה 2
כ-3 עמ'.
אחד העם – פתרון ערכי, לטווח רחוק.

חלק ג' שאלה 1 מתוך 2. – 40 נקודות

שאלה 1 תתייחס למאמר שלמדנו.
שאלה 2 – על קטע שלא נלמד הקשור לחומר הקורס ליחידות 3,4,6
המאמר של מרגלית שילה – מנק' מבט ממלכתית, ציונית, כללית, ישאל מה חסר לאנשי העלייה הראשונה? למה אנשי העלייה השנייה זכו לבכורה, למרות שלא היו ראשונים. אופן ההסתכלות שלהם לא הספיק כדי לתת להם את המעמד הזה. – חסר הטווח הארוך, החזון.
למה קראו להם אנשי העלייה הראשונה? באו בעקבות חיבת ציון, מסיבות לאומיות ובכך היה חידוש.

המאמר של אלמוג – השינוי התרבותי של הלאומיות היהודית. עד כמה הלאומיות היהודית לא מנותקת ממה שקרה בסביבה. דיבר על חבורה מאוד מסוימת של אנשים, מורשת מתמשכת של געגוע, כמיהה, חזון אחרית הימים, חזרה לארץ ישראל, חלק מהדת שלא השתנה. אותם אנשים שהאמנציפציה האירופית הסיטה אותם מאותה מורשת, הם נחשפו לרעיונות שרווחו באירופה – לגבי הלאומיות האירופית, המשטרים הישנים שהתפרקו והאירופאים חיפשו אחיזה בעברם כדי לתת תוקף ערכי למדינות החדשות שנוצרו, חזרו לימי הביניים, סיפורים על מלכים ונסיכים, אותה חבורה של יהודים משכילים רצו להיות חלק מהלאומיות האירופית, אך הלאומנים האירופאים טענו כי היהודים לא שייכים להיסטוריה זו, מהסתכלות זו לעבר, ביקשו אותם יהודים את הלאומיות שלהם וממנה חזרו למורשת היהודית, אך מנק' המבט של בחירה – בחרו מה לקחת מתוך מודעות. זהו הפרדוקס של הלאומיות היהודית. חזרו לאותה נקודת מוצא, אך מנקודת מבט אחרת.

המאמר של גורני – 2,3,4 – 2 תקופות, 3 זהויות, 4 גישות.
1908 – מהפכת התורכים הצעירים. לפניו היה סכסוך גיאוגרפי (?) אחריו, סכסוך אידיאולוגי. מהפכה זו הכניסה תודעה לאומית פוליטית בקרב מי שישב כאן.
3 זהויות – של תושבי א"י הערבים.
פן ערבית, מגמה אתנית, דיברה על איחוד כוחות של הערבים באזורנו,
פן עותמנית לא נאמנות דתית, פוליטית, היסטורית, מסורתית.
השלישית – לא מזדהים כערבים, לא כעותמנים, רואים את עצמם כפלסטינים, הם מעין תמונת ראי של הציונות. זה מעיד על הבלבול, חוסר יכולת להגיע להחלטה לגבי זהותם.

ארבע גישות – שאלת היחס בציבור הציוני כלפי סוגיית היחסים עם הערבים.

משלבת – היקסמות מהמזרח, מהערבים – החיבור החזק שלהם לטבע, גישה קצת רומנטית שלעיתים מה שמסתתר מאחוריה – התנשאות – זה שונה, אפשר להיות חלק מהמרחב.

הבדלנית – לעולם לא. סכסוך נצחי. נלחם בהם עד חורמה, לעומת עמדה שנייה – המציאות היא של זרות ושוני,

ליברלית – לשם"פ עם הערבים, מתוך אינטרס.

סוציאליסטית – הם אחינו למעמד הפועלים, אחווה, נטרול המרכיב האתני, הדתי, הפוליטי. התייחסות לערבים מנק' מבט מעמדית, לא לאומית, לא אתנית. 1881 סופות בנגב וצמיחת חיבת ציון, 1897 הקונגרס הציוני הראשון, 1908 התורכים הצעירים, תאריכים שחייבים לזכור.

יחידה 9 – מערכת היחסים בין יהודים לערבים בשנים 1881-1914:

מעמד היהודים והדת היהודית באסלם. הקוראן בסורא (פרק) 9.29 מנסח את יחסו של האיסלם כלפי בני החסות, יהודים ונוצרים. מכיל אותם בתוך עולם האיסלם ומבחין אותם מעובדי האלילים שנגדם צריך לצאת בג'יהאד. ליהודים ולנוצרים הוא מקנה זכויות וחובות. ליהודים יהיה מעמד בתוך המדינה המוסלמית, גופם ורכושם יזכו להגנה, תינתן להם אוטונומיה מסוימת, בתמורה, הם נדרשים לשלם מס גולגולת ולהיות מושפלים. הקוראן לא ציווה באיזה אופן יושפלו ביחס למוסלמים. שליטים שונים תרגמו זאת כפי שרצו. שיבוש הסדר, אחרי 1881 כשהיהודים לא היו מוכנים יותר לשאת בהשפלה, הדבר הביא להחרפה ביחסים. אפשר להבחין ב-3 שלבים ביחסים בין יהודים לערבים. עד 1881 – היישוב הישן – 2 קהילות: הספרדית והאשכנזית. האשכנזית – מאוד מסוגרת גם כלפי הערבים. הספרדית – לא הסתגרה. בשנה זו התחולל שינוי – כתוצאה מהגעתם של אנשי העלייה השנייה. ההבדל התרבותי היה מה שעורר עוינות מצד הערבים.

כשהעולים קנו קרקעות מהאפנדים שרובם ישבו בחו"ל, האריסים המשיכו לחיות עליה, ולא קיבלו את עצם המכירה, גם כשכן, לעיתים לא הייתה התאמה בין סימוני השטח שמכר האפנדי למה שבפועל. כשהעולים התיישבו התגלעו קונפליקטים בינם לפלאחים. בקרב הפלאחים היה נהוג שהמים חופשיים. היהודים לא הרשו לפלאחים להשתמש במים. היהודים גם לא אפשרו לעדרים לעלות על שדות קצורים, בניגוד למה שהיה נהוג. היה חוק עותמני שלפיו אדמה בלתי מעובדת במשך 3 שנים, תשמש לרעייה. כשמעורבות הברון העמיקה, היה צורך בידיים עובדות נוספות, ויותר ערבים הועסקו שם. הם היו מעורבים בכל תחומי החיים היהודיים.

התפתחה תלות הדוקה בין שתי האוכלוסיות. היו גילויי עוינות מחד, וידידות מאידך, ברמה האינדיבידואלית. עם הגעת עולי העלייה השנייה, הועמקה התהום שבין האוכלוסיות. 2 התפתחויות גרמו לכך:

1. אופיים של אנשי העלייה השנייה והאידיאולוגיה שהביאו – העברי החדש, שמעבד את אדמתו במו ידיו, שמגן על עצמו. הערבים חשו מאוימים. היוצרות התהפכו – היהודים הפכו לחזקים יותר. היישוב היהודי התעצם, והערבים קלטו שזו אינה אפיזודה חולפת.
2. התפתחויות פנימיות בקרב הערבים וצמיחת רעיונות לאומיים. היחידה קושרת בבירור בין מהפכת התורכים הצעירים לבין צמיחת הלאומיות הערבית.

התפתחות הלאומיות הערבית בעקבות מהפכת התורכים הצעירים:

עד שנות ה-90 של המאה ה-19 כמעט לא נשמעה מחאה ערבית נגד ההתיישבות הציונית. כשהחלה, היא יונקת מכמה שורשים: התנגדות למעורבות המעצמות בארץ. השורש השני – סכסוכים סביב שאלת הבעלות על הקרקעות, אופי העיבוד שלהן. השורש השלישי – תחילת צמיחתה של הלאומיות הערבית. בהתפתחות הלאומיות הערבית גורני מזהה שני שלבים: עד 1908 התודעה הלאומית עוד לא מזוככת, לא ברורה, זה משפיע גם על אופי הסכסוך היהודי-ערבי, שהוא סכסוך טבעי – בין שכנים, בין דתות, עדיין לא צבוע בצבעים לאומיים. אירוע יוצא דופן בתקופה זו הוא עצומה ששלחה קבוצת נכבדים יהודים לשלטון העותמני שהביעה מחאה על עליית היהודים וביקשה לאסור מכירת קרקעות ליהודים. פעילות מאורגנת, שזכתה להסכמת השלטון העותמני, ב-1891 התפרסם צו האוסר על מכירת קרקעות, והיה אחד הגורמים שהביא לדעיכת הגל השני של העלייה הראשונה. הוא בוטל בסופו של דבר. מס' הוגי דעות ערביים התריעו מפני הסכנה לערבים כתוצאה מהעלייה היהודית. לפני המהפכה ב-08' הייתה קטטה ...

ב-08' פרצה מהפכת התורכים הצעירים שהחליפה את הזהות הדתית בזהות התורכית, שהיא אחת מיני רבות באימפריה העותמנית. זה יצר תגובת שרשרת בתוך האימפריה, מה שגרם ללאומים אחרים, ביניהם הערבים, להגדיר את עצמם, התפתחות זו קיבלה עידוד: פרסום עיתונים שביטאו את רחשי הלב הלאומיים של הערבים ואפשרו את הפצתם. התרת התארגנות צירים בפרלמנט לפי קבוצות. הקבוצה השנייה בגודלה – ערבית, הפרלמנט הפך לבמה לביטוי רחשי הלב הלאומיים שלהם. בקרב מובילי הלאומיות הערבית החדשה נמצא שיעור גבוה יחסית של ערבים נוצרים.

היו ביניהם שיצאו ללמוד באירופה וייבאו את רעיונות הלאומיות. ב-1910 התחילו להקים אגודות אנטי יהודיות במטרה לפעול נגד מכירת קרקעות, החמרה ביחסם של הערבים, אגודות כאלה הוקמו גם במדינות השכנות וכך יוצא הסכסוך, ההסתה החריפה ונבעה גם מגורמים תוך ערביים – צמיחת מנהיגותם, מגמות לאומיות וכו'. עד 1914, כאשר החלה מלחמת העולם הראשונה.

שיעור - 12 - 23.1.2007 :

שאלה 11: בין 2.5-3 עמ'. לא מורידים נקודות על מה שלא רלוונטי. לכתוב! להכין ראשי פרקים. הקדמה של פיסקה. בציונות יש יותר מזרם אחד, יש מגוון דעות ופלורליזם. אח"כ חצי עמ' על תפיסתו של הרצל – מדינית, ואותו היקף על תפיסת אחד העם. מהי הציונות הסינטטית – ב-1907 נאם וולפסון בפני הקונגרס הציוני, ובסינתזה התמזגו לא רק הציונות המעשית והמדינית, אלא גם של הציונות הרוחנית. בפועל – הופנו כספים ל"עבודת ההווה".

שאלה 12: – בין 04' ל-07'. ביקש לחתור לקראת צ'רטר ולהכיל את כל הויכוחים, לא להכריע. אחרי מותו – הציונות הרוחנית, המדינית, להוסיף את המעשית – חובבי ציון. 3 המטרות של התנועה הציונית. מיזוג בין הציונות המעשית לרוחנית, צריך לדבר על הסינתזה בין המעשית, הרוחנית והמדינית. מתייחסים ל-3 תקופות כרונולוגיות: 1897-1904, 1904-1907, אחרי 1907

שאלה 13: מרגלית שילה, ואחד העם מכל ההיבטים, תמי הדגישה אותו במיקוד. ללמוד היטב על אחד העם והאפטרופסות, והרצל מולו.

שאלת המחקר – מרגלית שילה במאמר על התפיסה היישובית – שאלת המחקר: האם העובדה שעולי העלייה השנייה זכו בכתר היא תוצאת חולשת מפעלם של עולי העלייה הראשונה? הטיעון המרכזי הוא שאופי ההתיישבות של העלייה הראשונה גרם לכך שהכתר ניתן לעלייה השנייה. התפיסה ההתיישבותית השפיעה על כך. אילו תפיסות התיישבותיות... של העלייה השנייה:

1. מעמד ל... ולכפרים. 2. מעמד להתיישבות עירונית. 3. י-ם זוכה למעמד ממלכתי. 4. צורות התיישבות חדשות שמיועדות לפועלים. 5. ארגונים על-ארציים – בית משפט השלום ביפו. כלכלי מול אידיאולוגי, כללי מול פרטני.

שאלה 14: מאמרו של אלמוג על שורשי הלאומיות היהודית באירופה: המיוחד בה – הלאומיות היהודית ממזגת ישן וחדש, שואבת מהלאומיות היהודית המסורתית וגם מהלאומיות האירופית החדשה.

בתוך המורשת היהודית יש גם חלקים לאומיים, מהאמנציפציה מתרחקים בהדרגה מהמורשת היהודית ומהלאומיות שבתוכה, מתקרבים למורשת המקומית, בעקבות ההשכלה. בני המקום טוענים כלפי היהודים שאינם שייכים, ושילכו לחפש זהות משלהם, ואכן כך עשו – הלכו לחפש את זהותם וחזרו חזרה למורשת היהודית – תהליך של עזיבת היהדות וחזרה אליה ממקום אחר. קווי השוני והדמיון בין מבשרי הציונות ע"פ כץ – שאלה שבטוח לא תהיה לנו – כי לא למדנו את מאמרו של כץ.

אבל כן – מבשרי הציונות:

הבחנה בין מבשרי הציונות המזרחיים – קאלישר ואלקלעי, והמערבי – הס, הס צמח במשפחה דתית, פנה לעבר החברה הכללית, אך בהדרגה חידד את זהות הלאומיות מתוך התקרבות למורשת היהודית. קאלישר ואלקלעי מעולם לא עזבו את המורשת היהודית שלהם.

שאלון 2:

שאלה 11 – לא תהיה. מיח' 9.

שאלה 12: הצג את התנאים הגיאו פיזיים של פעילות הציונות ברוסיה.... היהודים מפורזים בין קהילות שונות, רחוקות מאוד זו מזו, קשיי תחבורה, קשיי תקשורת. ההשפעה על הפעילות – ביזור. ארגוני – אגודות, לשכות. רעיוני – המון פלגים – משכילים, דתיים, סוציאליסטיים, מעשיים. במז' אירופה – מאוד הטרוגנית. ההיבטים המעשיים – מעט התיישבות, משקיעים הרבה ב"עבודת ההווה" – שנוצרה במז' אירופה. התשובה מבוססת כולה על יח' 6.

שאלה 13: לא תופיע. לא למדנו את המאמר.

וגם שאלה 14.

שאלון 3:

שאלה 11: יש הרואים בתולדות חיבת ציון "כרוניקה של כישלון ידוע מראש". הצג את עמדתך המנומקת בסוגיה זו, תוך הצגת פעילותה, התארגנותה, עמדותיה והתלבטויותיה של התנועה. מתחילים – ב-1881 הוקמה אגודת חיבת ציון בעקבות הסופות בנגב... התארגנותה, עמדותיה והתלבטויותיה. חיבת ציון מהי?

מה שרלוונטי מפינסקר לחיבת ציון כולה – האנטישמיות היא בעיה של קבע, הפתרון בשאיפה ארץ ישראל, לא בהכרח, סיבות לכישלון או קשיים, ובסוף להחליט אם מדובר ב"כרוניקה...." אפשר לטעון מה שרוצים ולנמק. לנסח לפי הסיכום שערכנו בכיתה. חיבת ציון עד 1897 – הוועד האודיסאי. להכניס גם אותו. (אחרי הוועד האודיסאי חיבת ציון די התמוססה, ואח"כ הגיע הרצל).

שאלה 13 : מרגלית שילה. הבוחנת אוהבת מאוד מאמרים, וכנראה יש לה העדפה לזה של מרגלית שילה.

שאלון 4:

שאלה 11: לגבי מאמרם של אטינגר וברטל – לא למדנו. ייחוד העלייה הראשונה – מיזגה שני יסודות מנוגדים – ישן מול חדש. מסורתי מול מודרני. לטענתם, העלייה הראשונה חשובה יותר, לעומת שילה שטוענת שהשנייה חשובה יותר.

שאלה 2 – אחרי פרעות 1903, הוטל פיקוח על התנועה הציונית, תזכיר לופוחין הוא דו"ח המשטרה החשאית. התזכיר מדויק ביותר, מה שאומר שהיה כנראה מקור פנימי בתנועה הציונית.

מבנה – לשכות, התחזקות ברנשטיין כהן, השתלטות לשכת הדואר על יתר הלשכות, התפטרות ברנשטיין כהן, החלפתו, וירידת לשכת הדואר.
קשיי התנועה הציונית ברוסיה – מרחקים גדולים, קשיי תחבורה, קשיי תקשורת, התנגדות השלטון הרוסי והגורמים היהודיים האנטי ציוניים, התמודדות של המשכילים מול הדתיים, ההשפעה על האופי הארגוני – ביזורי, על האופי המעשי – שיתוק הפעילות.

שאלה 3: מה ההבדל בין הפלורליזם הרעיוני תחת מטריית מנהיגותו של הרצל לבין הסינתזה הציונית עליה החל... הסינתזה מנעה פילוג, פתחה דרך חדשה אחרי מותו של הרצל, שהצליח להשיג מהבריטים את תכנית אוגנדה. יש טבלה בסיכום שלנו על יחידה 4.

שאלון 5, שאלה 5:

שוב על הסינתזה הציונית.

נושא מאוד חשוב.

היהודי החדש – התרחקות מעולם התורה, יצירת טיפוס חדש, התקרבות לעולם הטבע וכו'.

מטלות מנחה (ממ"ן) – סמסטר סתיו 2006/2007 :

ממ"ן 11 – קורס בין ציון לציונות

תשובה 1 :

א. המצוקות שעמדו בפני היהודים במאה ה-19 לפי המאמר:

אמנם היהודים גם במאה זו המשיכו לסבול מאנטישמיות ומשנאת ישראל (פרעות "הסופות בנגב", רוסיה 1881, משפט דרייפוס וגילויי אנטישמיות בצרפת), אך על אף זאת, התקופה שלאחר המהפכה הצרפתית נחשבה למאת השנים הטובות ביותר שעברו על היהודים מאז חורבן בית שני. כותב המאמר תוחם תקופה זו מ-1815 עד 1914. לטענתו, הייתה זו תקופה שבה חלה המהפכה הרדיקלית ביותר במצבם של היהודים ובמעמדם בחברה הכללית. בתחילת המאה ה-19 עוד נמצאו היהודים בשולי החברה ובפריפריה שלה מבחינה גיאוגרפית ומבחינה סוציולוגית גם יחד, רובם התגוררו בכפרים ובעיירות, בערי המטרופולין לא התגוררו כמעט יהודים, לא נמצאו יהודים בבתי ספר ובמכללות ורובם עסקו במקצועות התיווך הכלכליים המסורתיים. המהפכה הצרפתית וכל מה שהגיע בעקבותיה, אפשרו להם לראשונה, ניעות כלכלית וחברתית שבאמצעותה החלו להיקלט בחברה הכללית, ואכן, מרכז הכובד של האוכלוסייה היהודית עבר מהפריפריה אל המרכז, בערי המטרופולין עלה מספרם על חלקם באוכלוסייה הכללית, הם החלו לתפוס עמדות נכבדות בתחומי הרוח, העיתונות, הספרות, היצירה האמנותית, הכלכלה ולמעשה תוך דור אחד או שניים מספרם באוניברסיטאות כסטודנטים וכמרצים עלה בהרבה על מספרם באוכלוסייה, גם בתחום הפוליטי, בעיקר בתנועות המהפכניות מספרם היה גדול. למרות זאת, סבלו היהודים ממצוקות שונות:

1. דווקא שילובם באוכלוסיה והפתיחות של החברה הליברלית יחסית, יצרו מצוקה חדשה: הקהילה נדחקה לשוליים, ולראשונה נחשפו היהודים, כפרטים, בפני העולם הסובב אותם וחשו מבולבלים: כיצד ימשיכו בשמירת יהדותם, תוך כדי מגע יומיומי ובלתי פוסק עם החברה הנוצרית, הסובבת אותם? מגע זה חייב פשרות והחלטות רבות בנושאים כמו לבוש ומאכל, לשון וסגנון חיים, שבעבר הקרוב לא הטרידו את היהודים. רבים החלו לסגל לעצמם שמות חדשים לא יהודיים ולא עבריים.

2. לא רק הליברליזם אפיין את החברה הכללית במאה ה-19, אלא גם הלאומיות שהחלה לפרוח. החברה הנוצרית הסובבת הייתה מודעת היטב להיסטוריה שלה, עברה נתפש בדימויים לאומיים וליהודי שוב לא היה מקום באותה היסטוריה משותפת. כל עוד היהודים היו מסוגרים בקהילותיהם ובגטאות, שוני זה היה ברור וטבעי, ועתה, משהחלו להתערות בסביבה הנוצרית, לא יכלה זו להטמיע אותם בתוכה. למרות הליברליזם והפתיחות, ואולי דווקא בגללם, לא התאפשר מיזוגם בחברה הנוצרית והם המשיכו להיבדל מהכלל.

3. למרבה האבסורד, דווקא האמנציפציה הביאה לעליה באנטישמיות: שילובם בעולם האקדמי, בכלכלה, בתרבות, בפוליטיקה ועליית מעמדם החברתי הביאו לקנאה, התנגדות ואיבה שהזינו את האנטישמיות הדתית המסורתית. שוויון הזכויות בו זכו, לא הצליח לפתור מאומה. הוא לא פתר את בעיית הזהות של היהודי, כפרט, ויכולתו לתפקד כאדם שלם ולא חצוי בעולם המודרני, ולא פתר את שאלת זיקתו המהותית של היהודי בעידן הלאומיות, אל תרבות הרוב. שוויון הזכויות יצר כר נרחב וחדש לחיכוך חברתי ולתחרות כלכלית ואינטלקטואלית בין היהודים לשכניהם והוביל בחברה הכללית למעין תחושה של מצור מפני היהודים המשכילים, בעלי היוזמה הכלכלית, העשויים לאיים על הזהות התרבותית והכלכלית של סביבתם הנוצרית.

ב. השפעת תנועת ההשכלה על היהודים הייתה דו סטרית: מצד אחד, הם זכו באפשרות להשתלב בעולם האקדמי ובמקצועות שנחסמו בפניהם עד עתה, (כמתואר לעיל) ולראשונה התאפשר להם ליטול חלק בהתפתחותה של החברה הכללית, ומצד שני, דווקא שילובם בכל תחומי החיים בחברה ועליית מעמדם הכלכלי, הפוליטי והסוציו-אקונומי גרם לקנאה, לאיבה ולחשש של הנוצרים בסביבתם, מפני דחיקת רגליהם. מצב זה, בו בניגוד לעבר, החלו להשתלב כחלק מהאליטה, הבהיל רבים בסביבתם הנוצרית, בייחוד כאלה שלא היו מסוגלים לתחרות הוגנת עם היהודים והזין את הסטיגמות העתיקות והמוששרות לגבי רצונם של היהודים להשתלט על ההון הנוצרי ולשעבד את ההמונים.

ג. לפי המאמר, מקומה של ארץ ישראל בציונות הוא מרכזי ביותר. קיימת זיקה חזקה ביותר בין עם ישראל לארצו: היישוב היהודי בארץ ישראל מעולם לא חדל, ואף בכל מקומות ותקופות גלותו שמר עם ישראל על זיקתו לארץ. ארץ ישראל הייתה תמיד מרכזית בתודעתם העצמית של היהודים בכל תפוצותיהם. ללא הזיקה לארץ, היו היהודים הופכים לעדה דתית רגילה, כעדות דתיות אחרות. העליות הקטנות, הספוראדיות, שעלו מעת לעת, הוסיפו מימד משלהן למרקם הקשר שבין העם לארצו.

הקשר רב העוצמה לארץ ישראל הוא אשר עיצב את זהותו של עם ישראל, אך הפרדוקס הוא שיחס עמוק זה לארץ לא תורגם לתנועת המונים מסיבית, שהיה בכוחה לשנות את מהלכי ההיסטוריה במה ששייך ליישוב ארץ ישראל, עד להופעת הציונות המודרנית. הציונות הפכה את התקווה שבשיבת ציון לממשית ואת ארץ ישראל למרכזו הממשי, לא רק הרעיוני או האוטופי, של עם ישראל, למרות שהיא צמחה כתנועה לשחרור עם ישראל ולא לשחרור ארץ ישראל. כל עוד חיו היהודים במסגרת העולם המסורתי שאפשר להם קיום בדוחק, אם גם במחיר של השפלה וריחוק, הצטמצמה תקוות הגאולה

לצפייה, כחלק מהזהות היהודית הקיימת, אבל כאשר נופץ עולם מסורתי זה והיהודים עמדו בפני בעיית הזהות והקיום בעולם המודרני, הפך הקיום בגלות לבעיית, והוליד צורך בפתרון חדש. כאן מקומה של ארץ ישראל. המוטיבציה לצמיחת הציונות נובעת מתוך הרצון והצורך לשחרר את עם ישראל ולא את ארץ ישראל, אבל, מכיוון שעוסקים בהגדרה עצמית יהודית, הרי היהודי (בהקבלה לעמים אחרים שגילו את לאומיותם) חייב להגדיר את עצמו מתוך זיקה לערש ההיסטוריה של המהות היהודית: ארץ ישראל. איסור להגדיר את עצמו כיהודי בעל קשר עמוק לארצו, פירושו שלילת חירותו. בגלל מרכזיותה של הארץ לציונות, הגדרה עצמית יהודית, ללא ארץ ישראל במרכזה, בלתי אפשרית לחלוטין. שחרור ארץ ישראל הוא האמצעי ההכרחי לשחרור עם ישראל, ולכן לא תיתכן ציונות ללא ציון.

ד. אבינרי רואה את הציונות כמהפכה, משום שלמרות מרכזיותה של ארץ ישראל, לאורך כל הדורות, בקיום היהודי, הרי שהכמיהה והזיקה החזקות אליה, לא התגבשו לכלל תנועת המונים גורפת ומשמעותית, שתממש את הקשר רב העוצמה הזה לכדי מעשה של יישוב הארץ עד לפריחת הציונות. לשיטתו, הציונות המודרנית היא הכלי שמימש את הפוטנציאל הזה והפך את ארץ ישראל לאידיאל להגשמה מעשית וממשית. הציונות הפכה את רעיון שחרור ארץ ישראל לכלי הכרחי לשחרור עם ישראל. הציונות צמחה על הרקע ההיסטורי העשיר של היהדות, אך היא פרצה אל אופקי העולם המודרני ושאלה ממנו לא מעט. היא התשובה היהודית, בתנאים המיוחדים של עם ישראל, לאתגר שהוצב בפני העולם עם תקופת ההשכלה, האמנציפציה, החילוניות, הליברליזם והלאומיות. היא הדרך שאפשרה לעם עתיק להתעורר מחדש בעולם דינאמי, והיא התשובה היהודית לאתגר המודרניזציה. מכאן נובע הערך הייחודי שלה, וכאן טמונים העניין האוניברסאלי שבה, עוצמתה וההיגיון ההיסטורי והמוסרי של הציונות.

תשובה 2:

א. העצות המעשיות הניתנות ב"קטכיזם האנטישמי" של תאודור פריטש:

1. היה גאה בגרמניות, השתדל להגשים את "התכונות התורשתיות" הגרמניות כגון, אומץ לב, נאמנות וכנות.
 2. היהודי הוא אויבך המושבע.
 3. שמור על "טוהר" דמך.
 4. עזור תמיד לגרמנים אחרים וקדם אותם, בייחוד אם הם "מדוכאים" ע"י היהודים. התלונן על כל עבירה ופשע של יהודי, אם במעשה, במילה או בכתב.
 5. הימנע והתרחק מן היהודי, הרחק ממנו את כל בני ביתך, בעיקר את בנותיך.
 6. אל תיבחר ביהודי כשותף העסקי, אל תשאל, תמכור או תקנה ממנו דבר, ואל תרשה לאשתך לעשות זאת.
 7. סלק כל רגש חיובי כלפי היהודי, ואל תלמד מעורמתו או ממזימותיו.
 8. אל תשתמש בשירותיהם של עורכי דין, רופאים או מורים יהודים.
 9. אל תאמין ליהודים, והרחק את ספריהם מביתך.
 10. אל תשתמש באלמות נגד יהודי, אך אם תותקף על ידי, השב לו זעם גרמני.
- המטרה** העומדת בבסיסן היא היבדלות מוחלטת מהיהודים, תוך הוקעתם, השפלתם ועקירתם מכל שטחי החיים, בידודם, שלילת אנושיותם ויצירת דימוי דמוני.

"עצות" אלה מלמדות על שינויים שחלו במציאות החברתית-כלכלית במערב אירופה. **בעקבות תנועת ההשכלה והאמנציפציה**, יהודים זכו באפשרות ללמוד, לעסוק במקצועות מגוונים יותר, התערו בחברתם וכנראה גם החלו לשגשג, כל זה הביא ככל הנראה גם לעליה במעמד הסוציו-אקונומי, ושוב אינם מיעוט שולי, חסר כוח כלכלי ממשי. נראה שפריחה זו גרמה לירידה מסוימת

במעמד של שכבות הביניים והשכבות הנמוכות יותר, בחברה הנוצרית, אם קודם לכן הייתה להם עדיפות על פני היהודים, לפתע היהודים החלו לתפוס חלק באליטה. דוגמא לשינויים שחלו: - פריצת הגבולות בין הקהילות היהודיות לסביבתן הנוצרית: מהבחינה החברתית, הכתוב רומז לא רק על התערות חברתית, אלא על חשש קיים מנישואי תערובת, כנראה שהחלו להיות נפוצים יותר בתקופה זאת. - עלייה במעמד החברתי והמקצועי של היהודים, שהפכו לפתע ל"מדכאים", כלומר לבעלי עמדה דומיננטית. - היהודים החלו לפתח עסקים, ששגשגו, מן הסתם. - יש כנראה, עליה משמעותית במספר היהודים בעלי המקצועות החופשיים - עורכי דין, רופאים, מורים. - וכן יהודים רבים יותר עוסקים בהגות, במדעי הרוח, בספרות יפה.

העצות המעשיות הניתנות ב"כרוז האשמה נגד היהודים":

1. להוציא את כל האדמות מידי היהודים ולמסרן לאיכרים.
2. להוציא את כל בתי החרושת והמפעלים מידי היהודים ולמסרם לפועליהם.

המטרה העומדת בבסיסן היא הוצאת נכסי דלא-ניידי מידי היהודים, וחלוקתם לאיכרים ולפועלים. למעשה, שלילת זכות היהודי לבעלות על קרקע ועל אמצעי הייצור. ניתן ללמוד, כי בניגוד לעבר, בו נאסר על יהודים לרכוש קרקעות ולעבדן, ולעסוק במקצועות פרודוקטיביים, באמצעותם ניתן לרכוש איזושהי בעלות או זכות על הקרקע, הרי שבאותה נקודת זמן, ניתנה להם האפשרות לרכוש קרקעות ולעבד אותן. כלומר, מעבר ממקצועות ייחודיים בתוך הקהילה (רבנים, מלמדים, שוחטים, מוהלים וכו') או ממקצועות שבעבר הוגבלו לעסוק בהם: תיווך, מסחר זעיר, מעין שרותי בנקאות (מתן הלוואות וכו'), לבעלות על אמצעי ייצור ותעשייה. גם כאן ישנה דוגמא להתערות גוברת של היהודים בסביבתם, אם כי פחות בולטת ומלאה מאשר במערב אירופה. הכרוז האוקראיני מלמד על שסע כפול בחברה: דתי-כלכלי מובהק. לפיו, היהודים הם בעלי הקרקעות והמפעלים, והאיכרים והפועלים - נוצריים.

ב. בקטעים הנ"ל יש ביטוי לפחדים קמאיים שונים: היהודי מצטייר כדמות דמונית: גזע נחות מצד אחד, אך בלתי נכחד, גנים דומיננטיים: מעצבים את הגוף ואת הנפש "לפי הדפוסים היהודים עד אחרית כל הדורות". היהודי כפורע חוק, פגיעתו רעה אך למרות תכונותיו השליליות ביותר, יש לו יכולת פיתוי ולכן מופיעות אזהרות בייחוד לגבי הבנות והנשים הגרמניות. יש לו כוחות על טבעיים, הגורמים לו להשתלט על הלא יהודים ולהפכם לעבדיו. עצם מהותו גורמת לנזקים לא רק גופניים ונפשיים, אלא אף רוחניים. עד כדי כך שגם היצירה היהודית כביכול חדורת רעל המחלחל ופוגע. החשש מפני היהודי עמוק ומושרש, וחסר כל היגיון או ביסוס רציונאלי. גם "כרוז האשמה" אינו חף מפחדים קמאיים דומים: היהודי בו מתואר כיצור מרושע ולא אנושי: "הז'יד מחרף ומגדף את האדם... שותה את דמו", "בכל מקום עושק אותו זרע מקולל זה...", מיוחס לו גם כאן, כוח מאגי: "את כל בתי החרושת,,, ואת כל אנשי השלטון הם קנו שם בכסף" - המאפשר להם להשתלט על ההון הלא יהודי, ובאמצעותו לשעבד את השלטון בכל מקום.

ג. הדומה בשני הקטעים:

- התייחסות ליהודי כמשולל אנושיות, מעין מפלצת חסרת ערכים אנושיים, המרעילה את סביבתה, לא רק פיזית אלא אף רוחנית.
 - שני הקטעים מייחסים ליהודי תאוות בצע ורדיפה אחר ממון.
 - ייחוס כוחות על-טבעיים, רצון לשלוט ולהשתלט על מי שאינו שייך לעם היהודי.
 - פחד עמוק מפני היטמעות או נישואי תערובת.
- הפחדים הללו כנראה השתרשו ע"י תהליך ארוך-טווח של דה-הומניזציה של היהודים, שחלחל במשך דורות רבים, ועל בסיסו חונכו הנוצרים. הן האנטישמיות המודרנית במערב אירופה, והן שנאת ישראל במזרח, מושתתות על היסוד הדתי. במערב אירופה, במחצית הראשונה של המאה ה-19,

גברה בחוגים הנוצריים התעמולה נגד היהודים והיהדות. גופים ציבוריים שמרניים בגרמניה דרשו כי יסודות הנצרות יהוו את הבסיס לחיי המדינה והחברה, מגמות אלה התפשטו גם באוסטרו-הונגריה. חוגים סוציאליסטיים גם הם ראו ביהדות מקור לערכים הבסיסיים המצויים בנצרות, אותם הם שללו, ויצרו זהות רעיונית בין היהודים לבעלי ההון והטמיעו תדמית של גורם אנרכי, בלתי יצרני, נצלן ועוד. רעיון הלאומיות שצבר תאוצה בעקבות תנועת הרומנטיקה (שיבה לטבע, הקשר שבין עם לארצו-מולדתו), הבדיל ביתר שאת בין היהודים לשכניהם והדגיש את העובדה שאין הם יכולים להיטמע ולהשתייך לחברה הלא יהודית במדינות מושבם.

במזרח אירופה השנאה ליהודים וליהדות התבססה על הדת, גם שם נוצרה אחדות רעיונית בין הנצרות הפרבוסלבית, שהייתה מעמודי התווך של החברה והתרבות הרוסית, לבין האוטוקרטיה והמסורת הלאומית (השקפה זו הייתה פופולארית בקרב חוגי השלטון), בקרב חוגי המשכילים רווחה התפיסה של אחדות אורגנית של המדינה הרוסית-נוצרית-פרבוסלבית, אשר ראתה ביהודים אורחים בלתי קרואים, מתבדלים, שאינם מסוגלים לציית לחוקי המדינה, שמקורם בנצרות.

גם כאן חלחלו רעיונות האמנציפציה וההשכלה, ש"תרמו" את חלקם בהגברת השנאה, אבל ביסודה, שנאת ישראל כללה יסודות דתיים עמוקים, פחדים קמאיים שפורטו לעיל, והתייחסות ליהודי כאל גורם משחית, לא אנושי ולא מוסרי. זהו גם בסיסה של האנטישמיות המודרנית במערב אירופה, אך ליסודות אלה נוספו גם איבה, קינאה וחשש, שהתעוררו עקב שגשוגם של היהודים בעקבות התערות המהירה בחוגי האינטליגנציה. במערב אירופה ניסו גם למצוא מעין הצדקות הגיוניות להשרשת השנאה ליהודים: ופיתחו את תורת הגזע, שנשענה על תיאורית האבולוציה של דרווין. ביטויי התופעה במזרח אירופה היו חריפים הרבה יותר וגררו אלימות קשה ביותר. במערב, בשלב זה, עוד השתמשו האנטישמים באצטלה של "תרבותיות" ושלילת אלימות נגד היהודים.

תשובה 3:

א. החשיבה ההיסטורית במאה ה-19, הניחה תשתית מחשבתית מהותית לצמיחת התודעה הלאומית. לפי כותב המאמר, כוחה הגדול של הלאומיות נבע כנראה מהלגיטימציה החברתית שקיבלה, הרבה בזכות הישענותה על העבר. הלאומיות נבנתה מן ההיסטוריה. הגישה ההיסטורית במאה ה-19 פרחת והפרתה את תחומי המדע, התרבות ועוד. ההיסטוריה הביאה לתחיית העבר ולהפיכתו לחלק מההווה, באופן שכל עם גיבש לעצמו מורשת משותפת, עתיקה, תוך הדגשת ערכים ומיתוסים ישנים שניתן להתגאות בהם וללכד סביבם, כדי ליצור תשתית לאומית אחידה, בעלת זיכרון משותף. עמים שזה עתה צמחו בטריטוריה מסוימת, גילו את היותם צאצאים לאבות קדומים משותפים, רבי חשיבות וייחוס. כך סייעה ההיסטוריה לבנות זהות לאומית המושתתת על איחוד בין עם וארץ, שפה ותרבות. בהקשר של הלאומיות היהודית – הרי שמהיסודות שעליהם מבוססת תנועה לאומית – טריטוריה או מדינה, תרבות, שותפות גורל – ליהודים הייתה רק מורשת היסטורית משותפת, כך שלא ניתן היה לטפח זהות לאומית יהודית מבלי להתבסס על המורשת ההיסטורית.

ב. ההבדל בין הלאומיות היהודית במאה ה-19 לתודעה המסורתית-יהודית: הלאומיות היהודית החלה לצמוח בעקבות עליית הלאומיות האירופית במאה ה-19. בימי הפריחה של עקרון ההגדרה העצמית, לאחר מלחמת העולם הראשונה, ניתן ליהודים מעמד של אומה. בתחילת דרכה של התנועה הלאומית ניתן היה למצוא בה שני כיוונים מנוגדים: האחד שאף להפוך את היהודים במקומות מושבם לקיבוץ לאומי בעל סממנים אוטונומיים. השני נוצק על הרצון להגר מיבשת אירופה כאשר הכיוון הוא ארץ ישראל או הארצות שמעבר לים. שני המודלים הללו אומצו כאחד: הגשמת הציונות ברוח האידיאל של יצירת אומה עברית חדשה, תוך חזרה לארץ האבות, הפרחתה, וחינוך המורשת והתרבות הקדומות. האחד דגל במימוש רעיון השיבה לארץ ישראל הלכה למעשה והשני, כרעיון אוטופי לימים שיבואו. הלאומיות היהודית עלתה כתוצאה מהאמנציפציה, ההשכלה וערכי המהפכה הצרפתית – השינוי החשוב במעמדם ובזכויותיהם לא יכול היה להביא לקבלתם כחלק אורגני מהחברה בארצות מושבם, אלא למרבה הפרדוקס, דווקא הבליט את ייחודם ואת היותם זרים,

על רקע המורשת ההיסטורית השונה וכמובן, הדת. גם מי שביקש להתנער מיהדותו, או לפחות מסממניה החיצוניים, לא יכול היה למצוא את עצמו נטמע בחברה הסובבת.

התודעה הלאומית המסורתית-יהודית נשענה על תמונת עבר שהייתה חד מימדית וקבועה. היא כללה את המורשת המשותפת והמיוחדת ליהודים באשר הם, הגלות הייתה בעלת משמעות סמלית דתית – עונש, מצב שאמור לבוא לתיקונו בגאולה משיחית – קיבוץ הגלויות וחזרה למולדת. הדת וההיסטוריה היו מרכיב חשוב, ולמעשה, הרקע והבסיס לתודעה הלאומית המסורתית. **הקשר ביניהן** מובהק ונעוץ בהיסטוריה המשותפת, יותר מכל גורם אחר. גם החילוניים שבין אנשי תנועת ההשכלה בראשיתה, לא יכלו להתעלם מהעבר ("חכמת ישראל"), ונוצרה תשתית שהקנתה לגיטימציה למדעי היהדות, במטרה להשתמש בהיסטוריה, שהפכה לעמוד תווך בתנועת הלאומיות היהודית. משום שכל מה שאיחד את היהודים לכלל אומה היה (מלבד הדת, שאותה – או לפחות את סממניה המסורתיים – החלו לנטוש רבים במאה ה-19) עברם המשותף והוא בלבד.

ג. דווקא המודל של "בית שני" נבחר כדגם לחיקוי והזדהות לאומית משום שבתקופה זו, העם היהודי הצליח לקיים מדינה עצמאית לאורך זמן, תוך יצירת מיתוסים רבים שיכלו בקלות רבה, להפוך לסמלים בינלאומיים בעלי ערך (המכבים לדוגמה, לוחמי מצדה ועוד), בזמן שחשיבותם בחברה הכללית עלה עקב פריחת הלאומיות והחיפוש של כל עם אחר גיבוריו האולטימטיביים. מוטיבים אלה הלקוחים מתקופת הבית השני, היו מקובלים בקרב כל שכבות העם – צעירים כמבוגרים, דתיים כחילוניים, עשירים כעניים וכו', בנוסף, תמונת התקופה הזו, הכוללת מאבק הרואי לעצמאות ולאוטונומיה (רעיון משותף לשתי התקופות), מאבק של מעטים ברבים, חלשים בחזקים, התאימה בדיוק לאידיאולוגיה הלאומית היהודית.

בין ציון לציונות (10121) – ממ"ן 12

תשובה לשאלה 1 :

א. מהו הקשר בין סוציאליזם ולאומיות בתפישת הס' כמוצא למצוקות היהודים באירופה במאה ה-19.

ייחודו של משה הס בכך שהיה מעורב בשתי אידיאולוגיות מרכזיות ורבות עוצמה להם נתפשו בני הדור הראשון לאמנציפציה, תחילתו של הסוציאליזם המודרני ותחילתה של ההגות הציונית. הס, שנחשב "אבי הסוציאליזם הדמוקרטי הגרמני והבינלאומי" השתייך בתחילת דרכו הפוליטית לקבוצה ההגליאנית הרדיקלית והצעירה שהצעידה את גרמניה לדחיית החברה הבורגנית המעבר לחשיבה סוציאל-דמוקרטית. האמנציפציה היוותה לפי הס דרך להבליע את ייחודם של היהודים ואילו היהודים סברו מצידם, שיוכלו גם ליהנות מעושרה של אירופה הבורגנית-אינדיבידואליסטית וגם לשמור על קיומם הקולקטיבי. עיקר פעילותו של הס מזוהה מאופיינת ע"י עשרות שנים של זיקה לתנועה המהפכנית הסוציאליסטית.

בצידה של פעילותו זו, קורא הס בספרו "רומי ירושלים" 1862, לפתרון לאומי של הבעיה היהודית ע"י הקמת קהילה יהודית סוציאליסטית בא"י. יש הטוענים כי פרסום ספרו זה הוא התייאשות של הס מהחלום הסוציאליסטי ומעברו ללאומיות. הס, מעודד את הרעיון הלאומי-יהודי, אינו זונח בהצעתו את הסוציאליזם ומאמין כי א"י היא מולדתו ההיסטורית של העם היהודי ושם עליו להיות. השילוב של סוציאליזם וציונות מתלכדים אצל הס לכדי ביקורת על החברה המודרנית, שאין ביכולתה לפתור את בעיותיה הכלכליות ללא סוציאליזם. באשר למצב היהודים טוען הס כי במצבם הנוכחי כיום "הם רוח ללא גוף" ועל כן עליו למצוא עתיד חדש כיהודי מודרני. בהתייחסותו הס מבטא לא פעם את תסכולו מהתנהלות היהודים ומתגובתם לאירועים כמו עלילת דמשק ומחוסר התפתחותה של התודעה היהודית הלאומית.

גישתו ליהדות אינה כאל דת בלבד, אבן הבוחן שלו אם יש לה עתיד כלאום. קנה המידה של הס להערכת עתידה של היהדות הוא לאומי ולא דתי. לדעת הס, יצרה האמנציפציה מתיחות חדשה בין היהודי לבין החברה הלאומית מסביבו, שאינה רואה אותו ואינה יכולה לראותו כחלק אינטגרלי מתרבותה הלאומית. הס היה מודע לעלייתה של גזענות לאומית אנטי יהודית חדשה ולסכנות האנטישמיות הטמונות בצידה. פתרונו של הס הוא להקים קהילה יהודית סוציאליסטית בא"י. לדעתו, זו תהייה התשובה למצוקתם של ההמונים היהודים במזרח אירופה ובעולם המוסלמי והוא רואה בהם את הבסיס ליישובה של א"י. יסודה של הקהילה הסוציאליסטית בא"י יושבת על בעלות ציבורית על הקרקע ועל אמצעי הייצור, לא יהיה קניין פרטי באמצעי הייצור והייצור יאורגן באופן קואופרטיבי וקולקטיבי. הס טוען כי היהדות מבוססת על המשפחה כלומר על יחידה שיש בה סולידאריות חברתית ומכאן כי התכונות היהודיות הספציפיות ליהודים, הן על יסוד סוציאליסטי מובנה. הפתרון של הס, הקמת מדינה יהודית בא"י תוך מימוש רעיון השחרור הסוציאליסטי גם בהקשר המיוחד של ההווה היהודית.

ב. איזה מפגש בין המסורת המשיחית והמציאות האירופית בא לידי ביטוי בתפישותיהם של קאלישר ואלקלעי.

האמנציפציה במאה ה-19 עוררה לא מעט בעיות של הגדרה עצמית וזהות אצל היהודים באירופה וזו גם לא פסחה על הזרמים הדתיים-אורתודוקסיים ובהתייחסותם לבעיית השיבה לציון. מצד אחד נמשך הזרם הדומיננטי של המסורת היהודית המשלב כיסופי משיח ואמונה בגאולה עם גישה פאסיבית למימוש ע"י אדם. מצד שני, קיימות שתי גישות חדשות המובאות ע"י הרבנים אלקלעי וקאלישר המוסיפים נופך חדש, מעשי יותר וחילוני פרקטי בגישתו לכיסופי הגאולה המסורתית עקב התגבשותה של התנועה הלאומית הכללית. יסודות האקטיביזם המופעים במשנתם קשורים ללא ספק להקשר הפוליטי חברתי הממשי של הסביבה הלא יהודית שבה היו שניהם ואשר הטביעה את חותמה על חיי היהודים באזורם. למרות השוני במוצאם וברקעם, שניהם פונים לחיפוש תשובות חדשות בתוך מסגרתה של היהדות המסורתית.

אלקלעי, 1845 מפרסם את ספרו "מנחת יהודה" בו הוא טוען, כי תהליך הגאולה חדל להיות אך ורק אקט אלוהי, המסור בידי הבורא והופך למפעל שיש בו שותפות של מעשה ידי אדם. בדרך זו מצליח אלקלעי, להימנע מחטא דחיקת הקץ, תוך מתן הכשר מתוך הגיונה של המסורת למפעל אנושי הקשור ביישוב א"י. בנוסף הוא טוען כי עם התרופפות הקשר הלשוני בגולה גם התרופפה זיקת האחדות והוא קורא ללמוד לדבר עברית ולרכוש אדמות כדי להכין את התשתית המעשית לגאולה כשתבוא. הצעותיו באותה עת נחשבו לרדיקליות והן עוברות תהליך של התאמה, מהקשרן המסורתי לתפישות פוליטיות כמו ההקשר בין רכישת מערת המכפלה ע"י אברהם לרעיון של הקמתה של קרן שתגאל את אדמות א"י, רעיונותיו הבשילו מאוחר יותר עם התפתחותה של התנועה הציונית.

קאלישר, ניתן למצוא גם אצלו שילוב של אידיאות חדשות הבאות מתחומה של הלאומיות עם מסגרות מסורתיות. גם הוא בעד יישוב א"י וגאולתה בידי אדם, מה שיקרב את הגאולה האלוהית. קאלישר דן במעמדו של היישוב הישן בא"י ומבקר אותו בחוסר פרודוקטיביות החי על חסדי תרומות. לדבריו יש להקים "חברת יישוב א"י" שתדאג לביסוס הכלכלי והרחבתו ע"י עידוד העלייה וההתיישבות החקלאית היהודית.

לטענתו המעבר מלימוד תורה לעבודת אדמה בא"י. "מזה תגדל עטרת התורה, כי אם אין קמח אין תורה ואם יהיה קמח בארצם ילמדו בהרחבה". לקאלישר הצעות מעשיות ליישוב א"י, הקמת קרנות ע"י יהודים עשירים (רוטשילד, מונטיפיורי) להכנת התשתיות. דרכו תואמת את מודל ההתיישבות שאכן התפתח בשילוב של יוזמה ציבורית וקואופרציה חקלאית. עוד מציע קאלישר הקמת בית מדרש המשלב לימוד עבודת שדה, הצעה שהקמת ביה"ס החקלאי "מקווה ישראל" היוותה תשובה לה.

ג. מה הם קווי הדמיון והשוני בעמדות השלושה בשאלת דרכי הפעולה שעל היהודים לנקוט להטבת מצבם.

הס החל (בשנות העשרים של המאה ה-19) לעסוק בפעילות סוציאליסטית-חילונית ובמשך למעלה מעשרים שנה תפס מקום בולט לעין בין הוגי הדעות הסוציאליסטים הגרמניים. בשנות פעילותו הביע הס דעות קיצוניות בעניין עתידו של העם היהודי, הוא טען שהיהודים משולים לרוח מת, אשר סופה להימוג או להיטמע. הס הגדיר את היהדות כלאום. מאמצע שנות החמישים של המאה ה-19 השתנו דעותיו וחזר אל עמו. שני הגורמים שהביאו לשינוי הרדיקלי בדעותיו של הס היו: האנטישמיות האירופית, והתמורות הלאומיות שעברו על עמי אירופה השונים. הס לא האמין בכוחם של רעיונות ההשכלה והאמנציפציה לפתור את בעיותיהם של היהודים, אלא ראה את המפתח לפתרון בעצמאותם הלאומית והרוחנית וקרא להקמתה של חברה יהודית בא"י שבסיסה האידיאולוגי יהיה סוציאליסטי-ציוני.

הרב יהודה אלקלעי, פעל בסרייבו ובשנת 1834 התחיל בפעילותו להפצת הרעיון הלאומי. האמונה בגאולה משיחית ומאורעות היסטוריים חיצוניים, שהתרחשו באותה עת כמו עלילת דמשק, עלילת דם שאירעה בשנת 1840 שזעזעה את יהדות אירופה והכתה גלים גם בעולם הנוצרי, שכנעו את הרב שאין תקומה אחרת ליהודים אלא בכינון מדינה בא"י. למען השגת המטרה הציונית, הוא הציע לפעול בשני כיוונים: פנייה לשלטון התורכי למען ייתן לעם היהודי את ארץ אבותיו ולצורך זה תוקם מועצה יהודית מייצגת ובנוסף לערוך פנייה למעצמה האירופית, בבקשת עזרה להגשמת הרעיון הציוני.

הרב צבי הירש קאלישר, פעל בשנות השלושים של המאה ה-19 החל להטיף לפתרון לאומי לעם היהודי בא"י וכעבור שנים אחדות החל לפעול ליישום רעיונותיו. הגורמים שהביאו אותו להטיף לתקומה לאומית של עם ישראל בארץ ישראל היו: היותו יהודי חרדי המאמין בגאולת עם ישראל בא"י. את חלק מרעיונותיו הלאומיים שאב קאלישר מתהליכי הענקת האמנציפציה ליהודים בצרפת ובמדינות הגרמניות (בתקופת נפוליון) וכן בתקופת המרידות הלאומיות בפולין. מתוך סינתזה של תפיסת המשיחיות המסורתית והבנת המציאות הסובבת הגיע הרב למסקנה שיש לפעול למען ראשית הגאולה. קאלישר האמין כי השיבה לציון ודבקות במסורת היהודית בא"י יקרבו את בואו של המשיח וכי עבודת האדמה בא"י הינה קיום מצווה קדושה.

לסיכום, גם הס הסוציאליסטי וגם הרבנים אלקלעי וקאלישר, מהווים תופעה מיוחדת לשילוב תהליכים בין היהדות המסורתית לבין עולם המושגים הפוליטיים של החברות באירופה. ההשתחררות מהמסגרת היהודית המסורתית, היווה אתגר שחייב הגדרה מחדש ליהודי המסורתי, תוך הוספת תכנים לאומיים מובהקים והתמקדות בתהליכים הגאולה הטבעית מעשי ידי אדם והפיכתם ליעד פרקטי. שלושתם זיהו איש על פי דרכו ואמונתו את התמורות באירופה ובעיקר את הסכנות הטמונות לעם היהודי. האמנציפציה, השינויים החברתיים בעמי אירופה, המצב הכלכלי ומצבן של הקהילות חברו יחד לצורך לבחון מחדש את עתידו של העם ולעורר בו לאומיות שהייתה כבויה דורות כאשר לכולם משותפת הכמיהה לציון וליישוב א"י כפתרון לאומי-יהודי. לשלושתם הייתה הערכה פוליטית וידע נרחב על הדרך היישומית בה ניתן יהיה ליישב את א"י, ע"י פנייה לקבלת רשות מהשלטון העותמני לעליית יהודים.

תשובה לשאלה 2 :

אלו קשיים עמדו בדרכה של תנועת "חיבת ציון" בהגשמת מטרותיה ?

עקב כישלונה של "חיבת ציון" להשיג הישגים של ממש, נראה כי האידיאולוגיה של המנהיגים הראשונים לא תאמה את המציאות הלאומית היהודית בשנת 1895. תנועת חיבת ציון לא הצליחה להשיג את מטרתה המעשית יישוב א"י. אמנם פעיליה לקחו חלק בעלייה הראשונה, אך את הישגיה העיקריים של עלייה זו יש לזקוף בעיקר לזכותם של קבוצות ויחידים שהגיעו לא"י לאחר "הסופות

בנגב" ללא ארגון או הכוונה וכן לזכותו של הברון רוטשילד. מתיישבי המושבות הראשונות נאלצו להתמודד עם מציאות קשה, העדר ניסיון בחקלאות וחוסר בקיאות בתנאי השטח הקשים, קדחת, העדרן של תשתיות כלכליות ומערכות שירותים, יחס עוין מצד השלטון העותמני והתנפלויות של ערבים הפכו את חיי המתיישבים למסכת קשיים וכישלונות. למרות הקשיים הוקמו יישובים, נרכשו אדמות הוקם מקווה ישראל בידי הביל"ויים ונעשה מאמץ מצד חובבי ציון להתבסס. אולם החלוצים היו רק חלק קטן מאד מכלל חברי תנועת חיבת ציון באירופה, למרות הקריאות נשארו מרבית ההצהרות ליישוב הארץ "על הנייר", עלייה המונית לא"י לא הגיעה. העדרה של מנהיגות יהודית מרכזית, הורגש בכל רחבי אירופה והחלו להתבצע צעדים לבניית ארגון ומנהיגות מרכזיים.

במקביל לחובבי ציון הוקמו עוד אגודות ברומניה, רוסיה גרמניה, אנגליה באוסטרו הונגריה ועוד אלו נוספו ככל שלחץ השלטונות ודחייתם ע"י השלטונות גבר. **ועידת ביאליסטוק 1883** ולאחריה וועידת קטוביץ 1884 קיבצה נציגים של חובבי ציון מכל רחבי אירופה במטרה לאחדם ולארגן השורות תחת הסכמה כללית כי השיבה לא"י היא הפתרון הבלעדי לבעיית היהודים. בתום הוועידה התקבלו החלטות מעשיות שעיקרן התווית דרכי פעולה לעידוד העלייה, הקמת קופה מרכזית והסכמה על המבנה הארגוני. למרות הכרתה של רוסיה בתנועה ופעילות הוועד האודיסאי, המציאות בשנתיים הראשונות שלאחר הוועידה היו שונות ממה שקיוו, חלק ניכר מהציבור סירב להצטרף לתנועת חיבת ציון או אפילו להכיר בחשיבותה או בחיוניותה. זאת ועוד היעדר ארגון, ריבוי דעות, רעיונות סותרים והגירה לארה"ב, הקשו על ההתיישבות הלאומית בא"י אשר למענה הוקמה התנועה. העדר מנהיגות היה אחד הגורמים העיקריים שבלם את הצלחתה של חיבת ציון, לא פינסקר שהיה חולה ולא **לילינבלום** הצליחו להנהיג או לאחד בין הזרמים. עם בקשתו של פינסקר להתפטר 1884, נמתחה ביקורת על תפקודו ופעילותו, אך יחד עם זאת לא נמצא לו מחליף ראוי. במקביל גברה התנגדותם של השלטונות העותמנים בא"י לחובבי ציון. זו התבטאה בתקיפות ובאיסורים על עלייה, רכישת קרקעות והקמת יישובים. לתנועה היו בנוסף קשיים כספיים והיא סבלה מסרבול ארגוני. העדר יכולת ארגונית, גרעון ומחסור בתקציב הקשו על פעילותה השוטפת. הרצון לתמוך במושבות יצר חיכוכים בין המרכזים, חובות וחילוקי דעות. כשנתיים לאחר הוועידה התבהר לפינסקר כי מאזן ההצלחות של התנועה דל, מספר החברים ירד והוא התפטר. גם ועידת דרוזגניק ב-1887 שבאה לבחון את המחדלים וחלץ את התנועה ממצב הקשה, הסתיימה בתחושה פסימית ובשורה של החלטות נוספות. על אף היעדרם של הישגים גדולים בתחומים מעשיים, הקימה התנועה בסיס לתנועה הציונית ובכך עיקר חשיבותה ההיסטורית.

כיצד הם משקפים את מציאות החיים היהודית במזרח אירופה בסוף המאה ה-19 ?

בקרב התומכים בהקמת ישות לאומית יהודית בארץ ישראל אפשר להבחין בשני זרמים **הזרם הרציונאלי** (הדמויות הבולטות בזרם זה היו **משה לייב-לילינבלום**, לבנדה, יהודה ליב פינסקר) שנימק את הבחירה בארץ ישראל בעיקר בהסברים רציונאליים ומעשיים כמו מצבם הקשה של יהודי רוסיה והאפשרויות המעשיות הגלומות בהתיישבות בארץ ישראל **והזרם הדתי** (שמואל מוהליבר, ומרדכי אליאשברג) שנימק את הבחירה בארץ ישראל בעיקר בהסברים מן ההלכה היהודית אך גם בהסברים מעשיים.

לילינבלום שהיה נציגו המובהק של הזרם הרציונאלי בקרב חובבי ציון ברוסיה, הוא דוגמה ליהודים משכילים שהפרעות שינו את השקפתם על עתיד החברה היהודית בגולה. הוא טען כי בני הלאומים השונים רואים ביהודים זרים. תפיסה זו גורמת בהכרח אנטישמיות שהיא לפיכך תופעה בלתי נפרדת מהתרבות המודרנית ובכך טמונה הסכנה ליהודי אירופה ולכן אין להם ברירה, אלא לבחור באחת משלושת החלופות הבאות:

1. להישאר במצב הנוכחי, להיות מדוכאי נצח ולהיות צפויים לכל מיני רעמים וטבח גדול.
2. להיטמע בין העמים שבהם אנו יושבים לגמרי, לעזוב את היהדות ולקבל את דתם.
3. להתחיל את עבודתנו בעד תחיית ישראל על אדמת אבותיו.

לילנבלום בחר בשלישית, הוא קרא ליהודים להתנער מאדישותם ולהכין עצמם לקראת שיבה לא"י. קודם לקריאתו של לילנבלום, התנהל דיון ציבורי נוקב מעל דפי העיתונות היהודית ברוסיה בשאלה לאן פנינו מועדות? רבים, קראו לפעול להשגת שוויון זכויות מלא ואחרים קראו להגר לארצות הברית אך לילנבלום פסל את הכול וקרא לשיבת ציון. קריאתו עוררה הדים בקרב בני נוער ומשכילים יהודיים כמו: ליב לבנדה ושמעון פרוג שפעלו וניסו ליישמה. הפרעות בוורשה ושמעות בדבר גזרות חדשות, הגבירו את רצונם של משכילים יהודים לפעול מעשית לשינוי מצבם. קריאה לפתרון בעיית היהודים בארץ ישראל לאחר "סופות הנגב" נשמעה גם מפי היהודים החרדים שהשתייכו ברובם לזרם המתנגדים. לעומתם, הזרם הדתי והרבנים תומכי תנועת חיבת ציון ("המתנגדים"), ידעו כי יעוררו עליהם את זעמם של עמיתיהם ובכל זאת רבנים כמו שמואל מוהליבר מביאליסטוק ואליהו חיים מייזל חתמו ב-1882 על כרוז שקרא להעדיף את העלייה לא"י על פני הגירה לכל מקום אחר.

1876, הרב מוהליבר, קורא ליהודים לקום ולפעול לקיבוץ פזורות ישראל ולחידוש ההתיישבות בא"י. תגובתו לחרדים שהטיחו בו ביקורת הייתה כי האהבה לא"י נמצאת בלב כל יהודי אך יש דרכים שונות לבטא אהבה זאת. לקריאותיהם של הרבנים הללו הצטרפו רבנים נוספים אחרים, הם אף שיתפו פעולה עם המשכילים שבעבר הלא רחוק ראו בהם "פורקי עול". עקב כך, הצטרפו חרדים רבים לתנועת חיבת ציון והתגבשו לכוח חשוב.

תשובה לשאלה 3 :

א. הציגו את ביקורתו העיקרית של אחד העם על שיטת האפוטרופסות.

הצורך בשינוי עורר רבים מבין משכילי "חיבת ציון" לחפש דרך חדשה. לדעת רבים נדרשה התנועה לשינוי מהפכני בדרכה. על רקע הלכי רוח אלה זכה מאמרו של אשר צבי גינצברג "לא זו הדרך" לתשומת לה רבה, את מאמרו פרסם תחת הכינוי הספרותי "אחד העם". המאמר קרא לשינוי מהפכני ולגיבוש תפיסה חדשה בשאלת העלייה לא"י. במאמרו ניסה אחד העם להשיב על השאלה, מדוע לא הצליחה תנועת חיבת ציון לממש את היעדים שהציבה לעצמה. הוא שלל את האידיאולוגיה שהייתה מקובלת על חברי התנועה ויצא נגד דרכי פעולתה. לדעתו, הסיבה העיקרית לכישלונם הייתה תפיסתם הבסיסית כי ניתן יהיה להשיג את המטרות, באמצעות תכלית פרטית ולא כתכלית כלל לאומית, לא זו הדרך, טען אחד העם. במאמרו "היישוב ואפוטרופסיו" תרס"ב 1902, תוקף אחד העם את שיטת הברון ואת הנזק ששיטתו האדמיניסטרטיבית גרמה למתיישבים. אחד העם טוען כי האיכרים לא רק שהפכו לתלותיים בברון אלא דרכם אינה תורמת במאום להתפתחות לאומית של היישוב. התלות בנדבה "חרפה ליושביה...". האיכרים איבדו את יחסם לאדמה, הם מעסיקים פועלים ובעצמם אינם עובדים, איבדו את כוחם המוסרי ואת כישרונם לעבודה בריאה "הם קיבלו תמיכתם ואכלו לחמם במנוחה שפלה ויותר מזה לא ידעו מאומה". ביקורת נוקבת ומציאותית לנוכח הפעילות הפילנתרופית שהנהיג הברון בניהולו את המושבות.

ב. אחד העם קרא ל"הכשרת לבבות". הסבירו את המונח.

אחד העם טען כי הפעולה הכלל לאומית בא"י תצליח, רק לאחר תהליך שבו "יוכשרו לבבות" העם היהודי ללאומיותו קודם שיעלה לא"י, מתוך ראיית "התכלית הכללית" של התעוררות היהודים למען "ארץ תקוותם" הכשרת הלבבות צריכה להיות משימתה העיקרית של התנועה. מתנגדי אחד העם טענו כי הוא ממריא עוף אל עולמות עליונים ועוזב את העם בעמק הבכא, מרפה את ידי העם כשהוא הורס את תקוותו להיושע מצרתו הגדולה בו הוא נמצא בין הגויים. הרעיונות של אחד העם עוררו פולמוס בתנועת חיבת ציון.

במאמרו "היישוב ואפוטרופסיו" תרס"ב 1902, הוא בז לאזלת ידם של האיכרים שהעדיפו את תרומות הברון על פני התמודדות עם הקשיים בא"י. התנהלותם תחת ניהולו של הברון, עמדה בניגוד מוחלט לתפישתו את "התכלית הכללית" של התעוררות יהודים למען ארץ תקוותם שתוקם מתוך תשוקה ללאומיות בא"י ובעבודה קשה. מקצת מחברי התנועה תקפו אותו בחריפות וטענו כי הוא בא להרוס את התנועה. הם חששו ששינוי יעודה של חובת ציון להכשרת לבבות היהודים ללאומיות יגרמו להפסקת פעילותם של חובבי ציון בארץ ישראל. אולם רבים מחברי התנועה ראו בו אישיות שבכוחה לסייע לתנועה.

ג. האם היה אחד העם מנהיגה של חובת ציון ?

עקב כישלונה של "חובת מציון" להשיג הישגים של ממש, נראה כי האידיאולוגיה של המנהיגים הראשונים לא תאמה את המציאות הלאומית היהודית בשנת 1895. את מקומה תפסה האידיאולוגיה של אחד העם לה היו מספר יסודות: קריאה ל"הכשרת הלבבות", ארץ ישראל כמרכז רוחני תרבותי לעם היהודי והתייחסותו לדת בהקשרה הלאומי. דעותיו אלה הביאו למהפך בתדמיתו הציבורית של אחד העם, ודרכו כמנהיג עתידי הייתה סלולה ובטוחה. הרעיונות של אחד העם עוררו פולמוס בתנועת חובת ציון, מקצת חברי התנועה תקפו אותו בחריפות וטענו כי בא להרוס את התנועה. לעומתם חברים רבים מעלית התנועה, חשבו כי אחד העם באישיותו דווקא יכול לסייע לתנועה ואף סייעו בידו ע"י **הקמת אגודת "בני משה"** שהוקמה לסייע במימוש רעיונותיו. רבים ציפו כי בתוך זמן קצר יעמוד בראש מחנה רב כוח שיוביל למציאת הפתרון הלאומי. אולם יחד עם זאת, הם היו מודעים לעובדה כי אישיותו הבלתי יציבה עלולה לעמוד לו לרועץ בדרכו למנהיגות. אחד העם לא הצליח לאחד תחת רעיונותיו קונצנזוס מנהיגותי, פרקטי סוחר ומשפיע, אלא רעיוני ותורם.

בין ציון לציונות (10121) - ממ"ן 13

תשובה לשאלה 1 :

א. כל אחד מהם מביט באופן שונה, בשינוי שחל בעמדות הרצל לגבי המוצא מהמצוקות של יהודי אירופה. האירועים עליהם מתמקד כל אחד מהם בהסברו. האם קיימת חפיפה בבחירה שלהם ?

הסברו של ההיסטוריון פרופ' שלמה אבינרי, המאמר "אני לא דרייפוס". במאמרו טוען אבינרי ולאחר שבחן את העובדות ההיסטוריות ביומני הרצל ("עניין היהודים"), כי אין מספיק מידע שיכול להצביע על כך שהרצל פנה לציונות, היות והושפע מפרשת דרייפוס. הקביעה המקובלת כי פרשת דרייפוס הייתה זו שגרמה להרצל להבין, כי האמנציפציה נכשלה ולפיכך האנטישמיות גוברת, אינה נתמכת במספיק מידע לדעת אבינרי. לדעת אבינרי, הגורם המרכזי שהביא את הרצל להכרה כי צורך דחוף למצוא פתרון לבעיית היהודים, היו דווקא הסדקים שהחלו להופיע בקיסרות האוסטרו-הונגרית. תחת שלטון הקיסרות חיו למעלה משני מליון יהודים. הקיסרות האוסטרו-הונגרית, הייתה יציבה ומסבירת פנים ליהודים שנהנו בה מסובלנות, ממשטר יציב, נאור וליבראלי ונהנו מביטחון ומשגשוג כלכלי. אולם לקראת סוף המאה ה-19 מצליח הרצל לזהות את תחילתה של ההתפוררות ובעיקר את אוירת הלינץ' ואת הסכנה הטמונה ליהודים, העתידים לאבד את ביטחונם ומעמדם ממנו נהנו תחת משטר הקיסרות.

אבינרי טוען כי הרצל ראה את מה שרבים העדיפו להתעלם ממנו, את צמיחתן של התנועות הלאומיות השונות שראו ביהודים גורם עוין, את התגברות האנטישמיות, שנאת הזרים ואת התפרקותה של הקיסרות.

בכתביו מתריע הרצל על כך כי פוליטיקאים מכל המפלגות אינם יוצאים כנגד ההסתה הציבורית ועל הפופוליזם הלאומני המשבש את מערכת עשיית הצדק והשיח הפוליטי. בין הסימנים שתמכו את חזונו, הייתה בחירתו של לואגר לראש עיריית וינה. לואגר נבחר על בסיס מצע אנטישמי – לאומני. רבים מהיהודים נדחקו לאחר בחירתו של לואגר לשולי החברה, משכילים יהודים הורחקו מאגודות חברתיות בשל עמדות אנטישמיות. הקואליציה הליברלית-שמרנית באוסטריה מתפרקת וכך גם בהונגריה השכנה. ספרו של דירינג מאבות "תורת הגזע" מזעזע את הרצל לאחר שהוא קובע כי לא ניתן לפתור את בעיית היהודים, ע"י אמנציפציה או הטמעתם בחברה האירופית.

הרצל גם מיטיב לצפות את הנעשה ביישוב היהודי בהונגריה, שם עולה לשלטון מפלגה עם מצע אנטישמי והמגמות האנטי יהודיות צוברות תאוצה. בין השאר בולטת הדרישה לחקיקה מפורשת נגד יהודים בבנקאות ובתעשייה ההונגרית. ההתפתחויות הלאומיות והאנטישמיות אותן מזהה הרצל כתהליך מתגבר, בהם "הכללת סעיפי אריים", הן לדעת אבינרי המשפיעות על הרצל. לדעת אבינרי מזהה הרצל בסוג של פסימיזם רדיקלי, כי היהודים מהווים מטרה לחיצי התנועות הלאומיות, הוא רואה את ההסתה המתמשכת והגואה וצופה את התפרקותה של האימפריה האוסטרית-הונגרית ומכאן גם את סופו של הסדר העולמי. לציין כי, היטלר ספג בווינה את האידאולוגיה האנטישמית והלאומנית-גזענית שלו. אבינרי מדגיש, כי הרצל בתוכנה חדה של סופר ועיתונאי חד עין, ראה את התהליך ההיסטורי הקיצוני המתרחש באירופה וממנו הוא פנה לציונות כמוצא אחרון להצלת היהודים מאירופה.

הסברו של הפסיכולוג צבי גיורא, מאמרו "על המרת הדת של הרצל". גם גיורא בדומה לאבינרי, סבור כי לא משפט דרייפוס הוא זה שקרב את הרצל אל הציונות אלא האנטישמיות האוסטרית. לדעת גיורא עבר הרצל (בדומה להס) תהליך אישי שקרב אותו אל ההכרה הלאומית, תהליך שכלל התלבטויות רבות מצידו של הרצל, החל בחששו לחוות אנטישמיות בווינה ועד למעברו לפאריס. לדעתו הרצל שקל ובדק היטב, טרם שהחליט על התפנית שעשה, החל מהכחשת הלאומיות היהודית להכרה בה, יתכן ופנית זו התרחשה גם בהשפעת משפט דרייפוס בו נכח. לדעת גיורא, אין די באירוע אחד כדי לבצע מהפכה מחשבתית אצל אדם, אלא יש צורך בתהליך הגורם לשינוי סגנון החשיבה.

גיורא מדגים זאת ע"י התבטאויות וכתבים מהתקופה, המחזקים את טענתו כי לא אירוע אחד הוא שהשפיע על בחירתו של הרצל, אלא תהליך של שינוי מחשבה. נראה כי הרצל הבין שהיהודים מתקשים להיפרד מהאמנציפציה, אך את מחירה לא היו מוכנים לשלם. הרצל הגיע להכרה כי ליהודים אין מקום ויש צורך בגיבוש לאומיות ציונית כפתרון לעם היהודי. גם הבנתו וגם הדרך בה עיכל הרצל את עליית הלאומנות ואנטישמיות באירופה, מהווים לדעת גיורא "תהליך". הרצל האמין אידאולוגית בתהליך ההתבוללות ובאמנציפציה, הכרתו כי אמונתו מתפוגגת, ואינה תואמת את המציאות המתרחשת באירופה, היא זו שגרמה לו לפנות ולחפש מוצא אידאולוגי אחר, ובתהליך של מספר שנים לגרום לו לפעול למציאת פתרון באמצעות התנועה הציונית.

ב. דעתנו על ההסברים שניתנו במאמרים.

לדעתי בשני המאמרים, מגיעים אבינרי וגיורא כל אחד ע"פ דרכו, למסקנה, כי לא משפט דרייפוס הוא זה שגרם לתפנית קיצונית בתפישתו האידאולוגית של הרצל. שניהם מדגישים את התהליך מתמכתו של הרצל בהתבוללות וברעיון האמנציפציה, ועד להכרתו הלאומית- ציונית ושאיפתו

למציאת פתרון לעם היהודי מחוץ ליבשת אירופה. לדעתי מודעים שני החוקרים (בנפרד כל אחד מהם ע"פ השקפתו ומקצועו) לתהליך השינויים האישיים שעובר הרצל.

אבינרי מדגיש זאת לדעתי טוב יותר, ע"י תיאור רצף של אירועים היסטוריים, שהשפיעו לדעתו על עיצוב אישיותו של הרצל. גיורא מדגיש זאת, דרך הפן היותר אישיותי וע"י בחינת התהליך החשיבתי-אישי המדורג שעובר הרצל. לדעתי שניהם רואים את גאות האנטישמיות ובכישלון האמנציפציה, גורמים שהשפיעו על הרצל לשנות את דרכו. לדעתי אבינרי מדגיש באופן חד יותר, את התהליך העובדתי כי הרצל פנה להרהר ברעיון אחר, בציונות, רק לאחר שזיהה באוסטריה ובגרמניה את התעצמות האנטישמיות, החלשות המשטרים והתחזקותן של התנועות הלאומיות – הגזעניות.

לעומתו טוען גיורא, כי הרעיון של ביטול האמנציפציה והצורך בפתרון אחר ליהודים עלה וירד אצל הרצל במשך שנים רבות, עד שהשתלט על תודעתו לאחר תהליך מתמשך של שינוי תפישה אידיאולוגית. גיורא מייחס את השינוי לאישיותו ולאופיו של הרצל, להיותו אדם בעל סגנון חשיבה אנליטי, בעל יכולת לזהות סתירות ובעיקר אדם המסוגל לשנות את השקפת עולמו.

ג. עד כמה הייתה פרשנותו של הרצל את המציאות, מדויקת.

לדעתי שני החוקרים כל אחד ע"פ התמחותו, מביא במאמרו את הדרך בה צעד הרצל להכרה כי פתרון לעם היהודי יהיה ע"י הציונות והתנועה הלאומית היהודית. הרצל שגדל בווינה על התרבות האוסטרו-הונגרית הבין פירש וחזה את התפוררות הקיסרות האוסטרו-הונגרית ואת השלכות התהליך על היהודים. הרצל שלא כמו יתר היהודים שחיו בקיסרות לא נטה להתעלם מההתרחשויות. הרצל עם יכולת חשיבה אנליטית, יכולת ניתוח והפסימיות שלוותה אותו בגישתו, כל אלו חידדו את חושיו לתהליכים האנטישמיים המתרחשים והניעו אותו לפעול לפיתרון. לדעתי, מאמרו של אבינרי מחדד ומתאר את רצף האירועים ההיסטוריים שסייעו להרצל להגיע לאותה פרשנות לגבי המציאות המתרחשת באירופה. ניצני הלאומנות הגזענית, משפט דרייפוס, המצע של לואגר, ספרו של גרינג ועליית המפלגה הגזענית בהונגריה, אלו כבר אינם אירועים "מקומיים" אלא אירועים המתחוללים על יבשת. הרצל שהיה עיתונאי במקצועו אף נשלח לפאריס, ידע לנתח ולראות דרך אירועים והתרחשויות את המציאות המתפתחת באירופה ומהיותו חשוף להם גם לנתחם באופן אמיתי החוזה פני עתיד. לדעתי, פרשנותו של הרצל מדויקת, חדת עין ומציאותית. הוא מבטא את אכזבתו מהאידיאולוגיה הליברלית ומהאמנציפציה. הכרה זו הניעה את הרצל לפעול בעצמו למעורבות ולחיזוק התנועה הציונית. הרצל פעל מתוך חזון ואמונה מדויקת לתקופתו, כי סכנה ממשית אורבת לעם היהודי אם יישאר על אדמת אירופה.

תשובה לשאלה 2 :

השוואה בין חובבי ציון לבין הרצל.

א. האידיאולוגיה של חובבי ציון : חובבי ציון שאפו לשיבה ולהתיישבות יהודים בא"י לפני כל הסדר מדיני או קבלת צ'ארטר. הם האמינו כי ע"י הדגשת הזיקה והכמיהה לציון יוכלו להשיג את הפתרון לבעיות היהודים באירופה. הם נקטו בצעדים מעשיים דגלו בבנייה הדרגתית ופעלו מתוך אידיאולוגיה לרכישת קרקעות בא"י ובמטרה להגשים את הקמת התיישבות חקלאית יהודית בא"י, חברה חקלאית שתוקם על בסיס של שיתוף ושוויון תהיה בעלת תרבות ושפה משותפת.

האידיאולוגיה של הרצל : המיקום הטריטוריאלי בו ניתן יהיה לפתור את בעיית היהודים קיבל אצל הרצל ביטוי משני. הרצל לא התעקש על פתרון בא"י, אך טען כי העלייה תוכל להתבצע רק לאחר הסכמת המדינות וקבלת הצ'ארטר. הרצל ראה בעלייה תהליך מיידי, חשב שעם קבלת הצ'ארטר היהודים יגיעו בהמוניהם. בנוסף טען הרצל, כי בעיית היהודים דורשת פתרון מיידי – מעשי ויש לפעול להצלתם של יהודי אירופה בכל דרך ובלבד שיהיה זה פתרון לאומי, בו תוקם מדינה ליהודים שתזכה להכרה של יתר הלאומים. הרצל ראה במדינה היהודית שתוקם, מדינה עצמאית מתקדמת המקיימת חברה מודרנית, טכנולוגית ומתועשת עם ערכים קוסמופוליטיים.

ב. דרכי פעולה והתארגנות של חובבי ציון : חובבי ציון שאפו להפיץ ברבים את הרעיון של התיישבות ועלייה לא"י כפתרון לאומי-יהודי. הם פעלו ע"י הפעלת סניפים בכל רחבי אירופה, שעיקר מטרם הייתה לגייס כספים ולשכנע יהודים לעלות ולהתיישב בא"י. בועידת קטוביץ' 1884 ניסו חובבי ציון לאחד את הקהילות היהודיות והזרמים השונים תחת הנהגה מרכזית אחת שתסייע להתיישבות בא"י. אולם הוועידה חסרה ביטויים מעשיים, כללה החלטות מעורפלות וחסרה הגדרת יעדים ארגוניים ברורים.

פינסקר שנבחר לנשיא הקהילות פעל אצל השולטאן העותמני להשגת רישיונות עלייה אולם ללא תוצאות מעשיות. גם ניסיונותיהם לגייס כספים אצל יהודים כמו מונטיפיורי או רוטשילד במטרה לעזור ליישוב בא"י נכשלו. חובבי ציון החלו לפעול ל"הכשרת הלבבות" (אחד העם) ולהעלות יהודים באופן הדרגתי ודיסקרטי ובשאיפה ליישבם הן ביישובים ותיקים ולהכשירם להקמת יישובים חדשים. אולם חוסר היכולת לארגון כולל של הקהילות היהודיות באירופה, והיעדר יכולתם לגייס כספים, היו בעוכריהם של חובבי ציון, שכן הצלחתם הייתה מוגבלת מאד. העלו קבוצות קטנות של עולים ולא הצליחו לגרור אחריהם המונים. ב – 1890 זכתה התנועה להכרה רשמית של הממשלה הרוסית, "הוועד האודיסאי" יוכל מעתה לפעול באופן גלוי בקרב היהודים ולגייס כספים למען האיכרים בא"י. גישה רומנטית.

דרכי הפעולה וההתארגנות של הרצל : החל מהקונגרס הציוני הראשון מסייע הרצל בהוצאתה לאור של "תוכנית באזל" שעיקרה הקמת תנועה לאומית המבקשת למצוא פתרון טריטוריאלי ליהודי אירופה, מחליטה על הקמת מוסדות מרכזיים ועל דרך בחירת נציגיה. הרצל מתחיל להפיץ את רעיונותיו בקרב יהודי אירופה ומתחיל לפעול באופן אינטנסיבי לגיוס תמיכתם של מדינאים. הוא פועל במישור המדיני מול הבריטים להשגת תמיכתם בפתרון טריטוריאלי (אוגנדה, קנדה, ארגנטינה) ומנהל מו"מ עם השלטונות העותמנים להשגת הצ'ארטר לעלייה ולהתיישבות יהודית בא"י, בתמורה להסדרת חובותיהם.

הקונגרס מבסס את מעמדו של הרצל והוא פועל להסדרת מוסדותיו ולפיתוחם של אחרים תחת הדגל המשותף של תנועה לאומית ציונית. הרצל לא מצליח לגייס את היהודים העשירים באירופה לתמוך בדרכו ולגייס תרומות לרעיונותיו ולמוסדות הציוניים. הוא פועל להקמת הנהלת ההסתדרות הציונית ממנה נבחר הוועד הציוני, מייסד את בנק "אוצר התיישבות היהודים" שמהווה תשתית כלכלית למדינה שתקום בעתיד, מקים את קק"ל במטרה לרכז את הרכישה וגאולת הקרקעות בא"י, מקים את "אגודת היהודים" ואת "חברת היהודים" שתפקידן לטפל ביהודים העוזבים את אירופה לארץ חדשה בעיקר בסיוע כלכלי. דרכי הפעולה וההתארגנות של הרצל, נערכים לקראת מדינה ליהודים בהיבט הרחב של החזון המניע.

ג. התעמולה של חובבי ציון : עיקר פעולתם ותעמולתם של חובבי ציון היה באמצעות סניפיהם הקטנים שהיו פזורים ברחבי אירופה. הם נעזרו להפצת רעיונותיהם לעליית יהודים לא"י בעיתונים, כתבי עת בכתביו הרוחניים של אחד העם "זו לא הדרך", "האוטואמנציפציה" של פינסקר שביקש לתת מענה לבעיית היהודים אך אינו מציע פתרונות. עיקר תעמולתם הייתה מצומצמת, אידיאולוגית-

רוחנית במובן הרחב של התעמולה אך עובדתית לא גרפה אחריה המונים שעלו ארצה. אין ספק כי תעמולתם של חובבי ציון חלחלה ביהודי אירופה ככל שגברה האנטישמיות.

התעמולה של הרצל : אין ספק כי כישוריו האישיים המרשימים, היותו סופר ועיתונאי ובעל הופעה יצרו כלפי הרצל אהדה והקשבה. מאמריו נקראו בשקיקה והוא מייחצן את כתביו באמצעות מערכת הפצה מאורגנת של יחסי ציבור. בספרו "מדינת היהודים" מפרט הרצל את רעיון הקמת המדינה היהודית, הוא כותב מחזות המתארים את בעיית היהודים, הוא מקים את העיתון "די וואלט" ומשתמש בו להפצת רעיונותיו בקרב היהודים, העיתון הופך לעיתון הרשמי של התנועה הציונית, הוא מחבר את "אלטנוילנד" (ארץ ישנה-חדשה) המדינה החדשה בה הוא מציג את א"י כמקום אוטופי בו ניתן להקים את מדינת היהודים.

ד. מנהיגות בחובבי ציון : ניתן לתארה כמנהיגות אפורה, מפולגת ופסיבית. איש ממנהיגיה מוהליבר, לילינבלום ואפילו פינסקר שזכה להיבחר, אינו מצליח להוות עבור התנועה מנהיג מוביל והתנועה סובלת ממשבר מנהיגות מתמשך. תפיסת ההנהגה של חובבי ציון דמוקרטית, עממית, הם ראו את התנועה הציונית כצומחת מלמטה.

מנהיגותו של הרצל : ליבראל, בולט מאד במנהיגותו הכריזמטית, אדם שמקשיבים לו וקוראים את כתביו, בעל יכולת הופעה והשפעה. ראה את כוחה של התנועה הציונית כנובע מאישיות המנהיג (הוא) בעל כוח אליטיסטי, ריכוזי, צומח מלמעלה. אכן הרצל אופיין כמנהיג צנטרליסטי אך סחף במנהיגותו את מרבית הצירים בקונגרס כמו גם את פעיליו בתפוצות. שלא כמו אחרים, הרצל שפע כישורים מדיניים ודיפלומטיים והוא עשה בהם שימוש רב כמדינאי וכמנהיג אצל מדינאים באירופה בניסיון לגייסם לקידום הפתרון הטריטוריאלי ליהודים.

ה. ההצלחה והקשיים של חובבי ציון : את הצלחתם והישגיהם של חובבי ציון ניתן לראות בכמה הישגים : התנועה שהחלה ברוסיה, הניחה את התשתיות והיסודות ההיסטוריים לתנועה הציונית שקמה מאוחר יותר, פעולותיה והתעמולה בה נקטה היוו חידוש רעיוני ראשוני שהביא להרחבת התודעה הלאומית-יהודית ולאחריה להקמת התנועה הציונית. הם היו הראשונים ששמו לעצמם כמטרה, להוביל את הצעדים המעשיים של עלייה ויישוב בא"י, העלייה הראשונה, הקמת היישובים היו לאבן דרך ובסיס ליהודים שיבואו לא"י מאוחר יותר.

הקשיים בהם נתקלה התנועה : שלטונות רוסיה לא הכירו בפעילות התנועה, כתנועה לאומית יהודית עובדה שהגבילה את פעילותה הגלויה. גם לאחר וועידת קטוביץ' חלק ניכר מהציבור היהודי אינו מצטרף לתנועה, אינו מכיר בחשיבותה והתנועה נכשלת בגיוס המונים. תעמולתה חלשה, התנועה אינה מצליחה להעביר את מסריה בין הקהילות. התנועה סובלת מהעדר יכולת ארגון, אין לה מוסדות, מתקשה בגיוס כספים וניהולם גובל בשחיתות, אינה זוכה לתמיכת התורמים. התנועה מתנהלת בסרבול, בחוסר יעילות וללא מרכז קבוע. כשל המנהיגות נובע מריבוי דעות בין מנהיגיה, בעיקר בין זרם המשכילים לזרם הדתיים, והוא אחד מהגורמים המרכזיים לכישלון בהשגת המטרה המרכזית יישוב א"י ועלייה המונית. קושי נוסף הוא התנגדות השלטון העותמני בא"י לעלייה ולהתיישבות יהודית שגובשה על ידם ע"י צווים המגבילים את העלייה ואת רכישת הקרקעות. התנועה נדרשת לפעול באופן בלתי לגאלי. גם שיטת האפוטורפוסות של הברון הערימה קשיים על המתיישבים החדשים שהעלתה התנועה, פקידי הברון דחו את אופייה הלאומי והחברתי של התנועה.

ההצלחה והקשיים של הרצל : עיקר הצלחתו של הרצל נבעה מכושר מנהיגותו, לראשונה בקונגרס הציוני השמיע את דבריו ומשנתו זכתה להתייחסותם החיובית של כל הזרמים ביישוב היהודי באירופה. יכולתו להשפיע ולצפות את עליית האנטישמיות באירופה, יכולתו להתריע בפני באי הקונגרס על הסכנות והצורך במציאת פתרון מיידי, איחודו את כוחות היהודים חרף הפערים ביניהם. הרצל מיסד את מוסדות התנועה הציונית ואת דרכה כמובילים למטרה אחת בלבד למדינה ליהודים.

כמנהיג מקובל הצליח הרצל היכן שנכשלו כל קודמיו, הוא ניחן בכושר ארגון וניהול שהשפיע באופן חסר תקדים על ליכוד השורות.

הרצל הצליח לפרוץ לדעת הקהל היהודי והלא יהודי ודבריו זכו לתהודה בינלאומית עקב פעילותו הדיפלומטית הענפה.

פעילותו נשאה פרי והוא התקבל אצל מדינאים רבים והתנועה הציונית זכתה להכרה רחבה כמייצגת האינטרסים הרשמית של יהודי אירופה והעולם. ב- 1917 הצהרת בלפור, הבריטים נותנים את הצ'ארטר למענו פעל הרצל וניתן האישור לעליית יהודי אירופה לא"י.

הקשיים בהם נתקל הרצל בפעילותו היו בעיקרם כישלונו להשיג צ'ארטר מידי השולטאן. גם מאמציו לגייס כספים אצל בעלי הון יהודיים נכשלו, הם לא האמינו במנהיגותו. להרצל קמו מתנגדים לא מעטים בקרב החוגים היהודיים, כאלה שהיו מחוץ לקונגרס הציוני בהם משכילים ודתיים, וגם כאלה שהיו אופוזיציה בקונגרס עצמו כמו: הציונים ה"מעשיים", "הרוחניים", הדתיים והסוציאליסטים.

ההבדלים שיכולים להסביר את הצלחתו של הרצל בארגון התנועה הלאומית היהודית.

ההבדלים נעוצים בעיקר בכך שהרצל נכנס לפעילות היהודית לאחר תהליך אישי ארוך בו השכיל להבחין בעליית האנטישמיות ובהתגברותה ברחבי אירופה.

הרצל נכנס לפעילות לאחר שהתנועה הציונית שהייתה מושתתת על חובבי ציון סבלה מכשל מנהיגותי. בראש התנועה עמד פינסקר, שהיה חסר כושר מנהיגות. התנועה קיבלה את הרצל כמשב רוח מרענן, הוא היה כריזמטי, ריכוזי, החלטי, ססגוני ובעל הופעה מרשימה. הרצל מילא חלל בתנועה שבלה מחוסר ארגון והחל לארגן את שורותיה.

הוא השכיל לפעול פוליטית, מוסדית, ודיפלומטית לקידום האינטרסים של התנועה הציונית בין היהודים עצמם ובין לאומיים ומדינאים ברחבי העולם, ובמטרה להביא להכרה בפעילותו ובפתרון של מדינה ליהודים. השקפתו אמנם לא היוותה חידוש, כולם היו מודעים להתגברות האנטישמיות אך הרצל השכיל גם להתריע על הסכנות הטמונות אם יישארו היהודים על אדמת אירופה. הרצל שילב בין חזון למעשה והצליח להעביר את רעיונותיו למודעות מרבית קהילות היהודים בעולם. הצלחתו של הרצל נעוצה בעיקר במנהיגותו, הוא שימש דמות מפתח בליכוד היהודים תחת דגל התנועה הציונית ובזכות יכולת ארגון והפצת רעיונותיו, זכתה התנועה להכרה רחבה.

תשובה לשאלה 3:

מקורות: דוד וולפסון "הציונות הסינתטית" "החלטות הקונגרס הציוני השמיני".
א. הסבירו את יעדיה ודרכי פעולתה של "הציונות הסינתטית" ע"פ נאום וולפסון.

וולפסון, מתמנה כיוורשו של הרצל (1907). בקונגרס השמיני, פועלים שני זרמים מרכזיים: זרם "המדיניים", עליו נמנים דוד וולפסון, נורדאו ומרמורק התומכים בהמשך דרכו של הרצל. לדעתם יש לרכז את המאמצים בדרך הדיפלומטית ומדינית להשגת הצ'ארטר. מולם פועל הזרם של תומכי הציונות "המעשית", עליהם נמנים מנחם אוסישקין, צ'רנוב וורבורג (ציוני רוסיה), המבקשים לבצע את העלייה וההתיישבות בא"י, ללא קשר לתהליך השגת הצ'ארטר.

בקונגרס השמיני, צומח זרם נוסף המנסה לפשר ולאחד בין שני הזרמים הללו. הוא מציג את הפתרון ואת הפשרה ונקרא "הציונות הסינתטית" זו המשלבת בין שתי הגישות.

בנאום הפתיחה של הקונגרס הציוני השמיני, מסביר וולפסון את יעדיה ודרכי פעולתה של "הציונות הסינתטית", ע"פ השקפתו ומתמקד בשלושה יעדים מרכזיים: הגברת הפעילות המדינית, והפוליטית, הכשרת העם והכנתו ללאומיות ויישוב א"י והכשרתה לקליטת עלייה.

בנאומו מציע וולפסון לנקוט בדרכי הפעולה הבאות:

1. **הפעילות המדינית** – לדבריו העבודה המדינית והפוליטית נחוצים על מנת לברוא את התנאים המשפטיים וע"מ להשיג ערבויות הנדרשים להקמת המדינה, יש להמשיך את המגעים המדיניים עם האומות וע"מ להשיג צ'רטר והכרה חוקית במדינה שתקום.
2. **הכשרת העם ללאומיות** – במקביל לפעילות המדינית יש לפעול ולהכין את העם לקראת המטרת הנשגבת. הציונות צריכה לחזור ללבבות העם היהודי על ידי חינוך לאומי, חינוך שימושך המונים. וולפסון מדגיש את הצורך להגדיל את הכוחות ואת המודעות בקרב העם היהודי בתפוצות כמו גם את הצורך לאסוף כוחות ואמצעים לקראת השגת המטרה.
3. **יישוב ארץ ישראל** – יש לפעול ולהכין את א"י לקליטת העולים, להקים מוסדות פיננסים כמו, האנגלו-פלסטין קומפני והמרכז הציוני ביפו. יש להקים מחלקה ציונית בירושלים, בביירות ובחברון, לשאוף להתפשטות עתידית של בנק אנגלו-פלסטין גם לתורכיה, על יצירת תעשיות חדשות בארץ, על הטבת החיים במושבות, הקמת "בצלאל" להפצת האמנות בקרב היהודים והגימנסיה להפצת החינוך היהודי.

ב. מה נעשה למימוש יעדים אלו, ע"פ החלטות הקונגרס.

לאחר מותו של הרצל מתחזקים "הציונים המעשיים", כוחם של יהודי מזרח אירופה מתחזק והם מתחילים לקבל ייצוג הולם התואם את מספרם היחסי דבר שלא היה קיים קודם לכן. ב-1906 מתכנסת הוועידה השנתית של ההסתדרות הציונית העולמית, בוועידה זו, מתחזק מאד כוחם של ציוני רוסיה זאת בשל מספרם הגדול. ההחלטות מתקבלות ברוח "הציונות המעשית" ועיקרן קידום הפעילות בא"י.

הוועידה מכינה את הקרקע לקונגרס היהודי השמיני שמתכנס ב-1907. בקונגרס השמיני "הציונות המעשית" כבר יותר חזקה מ"הציונות המדינית". ההחלטות שמתקבלות מהוות מפנה במדיניות התנועה הציונית ופורצת ה"ציונות הסינטטית". ציונות זו באה לגשר בין שני הזרמים המתעמתים בניסיון לאחד ביניהם. זהו ניסיון להתחיל לנקוט במדיניות המשלבת בין הציונות המעשית למדינית,

שילוב אשר נקרא בשמו החדש "הציונות הסינטטית".

בקונגרס היהודי השמיני, משתקפות נקודות המפנה ומתקבלות ההחלטות הבאות:

1. בתוך הוועד הפועל המצומצם, תוקם מחלקה מיוחדת לענייני א"י, המחלקה תקים משרד בא"י ובראשה יעמוד אחד מחברי הוועד הפועל המצומצם.
2. 25% מהכנסות הוועד הפועל המצומצם, יוקצו לרשות המחלקה ע"י הבנק הקולוניאלי ובנוסף יועברו לרשות המחלקה, כל התשלומים והתרומות הנכנסים שישמשו לצרכיה המיוחדים.
3. המחלקה לא"י תבדוק את עניין הקמת מושבה קואופרטיבית, לפי שיטת אופנהיימר ותדווח ע"כ לוועידה השנתית הקרובה.
4. הוועד הפועל המצומצם ודירקטוריון של אפ"ק, יקימו מוסד אשראי שיתמוך בקרקעות כפריות ועירוניות לתקופה ארוכה. המוסד הנ"ל יהיה אחראי למכירה, קניה החכרה וחלוקה של הקרקעות בא"י.
5. המחלקה לא"י תהיה אחראית על כל מוסדות החינוך בארץ ותקים קרן סיוע לבתי ספר ותהיה אחראית על הקמת גימנסיה עברית.

כל החלטות הקונגרס הציוני השמיני, התקבלו אמנם ברוח ה"ציונות הסינטטית", אך הן משקפות את עמדתה המתחזקת של ה"ציונות המעשית".

ד. כיצד מהווה "הציונות הסינטטית" תגובה ופתרון למשברים בתנועה הציונית אחרי מות הרצל.

ה"ציונות הסינטטית" שפרצה בקונגרס הציוני השמיני הצילה את התנועה הציונית ממשבר ומנעה את פילוגה ופירוקה. לאחר מות הרצל התהוו בין הזרמים השונים בתנועה, קונפליקטים קשים ביותר, קונפליקטים אשר נמנעו עד אז בעיקר בשל שלטונו החזק והכריזמטי של הרצל. הקונפליקט הראשון היה בין תומכי ה"ציונות המדינית" לתומכי "הציונות המעשית": הציונות המדינית הייתה דרכו של הרצל ושל תומכיו המשכילים, והיוותה את הכוח החזק והשולט בזמנו של הרצל. בין המשכילים, היו וולפסון, נורדאו, מרמורק ומנהיגים ציוניים מערב אירופאים נוספים. מולם עמדו תומכי "הציונות המעשית", ציוני רוסיה, המזרח אירופאים עליהם נמנו אוסישקין, צ'רנוב וורבורג, כאשר אלו מייצגים את רוב הפעילים הציונים. למרות מספרם, היו עד אז "הציונים המעשים" חלשים יותר ונתונים למרותם ולהחלטותיהם של הציונים המדיניים". ב-1906 בוועידה השנתית של ההסתדרות הציונית מתחזק כוחם של ה"מעשיים" והדבר מתבטא בהחלטות הוועידה, המשקפות את רוח "הציונות המעשית". ב-1907 בקונגרס הציוני השמיני מתחזק עוד יותר כוחם של "הציונים המעשים" ואף עולה על כוחם של "הציונים המדיניים". ניתן להעריך כי אלמלא ה"ציונות הסינטטית", אשר גישרה בין שני הזרמים ונתנה לכל אחד מהם להתבטא בוועידה, הייתה הוועידה מתפרקת בשל הכוחות השקולים אשר היו בה.

נאומו של וולפסון בקונגרס השמיני סימל את פריצתה של ה"ציונות הסינטטית", הוא הדגיש את היסודות הדמוקרטיים של הקונגרס ודיבר על השקעת משאבים בכמה זירות, בזירה המדינית על ידי המשך המאמצים המדיניים והדיפלומטיים, בזירה המעשית ע"י השקעת משאבים בא"י ובזירה הרוחנית על ידי החדרת תודעה לאומית בקרב יהודי הגולה. בנאומו הצליח וולפסון ע"י יצירת מכנה משותף רחב ו"הציונות הסינטטית", לרצות את כל הצדדים ולמנוע פילוג ופרישה של אחרים מהקונגרס.

הקונפליקט השני היה כאשר ציוני רוסיה תבעו את ההנהגה בטענה כי הם הרוב, אך ההנהגה ישבה במערב אירופה בעוד הם במזרח. החברות בהנהגת התנועה, הייתה בהתנדבות וללא תשלום, יהודי מזרח אירופה לא היו בעלי אמצעים ולכן לא יכלו להרשות לעצמם לא לעבוד ולפרנס עצמם. ב-1905 מתקבלת פשרה, לפיה וולפסון יקבל את ההנהגה ולצידו יכהנו שלושה סגנים "מדיניים" ושלושה סגנים "מעשיים". וולפסון היה מזוהה עם "המדיניים", אך דעותיו היו קרובות יותר לאלו של "המעשיים". ע"י חלוקה זו הושגה פשרה והצדדים יצאו מרוצים. הפתרון שהושג מנע משבר בתנועה.

הקונפליקט השלישי משבר אוגנדה. ב-1905 שבה לאירופה המשלחת שיצאה לבדוק את המצב באוגנדה ודיווחה את ממצאיה לקונגרס. הנושא אשר דעך בינתיים, עלה שוב והרוחות התלהטו. סביב נושא אוגנדה, נוצר פילוג כאשר מצד אחד ניצבים "הציונים המעשיים" אשר האמינו כי ניתן יהיה להקים את המדינה היהודית רק בא"י, שם יש לעם היהודי קשר דתי והיסטורי. לדעתם יש להימנע מלהשקיע או לבזבז את המשאבים על מקום אחר. מנגד עמדו שלוש קבוצות אשר תמכו בתוכנית אוגנדה :

1. **האוגנדיסטים** – בראשם ישראל זנגוויל, האמינו כי יש לקבל את תוכנית אוגנדה כפתרון קבוע, היות והמצוקה במזרח אירופה גדולה, אין זמן לחכות לצ'רטר ובנוסף לכך חשבו כי התיישבות יהודית בא"י תעורר מחלוקות תיאולוגיות ופוליטיות חריפות.

2. **הטריטוריאליסטים** – בראשם מנדלשטאם, ראו בתוכנית אוגנדה, פתרון זמני וזאת עקב המצב החמור שהיה במזרח אירופה, לרבות הפרעות והאנטישמיות הגואה.

3. **מרמורק וציונים "מדיניים"** נוספים – חשבו כי מטעמים דיפלומטיים, אין זה נכון לסרב להצעת הבריטים היות והמו"מ עימם ייסגר לחלוטין והם תמכו בהמשך המגעים מטעמים טקטיים. אולם בקונגרס הציוני השמיני, נפלה ההחלטה כי רק א"י באה בחשבון ואין לדון באופציות אחרות כמו אוגנדה. בכך נמנע משבר נוסף, כשהיחידים אשר פורשים מהתנועה היו זנגוויל וחבריו. זנגוויל מקים את יט"א (התאחדות טריטוריאליסטית יהודית), וממשיך לקדם את רעיון אוגנדה. ב-1905 מתגלה חזית נוספת, חזית **"עבודת ההווה"**, חזית שמעלה את השאלה כמה משאבים צריכה התנועה להשקיע בגולה וכמה עליה לנתב לפעילות דיפלומטית. בראש החזית ז'בוטינסקי ואידלסון. שניהם סברו, כי תהליך הקמת מדינה הינו תהליך איטי וממושך ולכן על התנועה לתת פתרון מיידי לצרכי השעה וליהודי הגולה.

לדעתם צריכה התנועה הציונית לפעול, במישור התרבותי, הכלכלי והמדיני לטובת היהודים ובעיקר לסייע ליהודי מזרח אירופה אשר חסרו את הצרכים הבסיסיים (אוכל, הגנה, זכויות בפני השלטון, צרכים בסיסיים אשר לא היו חסרים ליהודים במערב אירופה בשל האמנציפציה).

מכאן מתחילה קבוצת "עבודת ההווה", לעסוק בפעילות כלכלית ומדינית כשהיא נוגסת בתפקידיה המסורתיים של התנועה הציונית. יתרה מזאת, הם מפסיקים להעביר להסתדרות הציונית את הכספים המגויסים במזרח אירופה (שם ישנם יותר חברי תנועות חובבי ציון מאשר במערב) ומנצלים את המשאבים למימון פעילותם. ההסתדרות הציונית, מוחה על התדלדלות ההכנסות והכרסום בפעילותה ואז מוצע הפתרון הבא: כל קהילה באשר היא, תחליט עצמאית לאן יועברו הכספים שנאספו על ידה. החלטה זו נתנה את ההכשר חוקי למצב החדש שנוצר, בו נשמרה יוקרתה של התנועה הציונית. פעם נוספת, נמנעים פילוג עקב מחלוקת אידיאולוגית בתוך התנועה וכך גם נשמרת שלמותה. הפתרונות היצירתיים שניתנו ע"י התנועה הציונית, ניתנו לא פעם כפתרונות דמוקרטיים המתחשבים בכל הזרמים והדעות, לא מעט פעמים ובזכות אותם פתרונות, נמנע פילוג והתנועה נשארת מאוחדת וחזקה יחסית.

בין ציון לציונות (10121) - ממ"ן 14

תשובה לשאלה 1 :

עם הופעת הציונות המדינית, המשיך הויכוח הנוקב בין חרדים ומשכילים, ובתוך המחנה החרדי עצמו על אופייה ומהותה של התנועה הציונית. הרצל האמין, כי יש להשתית את התנועה הציונית על בסיס רחב ולכלול בה נציגים מכל הזרמים של העם היהודי. ניתן לומר כי הקיטוב שבין החרדים למשכילים, נסב סביב צביונה של תנועת חובת ציון והשתלב בשנות התשעים בקיטוב אחר, הקיטוב שבין התפיסה המונוליתית "האחרת" לזו הפלורליסטית "האחת".

בגישה המונוליתית, תמכו אחד העם, ברנר, כל אחד מנקודת מבטו התרבותית ביקש לראות בציונות תנועה הומוגנית בעלת צביון תרבותי-חינוכי אחיד. לדעתם, אין הזרמים השונים ביהדות מסוגלים לשתף פעולה והמתח ביניהם משבש את התפתחות התנועה הציונית.

בתפיסה הפלורליסטית, תמכו הרצל ופינסקר, הם ביקשו לראות בציונות תנועה גדולה ועממית, המיועדת לכל זרמי היהדות בה ניתן יהיה לקיים דעות שונות זו לצד זו. בתוכה התקיימה הגישה הציונית-חרדית שראשיה הרבנים מוהליבר וריינס, ראו בחיוב את פועלם של הציונים והניחו שיש בו כדי לקרבם ליהדות של תורה ומצוות.

אחד העם, הפולמוס בסוגיית הקמת ביה"ס העברי ביפו ופרשת בן יהודה הביאו את אחד העם ליד חשבון נפש ולניסוח מחודש של פרקי תורתו הקשורים לערכי הדת ולזיקתם ללאומיות. הוא החל לתקוף בחריפות את התפישה הלאומית – חרדית. ע"פ השקפתו איבדה היהדות החרדית את "רגישותה וכשרותה הלאומית" ולכן היא אדישה לענייני חיבת ציון. כדי לתקן עיוות זה דווקא עכשיו, יש להקדיש את מיטב הכוחות לתיקון הלבבות ולחינוך הלאומי. אחד העם לא האמין בשיבה מהירה לציון, המטרה המיידית לדעתו היא ליצור הכרה לאומית בקרב היהודים. דרישותיו של אחד העם בסוגיית "עבודת התרבות" ומקומה בתנועה הציונית, הגבירו את חששם וחיזקו את דעתם של חרדים רבים כי לרעיונותיו יש השפעה רבה וכי אין להרצל יכולת לשנותם. כל אלה, הגבירו את דרישת החרדים חברי התנועה הציונית, לפעול בתוך התנועה לשינויי המגמות שעוררו חששות בקרב החרדים האנטי-ציוניים.

הד"ר מכס מנדלשטאם, מפרסם במאמרו "מכתב גלוי" ב"המליץ" (1899), את אחד מגילויי הדעת החרדיים ביותר של המשכילים. דבריו גרמו לסערת רוחות עזה והגבירו את המתח בין חרדים למשכילים. במאמרו תוקף מנדלשטאם את החרדים "אני אומר כי היהודים, שאינם ציוניים לפחות בדעה וברעיון, אינם יהודים. ציוני יקרא החושב את היהודים ללאום...". ממשיך מנדלשטאם "...לא די בקיום מנהגי דת ישראל לבדם". הוא מאשים את הרבנים החרדים, שאינם ציוניים, בצביעות ובכפירה ומשווה אותם למתיידיים או "מתחסדים". הוא תוקף את התנהגות הרבנים "...והוא עוזב את עמי, בשעה שהעם צריך לעזרתו המוסרית ולהתעוררותו, הוא יקח מעמו את עוגן הישועה האחרון...". האופן הבוטח בו נאמרים דבריו של מנדלשטאם, מצביע על פילוג אידיאולוגי עמוק בין המשכילים הרואים את הלאומיות כמטרה להגשמה ע"י הציונות לבין החרדים המתנגדים לה ואינם תורמים להתהוותה ומתריע על הנזק שגורמת פעילותם של הרבנים. מנדלשטאם מבטא במאמרו, את הכמיהה וההתעוררות של המשכילים הפלורליסטים והרצון לתעל את העשייה הציונית לא"י "...באירופה ובתבל כלה וגם בא"י תהיינה דעות דתיות שונות... אבל הדבר הזה לא יפריע לאיש מאיתנו להיות יהודים נאמנים".

מנדלשטאם מדגיש בדבריו את נכונותה של התנועה הציונית, לקבל לשורותיה את כל הזרמים ביהדות... והם דואגים רק לנפשם השפלה... וקורא לרבנים לא להוסיף מכשולים בפני התנועה הציונית אלא להתגייס לסייע לאחדותה המדינית. לילינבלום ומשכילים אחרים, לא קיבלו את דעותיו של מנדלשטאם וחלקם אף ראה בהם דברים הגורמים נזק לציונות.

יוסף חיים ברנר, שייך לזרם "המעשיים" בדעותיו, סופר, מאנשי העלייה השנייה, קיצוני יותר מקודמיו ביחסו לדת. ברנר ראה בדת וביהדות "הבלי תיאולוגיה", טענת אנשי העלייה השנייה עליה נמנה הייתה כי את מקומה של הדת תופסת עתה הלאומיות. בחורף 1911 פרסם ברנר ב"הפועל הצעיר" עיתון הפועלים העברי בא"י, רשימה בה תקף בחריפות את רוב ערכי הדת והמסורת היהודיים. בכך, הקצין ברנר את הויכוח הפנימי בין אנשי העלייה השנייה על מקומה של הדת היהודית בחברה המודרנית "בתוך עמי אני יושב... איש עברי חופשי בדעותיו ואין אני רואה את שאלת הדת והאמונה, שהיא נותנת מנוחה לעמי זה". רשימתו עוררה סערת רוחות בקרב הציבור היהודי בא"י ובגולה. יחסו לדת, לעם היהודי ולספרות הרבנית עורר ביקורת נוקבת בכל גווי הקשת הפוליטית, החרדים כינו אותו "איש תועבה" ועד לחוגי המשכילים בוועד האודיסאי שערכו את הקצבתם ל"הפועל הצעיר". ברנר כמו אחד העם הכריז "מלחמת תרבות" בחרדים אך בניגוד לאחד העם שכיבד את הדת והכריז שפניו לפלורליזם בתנועה הציונית, זיהה ברנר את הדת כדבר נחשל וחולה בעם ועם עצלות וחוסר מעש ואף תקף את אחד העם, על שנסוג ממלחמתו בחרדים.

ברנר זכה להערכה ולתמיכה בקרב חבריו, אנשי העלייה השנייה, שעוררו מחדש את מלחמת התרבות והעמידו בסכנה את שווי המשקל הפוליטי שהתמסד עד הקונגרס הציוני האחד עשר בזרמים השונים של התנועה הציונית.

תשובה לשאלה 2 :

פולמוס השמיטה (1888), במרכזו עמדה השאלה האם המתיישבים במושבות יקיימו את מצוות שנת השמיטה כהלכתן. בעיני החרדים נתפש קיום המצווה, כאחד ההבדלים המהותיים שבין הישיבה בא"י לבין הגולה והיה חלק מתפישתם לגבי גאולת הארץ ולדעתם יש לקיימה בכל תנאי. בעמדתם זו ביקשו החרדים לקעקע את יסודות ההתיישבות הלאומית החדשה ואת התנגדותם לתנועת חיבת ציון ברוסיה. לעומתם טענו המשכילים, כי המצווה מסכנת את קיום המושבות ויש למצוא דרך להתירה. ככל שקרבה שנת השמיטה בחורף 1889, החרף הפולמוס ונוספו לו מניעים נטולי קשר לדת. רבים בקרב חובבי ציון, בהם לילינבלום תמכו בהתרת השמיטה, אולם התקיף ביותר היה הלורד רוטשילד. רוטשילד ראה בקיום המצווה הרס לפועלו רב השנים. הסמכות להתיר את המצווה הייתה בידי הרבנים. לילינבלום פונה וכותב לרב פין בקשה להתיר השמיטה והוא מדגיש כי אם לא תותר "תהיה זו מכה שאין לה תרופה". הרב פין הציע להתיר את עיבוד החלקות ולאסור שימוש בפירות, הרב ספקטור התיר לעבד את האדמה בתנאי שתמכר לגוי והיבול יקצר ע"י לא יהודים. היו איכרים שניצלו את ההיתר והיו כאלה שסירבו לעבד את החלקות. פולמוס השמיטה הותיר משקעים כבדים בחיבת ציון והיה ציון דרך ביחסים בין חרדים למשכילים, בין תומכי ההתיישבות למתנגדיה.

פרשת בן יהודה (1893), המאבק בין החוגים החרדיים בא"י וברוסיה לבין "אגודת בני משה" הקצין עד כדי פרסום מכתבי נאצה אנטי-ציוניים. המשבר הגיע לשיאו במכתב השמצה שנשלח לשלטונות העותמניים ובו נכתב כי עורכי "הצבי", אליעזר בן יהודה וחותרו מסיתים את הציבור היהודי למרידה בממשל. בן יהודה היה מטרה לחציהם של ראשי היישוב הישן, הוא נלחם מלחמת חרמה באמצעות עיתוניו בהנהגת היישוב החרדי וחתר להרוס את שיטת החלוקה. ראשי החרדים לא ראו בו גורם מזיק, אולם התקפותיו גררו אצלם תגובות חריפות. באביב 1893, נודה בן יהודה והוחרם. יחס החרדים אליו הוחמר והם מפרסמים בירושלים "מחאה גלויה" חתומה בידי הרבנים, בה נכתבת תמיכתם בשלטון והסתייגותם מהנכתב ב"הצבי". בעקבות הפרסום החמיר השלטון העותמני את יחסו ליישוב היהודי, העלייה ורכישת הקרקעות נאסרו, הוטלה צנזורה חמורה על דברי דפוס, בן יהודה וחתנו נעצרו, הואשמו והורשעו. טענותיו של בן יהודה כי דבריו כוונו להתעוררות רוחנית בלבד, ולא לביקורת כנגד השלטון נדחו, הוא נשלח לשנת מאסר ועיתונו "הצבי" נסגר. כתב ידידו אחד העם "נעשתה בירושלים תועבה נוראה. איש נקי וידוע שם נמסר למלכות על ידי מלשינות בדויה אשר תוכל להביא רעה רבה...לכל עניין יישוב הארץ".

הקמת הפרקציה הדמוקרטית (1901), החל מהקונגרס הציוני הראשון פעלה קבוצה של צירים ציוניים שהשמיעה דברי הסתייגות לקו האידיאולוגי שקבע הרצל. הצירים פתחו בפעילות חינוכית תרבותית מקיפה בקרב ילדים ומבוגרים וחתרו למהפכה תרבותית. הם דרשו להשתית את התנועה הציונית על יסודות דמוקרטיים ועממיים ולקדם לראש סדר העדיפויות בתנועה, את נושא התרבות. רובם תמכו באחד העם והיו פעילים לשעבר בבני משה. בקונגרס השני תמכו הצירים ברעיונותיו של אחד העם לתחייה רוחנית ברוח התרבות המודרנית ובניגוד לדרישת החרדים. בקונגרס השלישי (1899) וברביעי (1900), הושגה לאחר ויכוחים נוקבים פשרה בסוגיית הפעילות התרבותית והוסכם על הצורך בקיום מוסדות ובתי ספר שיעסקו בלימוד השפה, התרבות וההיסטוריה. הרצל חשש כי הכרעה בנושא התרבות תפגל את התנועה, תמך בעמדת החרדים והוריד את הנושא מסדר היום בקונגרס ובכך פתר זמנית את המחלוקת אולם העמיק את הפער בינו לבין התומכים בפעילות התרבותית. תסכולם של תומכי אחד העם, הוליד מהקונגרס השלישי

התארגנויות חדשות שהפכו לאופוזיציה לוחמת בתנועה. התארגנות זו כינסה ועידה מקדימה לקונגרס החמישי (מינכן, אפריל 1901), כדי לגבש מצע שהופץ באגודות הציוניות בגליציה, רוסיה ובגרמניה. בעיתונות היהודית נמתחה ביקורת נוקבת על הרצל, תפקודו וחוסר יעילותם של חברי הקונגרס. ימים ספורים טרם כינוסו של הקונגרס החמישי, בדצמבר 1901, כינסו צירים אלה "ועידה של הנוער הציוני" בראשותם של ויצמן ומוצקין והכריזו על עצמם כסיעה רעיונית אשר תביא "במישרין להרמת ערכי התרבות הלאומיים" היא הפרקציה הדמוקרטית. חברי הפרקציה, חלקו על דרכו ומנהיגותו של הרצל, לטענתם נקט הרצל במדיניות פלורליסטית מידי, הם הציגו בקונגרס החמישי את משנתם והצעותיהם, אך אלו נתקלו בהתנגדות עזה וחבריה עזבו את המליאה. בסופו של דבר הצעותיהם התקבלו והוחלט על פעולה תרבותית מקיפה חרף התנגדות החרדים. הפרקציה הדמוקרטית בשאיפתה ליצור תנועה אחידה, המשיכה למעשה את המאבק התרבותי של "אגודת בני משה" והתנגדה לעמדת ממסד התנועה בראשות הרצל.

"המזרחי" (1902), לחצה של הפרקציה הדמוקרטית לכלול במצע הציוני פעילות חינוכית הלך וגבר ובקונגרס החמישי (1902), נטה הרצל לקבל חלק מדרישותיה. נוכח התפתחות זו התארגנו ציונים דתיים בראשות הרב ריינס ותבעו להמשיך לשמור על אופייה הפוליטי הטהור של ההסתדרות הציונית.

הם התנגדו להכללת סעיפים, הנוגעים לפעילות התרבותית והחינוכית של התנועה הציונית וחששו כי החינוך היהודי מסורתי יפגע. בוויילנה 1902, התכנסו הדתיים לוועידה והחליטו על הקמתה של סיעה בהסתדרות הציונית "המזרחי" שתכליתה יהיה לשמור על צביונה הדתי של הציונות ועל יעדיו המדיניים של הרצל. התנועה פרסמה "קול קורא" בו היא מצהירה על רעיונותיה: "...לגדל בנינו לתורה ולמעשים טובים ולנטוע בליבם הרך את האהבה לציון ואת התקווה לשיבת שבותה", ועוד. "ועל כן אנו קוראים לכל אחינו החרדים אשר ליבם הומה באהבתם לדתם ולעמנו לתת ידם עמנו לרעיון הציוני". תנועת ה"מזרחי" התפתחה והפכה לכוח פוליטי חזק לגדול וסניפיה נפרשו גם מחוץ לרוסיה. הרב יצחק יעקב ריינס, הפך בזכות אישיותו ותנועתו לאחד האישים בעלי ההשפעה בהסתדרות הציונית.

הפתרון שמצאה התנועה הציונית לחילוקי הדעות בין התנועות. בשנות השמונים של המאה ה-19 היו בשני המחנות כאחד, אישים שחיפשו בכל דרך אפשרית לשמור על אחדות ולמצוא מכנה משותף, אך בכל אחד מהמחנות היו גם כאלה כמו הרב מוהליבר במחנה החרדי ולילינבלום במחנה המשכילים, שראו במחלוקת אמצעי להגברת הכוח הפוליטי של מחנותיהם בתנועת חיבת ציון. בפולמוס השמיטה, היו גם מבקשי פשרה פינסקר מהמשכילים והרב מוהליבר מהחרדים, שחששו מקרע בתנועת חיבת ציון.

חרף הניגודים וחילוקי הדעות, שרר שיתוף פעולה בין הצדדים, זאת בהיעדר גיבוש פנימי בקרב המחנות וקיומה של מטרה משותפת. החרדים לא הצליחו לגבש הנהגה אחת מאחדות, וגם בין המשכילים באודיסה או בביאליסטוק התגלעו חילוקי דעות. הפיצול הפנימי שבין המחנות, סייע לרעיון המשותף, החליש את המחנות, קרבתם זה אל זה ויצב את שיתוף הפעולה בניהם. כושר הביצוע של ראשי ה"מזרחי" והטאקטיקה של ריינס עלו על אלה של מוהליבר ותומכיהם. ריינס ניהל מלחמת תרבות נגד המשכילים, בסופה הוסכם על סטטוס קוו, בו הביע ריינס את הסכמתו לפעילות תרבותית - חילונית בצדה של פעילות תרבותית - חרדית. הסכמתו זו, ציינה שלב חדש באידיאולוגיה הציונית-פלורליסטית וחיזקה את תמיכתו בתנועה הציונית ובמנהיגותו של הרצל. לעומתו המשיכה **הפרקציה הדמוקרטית** לדרוש ולקיים פעילות תרבותית רחבה בחובבי ציון ולהעניק לה צביון תרבותי אחיד יותר. דרישתם באה לידי ביטוי לא רק בעיתונות היהודית, עלונים, מאמרים, התארגנויות שונות אלא גם בהקמת סיעה בתוך התנועה הציונית. העימות עם ה"מזרחי" היה בלתי נמנע, אך יצר בצידו דפוסים חדשים של סטטוס קוו בין חרדים למשכילים.

תשובה לשאלה 3 :

מיכאל היימן "הרצל וציוני רוסיה – מחלוקת והסכמה"

א. תארו בקצרה את המאמר, שאלת המחקר, הנושאים ומסקנותיו.

שאלת המחקר מתמקדת בעיקר סביב הגישה והחששות שליוו את ציוני רוסיה והדרך בה קיבלו והתמודדו עם מנהיגותו ודרכו של הרצל. המאמר דן במידת האמון ובתהליך בניית האמון בין הרצל שהגיע עם תרבות "מערבית" עשירה ושאיפה לדרך מעשית ומיידית, לבין ציוני רוסיה "המזרחיים" שהאמינו בהתיישבות הדרגתית ובצורך להכין את העם, "הכשרת הלבבות" להגשמה בא"י. הן המחלוקות והן ההסכמות, הביאו לשיתוף פעולה בין ציוני רוסיה לבין הרצל. המאמר מתאר את מערכת היחסים בין הרצל לבין ראשי הציונות הרוסית, יחסים להם חשיבות בהתפתחותה של התנועה הציונית.

החל מהקונגרס הראשון, 15 שנים לאחר שחובבי ציון החלו את פעילותם, הם מסכימים לקבל את הרצל כמנהיג מתוך אמונה כי הרצל יפעל לקידום בשיטות שונות מאלו שננקטו על ידם, ושלא זכו להצלחה מרובה, כתב אוסישקין: "המה מקווים, אך גם תוכניות לעבודה המה מציעים ואנחנו מקווים, אך מה לעשות איננו יודעים". תפישתו החדשה של הרצל הדגישה את הצורך בארגון מספר גדול של עולים, אך זמן קצר ומדיניות אוטונומית בתנאים של "שלטון עצמי" בא"י, שתהפוך למדינה מודרנית - סוציאליסטית.

לחובבי ציון בראשות אחד העם ומוצקין, היו לא מעט ספקות, הם רצו תהליך עלייה מדורג, קבוצות קטנות ולא האמינו בדרכו של הרצל ובהתלהבותו. מוצקין כתב להרצל: "עלינו להגיד בפירוש לעם, שאסור לו לשעשע את נפשו כי הפתרון יושג תיכף ומיד". המשך המאמר דן במחלוקות ובויכוחים הרבים שהיו החל מהקונגרס השלישי כמו נושא הצ'ארטר, דעתם של חובבי ציון שהיו מושפעים מאחד העם "הכנת העם", הייתה רחוקה מזו של הרצל שהאמין כי העם יתעלה על עצמו. בקונגרס השישי, הפתיע הרצל עם תוכנית מזרח אפריקה, ובו נחשפו לעיני כל הניגודים בין המנהיגות הרוסית לזו של הרצל.

הרצל ראה בתוכנית סיכוי להצלת יהודים כאשר המטרה הסופית תהיה להגיע לא"י ואילו מנגד טענו "ציוני ציון": כי אין הציונות תנועת חירום, אפילו כשהיא פותרת מצבי חירום, הם לא האמינו בתהליכים מהירים ולא ראו בכך פיתרון לבעיה המיידית הבערת של ההגירה. קלזנר כתב: "הרצל מרמה את עצמו ואת האחרים" הוא ואחרים לא ראו את פתרונות ההגירה עולים בקנה אחד עם הגשמת הציונות. רבים ממתנגדיו של הרצל התקשו לקבל את גישתו "פיה נשקפת סכנה מוחשית ומיידית" וחלקם אף העדיף לפעול להפצה רעיונית של הציונות ודרכה, מבלי לנקוט בצעדים למימושה.

"הפרקציה הדמוקרטית" שקמה ב- 1901 נועדה למלא חלל שנוצר בתנועה הציונית, שכן

המחלוקות והעדר הצלחות מדיניות, יצרו מצב בו נאלץ כל אחד "מהמחנות" להעצים אנרגיות כדי לשמר את דרכו. אחרי פרוץ המשבר בקונגרס השישי, יבחנו אותם מנהיגים רוסיים את מאזן ההצלחות של הרצל וטענו כי מנהיגותו הביאה את הציונות ואותם למבוי סתום וכי אין בכוחו לקדמה. כל שהיה להרצל להציע ב- 1903, היה התיישבות באפריקה וניסיונות כושלים לגיוס כספים. גם לגבי דרכו המדינית ספג הרצל ביקורת נוקבת, מנהיגי רוסיה נפגעו בעיקר מחוסר התאום עימם וראו במהלכיו חוסר כנות ושיקול דעת. אי יכולתו של הרצל להפוך את התנועה להצלחה, הייתה מבחינת מתנגדיו חולשה שיש לרפאה על פי דרכם.

אוישישקין יצא כנגדו: "הוא (הרצל) טריטוריאליסט גמור אשר מסווה הציונות עליו". המנהיגות של "ציוני ציון" נחלקה לשתי מחנות בנוגע לפעולה בא"י, האחד "המתון" בראשות צ'לנוב רצה לשמור על שלמות התנועה בהנהגת הרצל. השני "הקיצוני" בראשות אוסישקין, הגיעו למסקנה כי תם עידן הרצל בהסתדרות הציונית. המאבק החריף והרוב נטה לתמוך במחנה המתון יותר, רוב זה גם דחה

וגינה את תוכנית אוגנדה ודרש עלייה מיידית לא"י, אך המשיך לתמוך במנהיגותו של הרצל. בוינה 1904 התקיימה "ועידת ההתפייסות", שופרו ההבנות בין הצדדים וחוסל רעיון ההתיישבות במזרח אפריקה, מתנגדיו של הרצל שוכנעו מטהר מניעיו. הרצל מצידו למד כי לא קנאה אישית הניעה את מנגדיו אלא עקרונותיהם, וכי אין ציונות עולמית בלי הציונות הרוסית.

ב. מה יכול להסביר את שיתוף הפעולה בין הרצל וציוני רוסיה, למרות ההבדלים בניהם.

למרות הפער האידיאולוגי והמעשי בין הרצל לבין ראשי התנועה הציונית ברוסיה, הייתה לו השפעה רבה על חברי התנועה ועל מנהיגיה. עד לקונגרס השישי, זכה הרצל להערצה רבה ברוסיה. הרצל ידע להתאים את עצמו לדרישות מנהיגי הציונות הרוסית, לגשר בין ניגודים ומאבקים אידיאולוגיים, להסתיר אותם או לטשטשם. הוא מצא תומכים נאמנים וקבועים בקרב פעילים מרכזיים בהנהגה והתגבר על חילוקי דעות מהותיים וביקורת נוקבת.

הציונות הרוסית חסרה הנהגה חלופית ומנהיג עם קסם אישי רב כמו הרצל התקבל על ידה. הרצל גילם עבורם את ההמשכיות להגשמה מעשית ולמעשה את המשך דרכם של "חובבי ציון". אולם לא כולם הסכימו עם דרכו והיו מי שהתנגדו לעמדת הבכורה של הציונות ה"מערבית". בין הרצל למנהיגי הציונות ברוסיה שררו יחסים של רצון טוב לשיתוף פעולה אולם עם השנים, גברו המחלוקות שהגיעו לכדי משבר בקונגרס השישי. בתקופה הראשונה לשיתוף הפעולה, נעתר הרצל לבקשות המנהיגים, העביר להם כספים ואף נעתר לבקשתם להקים "ועדת תרבות". הרצל גם הסכים, כדי להוכיח את נאמנותו כלפיהם להגדיל את ייצוגם בוועד הפועל הציוני המורחב מארבעה נציגים לעשרה ומאוחר יותר לשנים עשר נציגים.

ג. הבדלי האופי הקיימים בין התארגנות התנועה ברוסיה לבין זו של הרצל.

הבדלי אופי משמעותיים קיימים בין התארגנות התנועה ברוסיה, לבין זו של הרצל והיא משקפת את הניגודים שבין שתי הקבוצות המרכזיות שמהן באו חברי ההסתדרות הציונית, "המערביים" כונו אותם חברים שבאו ממערב אירופה, אוסטריה וגרמניה ואילו ה"מזרחיים" הם אלו שבאו מרוסיה, רומניה, הונגריה וגליציה. בבסיס החלוקה שבין שתי הקבוצות עמדו השוני שבין תנאי החיים והשוני שבין התפתחותה של תנועה לאומית בכל אחד מהאזורים. לאלה נוספו גורמים פסיכולוגיים, סטריאוטיפים של יהודי מזרח אירופה שנתפשו כחסרי תרבות וצרי אופקים, גם הרצל חשב כך. התשתית הארגונית של ציוני רוסיה הוקמה בימי "חיבת ציון", היא כללה מערכת פעילים, מפגשים קבועים, וקשרים שנוצרו בהתאם לדרישות השלטון הרוסי ותאמה "ארגון ביזורי" שהתרכז ב"לשכות תאום". הקושי המרכזי להתארגנותם, היה פיזור האוכלוסייה על מרחבים גדולים ברוסיה וחשש מהשלטונות הרוסיים שחששו מהתארגנות נגד השלטון. התארגנות זו לקתה בחוסר תיאום ובכפילויות. העדר מנהיגות מרכזית, יצרה בין המורשים תחרות סמויה שהגבירה את ההעדפות האישיות המקומיות, שבאו על חשבון ראייה ארגונית כוללת.

לעומתם היה הרצל איש ארגון למופת, יכולת הכתיבה והתקשורת המצוינת שיצר בהופעותיו, כמו גם קסמו האישי חיזקו את המנגנון היעיל שלצידו להישגים ולפעילות חובקת מדינות ולראיה כוללת יותר של הצרכים הארגוניים להם נדרשה התנועה הציונית. בעוד "המזרחיים" היו שבויים בהתארגנויות מקומיות, התארגן הרצל כך שיוכל לארגן את התנועה על בסיס רחב יותר מאלה ששאפו אילו חובבי ציון. ההבדלים מודגשים גם בתהליך ההתפתחות של ציוני רוסיה שבשנים הראשונות פעלו בבתים פרטיים ובבתי כנסת להפצת הרעיון הציוני. מהקונגרס הראשון ועד לשישי, נפרשה וגדלה רשת הפעילים בה והוענקו להם סמכויות ותחומי אחריות.

ד. מה יכולה "הסינטיזה הציונית", ללמד על עוצמתה של הציונות ברוסיה לאחר מות הרצל.

מותו הפתאומי של הרצל 1904, הכה בתדהמה את חברי התנועה הציונית ברוסיה כמו בשאר חלקי תבל. המאבקים הפנימיים שבין הטריטוריאליסטיים למתנגדיהם, ובין ה"מעשיים" ל"מדיניים".

המדיניים הי הכוח החזק בתנועה גם לאחר מות הרצל. מתנגדיהם בעיקר מקרב הציונות הרוסית, לא הצליחו לצבור די כוח ולהעמיד מנהיג שיהיה מקובל על כל הזרמים, או מרביתם בתנועה.

המשברים והפיצולים שעברה התנועה הציונית ברוסיה, הכישלונות הארגוניים, העדר מימון ומצב כלכלי ירוד עד למצב של הפסקת פעילותה ב-1904, החלישו את כוחה בתנועה הציונית. העדר המנהיגות ואי סדרים, פגעו בתשתית הארגונית של התנועה ברוסיה והאידיאולוגיה של נציגיה לא תאמה את זו של מרכז התנועה. השפעתם של ראשי התנועה ברוסיה, פחתה והם הפכו לפחות מקובלים בתנועה.

נשללה גם האפשרות, כי את מקומו של הרצל ימלא מנהיג מקרב הציונות הרוסית, כי הוחלט שמקום מושבו של מרכז התנועה ימשיך להיות באחת מארצות מרכז אירופה או מערבה. לכל אלה נוסף העיקרון של "עבודה ללא תמורה", שהוחל על כלל נושאי המשרות הבכירות והכביד מאוד על מנהיגי התנועה ממזרח אירופה.

הם לא יכלו להקדיש את רוב זמנם לפעילות ציונית מבלי להיות מוטרדים בבעיות פרנסה. המנהיגות שבאה אחרי מות הרצל, שמרה על יציבות התנועה והוחלט לראות בא"י יעד בלעדי להשגת הפתרון הציוני.

וולפסון יורשו של הרצל, לא הצליח לקדם את יעדי התנועה ובתקופתו נקלעה הפעילות המדינית למבוי סתום, אך גם גדלה פרישתה בקרב קהילות חדשות. תקופתו הייתה "ימי קטנות" במישור המדיני, אך תקופת בנייה במישור הארגוני. ה"מדיניים" שלטו בתנועה במשך מספר שנים אחר מותו של הרצל, אולם בסופו של דבר, למרות הקשיים בהם נתקלו מנהיגי הציונות הרוסית, עברה הנהגת התנועה לידיהם של ה"מעשיים" בהנהגתם של וורבורג, סוקולוב, הנטקה ועוד.

התנועה ששנים קודם לכן פסלה אופציות טריטוריאליזם אחרות, כמו מזרח אפריקה והתמקדה בא"י נתנה למעשה דחיפה אידיאולוגית ל"מעשיים" שבאו בעיקר מקרב ציוני רוסיה וא"י היה עבורם יעד בלעדי. לסיכום, "הסינטזה הציונית" באה לידי ביטוי רק מספר שנים לאחר מותו של הרצל, ע"י תמיכתה של ההסתדרות הציונית הרוסית ב"עבודה מעשית", ורק לאחר שמרכז התנועה החל בפעילות הציונית ליישוב א"י בין השנים 1908-1909.

ממ"ן 15 – קורס "בין ציון לציונות"

תשובה 1:

המאמר של מרגלית שילה "מתפישה 'מושבית' לתפישה יישובית כללית"

הציגו בקצרה את שאלת המחקר ואת הטיעון המרכזי.
כתבו סקירה ממצה של המאמר.
האם עמדתה של מרגלית שילה שכנעה אתכם? נמקו.

לדעתי, שאלת המחקר היא האם הייתה לאנשי העלייה הראשונה תכנית יישובית כלל-ארצית, או אולי נסב חזונו סביב תכנית יישובית נקודתית – המושבה, שאם תצלח, תשמש דגם לעתיד הרחוק? לכוונת הכותבת – תכנית כוללת מטרה, חזון, תמונת העתיד, שיטה ואסטרטגיה. האם איתרע מזלה

של העלייה הראשונה ולכן מעמד אנשיה בהיסטוריוגרפיה דחוק, או שמא ניתן להסביר את נחיתותם בהיסטוריוגרפיה כתוצאה מחולשת מפעלם?

הטיעון המרכזי הוא כי הבנת תפיסתם היישובית (הנקודתית, המושבתית) שופכת אור נוסף עליהם ועל מקומם בהיסטוריוגרפיה (בה מעמדם נחות בהשוואה למקום אנשי העלייה השנייה, ואין הם מצטיירים כמפלסי הדרך).

סקירת המאמר:

תכניות נועזות ליישוב ארץ ישראל הועלו עוד לפני 1882 ופריחת רעיון חיבת ציון. הקו הבולט בכולן היה פיתוח החקלאות ע"י יהודים שייסדו מושבות. הצעות אלה לא הגיעו לכדי מימוש ונותרו על גבי הנייר. לנגד עיני חובבי ציון, אשר חזו בשנת 1882 את תחיית העם בארצו, עמדו דוגמאות בודדות ראשונות של התיישבות מודרנית בארץ ישראל. הראשונה – התיישבות הטמפלרים, שאת מושבותיהם העריכו חובבי ציון כדגם ראוי לחיקוי של טיפוח חקלאות מודרנית, ואילו השנייה, פתח תקוה שימשה דגם למושבה יהודית, המוקמת על חלקת אדמה שוממה, מרוחקת מיישוב עירוני קיים, ואף מהווה יחידה יישובית אוטונומית יהודית, המנהלת את חייה באופן עצמאי. היה בכך חידוש מהפכני בדרכי הפרנסה וההתיישבות, אך גם מודל של צמצום והסתגרות – בגלל האופי המושבתי החדש של יישוב המספק את צרכיו במידת האפשר. המושבה החדשה מממשת יציאה למרחב החקלאי מחד גיסא, אך גם הפניית עורף להתיישבות העירונית ולפרנסות העירוניות מאידך גיסא. דוגמה אחרת להתיישבות יהודית הייתה הקמת השכונות היהודיות מחוץ לחומות. שתי סוגי התיישבות אלה (שנוסדו ע"י בני ירושלים) לא נוסדו כחלק מתכנית כוללת, ארצית או אזורית, אלא כיישובים נקודתיים. האם מאפיין תאור זה גם את מושבותיהם של עולי העלייה הראשונה? מה הייתה תכנית ההתיישבות של ראשוני העולים שהגיעו ארצה בעקבות הפוגרומים של 1881? האם הייתה למתכננים תפיסה יישובית, ארצית או חבלית, או שעמדה למול עיניהם המושבה הבודדת הנקודתית?

בראשית 1882 הועלו שתי תכניות מרחיקות לכת ליישוב המוני יהודים בארץ ישראל, תכנית אחת ברומניה והשנייה ברוסיה. את תכנית ההגירה הרומנית יזם "הועד המרכזי להקלת הגירת היהודים מרומניה", שנוסד באותה שנה בגאלאץ. מטרתו העיקרית של הועד הייתה פתרון מצוקתם של יהודי רומניה, ולמימושו ביקש לארגן הגירה המונית לארץ ישראל "ולמקומות אחרים". המהגרים הרצויים היו צעירים, חזקים ובעלי הון צנוע. תכנית זו הולידה פרוגראמה יישובית חסרת תקדים. כל קבוצה הייתה אמורה למנות מאה וחמישים משפחות מהגרים ולאכלס את היישוב המוצע – המושבה, שאמורה הייתה להתבסס על חקלאות, אם כי בין תושביה גם בעלי מלאכה, סוחרים ועובדי ציבור. המתישבים היו אמורים לשאת בהוצאות לפי תחשיב קבוע, לעבד את אדמתם באופן עצמאי ולפעול בהתאם להוראות הועד היוזם ברומניה. לכל חמש מושבות קרובות תוכנן מרכז ובו בית חולים אזורי, בית מרקחת ועוד. תכנית זו עוצבה כמיזם כלכלי.

הועד מגאלאץ לא הציג תכנית כללית לפיתוח הארץ ואף לא תחם את פעולתו לאזור גיאוגרפי מסוים. ייחודה של התכנית בחשיבה על מספר גדול אך לא קבוע מראש של מושבות. הייתה זו התכנית המקיפה ביותר בה הוצגה המושבה כצורה היישובית הבלעדית. המרכז האזורי תוכנן כריכוז של מוסדות ציבור משותפים. התכנית השנייה נרקמה ע"י צעירי ביל"ו, ברוסיה.

בתקנון באה לידי ביטוי תכניתם ההתיישבותית, בו לא נכלל תחשיב כלכלי, מפה גיאוגרפית או תיאור מבנה המשק החקלאי שרצו לפתח, הם ביקשו להשפיע על כל המתיישבים היהודיים בארץ ישראל, כאשר מחציתם אמורים היו לעסוק בחקלאות והיתר במסחר, במקצועות חופשיים, בחינוך וכו', הם אמורים היו להתפזר בכל היישובים היהודיים ולסייע להם בבניין הארץ. רעיון כללי זה לווה גם בתכנית לבניית מושבה בעלת אופי ייחודי, מייסדיה צעירים רווקים, האדמה והרכוש יהיו משותפים לכל החברים.

מושב זה יהיה מרכז לכל עבודת ביל"ו ובו יהיה בי"ס לחקלאות, שפתו תהיה עברית, ילמדו בו גם ערבית והגנה. היא נתפסה כמקום ייחודי לחברי ביל"ו, שמתוכם אמורה הייתה לצמוח הנהגת היישוב. שתי תכניות ההגירה של הוועד בגאלאץ וזו של הביל"ויים לא הציגו תכנית התיישבות שלמה, אך העידו על תכנון וחשיבה בקנה מידה גדול. שתי ההצעות חסרו בסיס כלכלי ריאלי, ושתיהן נותרו על הנייר בלבד, אם כי הצמיחו שתי מושבות: זיכרון יעקב וגדרה, שהיו מושבות "רגילות". החזון התאים עצמו למציאות הארצישראלית של שנות ה-80 של המאה ה-19. בסך הכול, חובבי ציון ברוסיה לא הציגו תכנית-על יישובית קונקרטית, כל אחת ממאות אגודות חובבי ציון המקומיות התוו בנפרד, תכנית לייסוד מושבה בודלאנשיה.

בין אלפי העולים שהגיעו ביוזמתם האישית היו בודדים שעלו עם תכנית מוגדרת מראש: להקים בארץ מושבה חדשה, בלשון בני התקופה היה זה כפר שאיכריו היו גם בעלי הקרקע, הבתים והציד והתפרנסו מהחקלאות. המושבה תוכננה לכמה עשרות משפחות שביקשו להתיישב באופן עצמאי. תכנית זו של ייסוד מושבות נקודתיות הייתה ההצעה היישובית היחידה שהציג ועד חלוצי יסוד המעלה, שהיה הוועד הראשון שנוסד למטרת סיוע למבקשים להקים מושבות. ראשון לציון הייתה המושבה היחידה שהקים ועד זה. מטרתם הראשונה הייתה להיטיב את מצבם הירוד של המהגרים, בניינה מחדש של הארץ היה המטרה המשנית. הדרך שהציעו לבניין הארץ הייתה ייסוד מושבות, שינוהלו כגוף אוטונומי, הסר למרות הוועד הממונה ויושתתו על חקלאות, אך בהסכמת הוועד יורשו תושביה לעסוק גם במלאכה ובמסחר. גם זו לא הייתה תכנית יישובית ארצית, אלא נקודתית.

הצעה נוספת לייסוד מושבה הציעו הרב שמואל מוהליבר ויחיאל בריל, שיזמו את העלאתם של אחד עשר איכרים מייסדי עקרון. אף הם הציגו את מושבתם כדוגמה לאחרות. גם כאן אנו רואים תכנית נקודתית ולא יישובית כללית, בניגוד לביל"ויים שחשבו על פיתוח ארצי ותכננו להפנות רק מחצית מאנשיהם לעבודת האדמה, מצדדי הרעיון של מושבה לדוגמה תכננו את יישובם בלבד וראו בו את חזות היישוב כולו.

הקשיים הרבים שליוו את ייסודה של מושבה בודדת אחת היו כה גדולים, עד שמייסדיהן לא העלו בדעתם תכנית אזורית או כלל ארצית. הברון רוטשילד עיצב מושבות שהתקיימו על החקלאות ועל שיווק תוצרת חקלאית מעובדת, בראשון לציון ובזיכרון יעקב נבנו יקבים וסביבם הוקמה תעשייה שביקשה לספק את צרכי המושבה, בראש פינה הוקמה מטוויה, ביסוד המעלה מזקקה ובטנטורה מזגה. המושבה הארצישראלית בתפיסת הברון נועדה לספק את כל צרכי המתיישבים. ניתן לראות כי רכישות הקרקע שביצע לא הביאו לתנופת התיישבות וכנראה לא הדריכה אותו תכנית התיישבות כוללת, הוא נמנע כנראה משרטוט תכנית כזו והמושבות נחשבו בעיניו למופת ולסמל חי, זרע התחייה לעתיד.

קשיי הקיום, גזירות השלטונות והיעדר מימון הטיחו את חזון המנהיגים אל קרקע המציאות. כך גם ועידת חובבי ציון בקטוביץ בשלהי 1884 לא הביאה לגיבוש תכנית יישובית כוללת.

מטרתם שנוסחה באסיפה הייתה "לסדר את המושבות לגמרי ככל האפשר ולהעמידן על בסיס תקין", גם ההון הדרוש למימוש כוונותיהם לא נאסף. כדי לייסד מושבה כפי שעוצבה בשנים 1882-1883 היה צורך במתיישבים בעלי אמצעים, המוכשרים לחקלאות ובעלי יוזמה וכשרון, אך רוב העולים היו רחוקים מרחק רב מלענות על דרישות אלה.

המחצית השנייה של שנות ה-80 התאפיינה בהעדר תכנון יישובי ארצי ואף כמעט בשיתוק תנופת ההתיישבות. חובבי ציון הזהירו אז מפני עליית עניים. קופתם הייתה בדרך כלל ריקה והתאפשר להם לסייע לעולים מעטים בלבד. שיטת התמיכה של הברון התקבלה אצל המתיישבים ככורח חיוני, אך היו שחיפשו שיטה יישובית חדשה שתאפשר התיישבות עצמאית ללא אפטרופסות: מנשה מאירוביץ, אגרונום מאנשי ביל"ו הציע תכנית חדשה – ייסוד "מושבה חקלאית תעשייתית". לפי שיטה זו, בעלי הון בינוני יפתחו משק כרמים בארץ באמצעות פועלים מקומיים וידחו את עלייתם עד שהעצים יתחילו להניב פרי.

הצעה זו תאפשר לבעלי ההון להמשיך ולהרוויח בגולה עד אשר יוכלו להתפרנס מנחלתם בארץ. גם תכנית זו לא הייתה חלק מתכנית כללית, אלא הציגה תכנון של מושבה בודדת. ומומשה כאשר אליהו זאב אפשטיין שהגיע לארץ כשליחם של בעלי בתים אמידים מוורשה בשנת 1890, הקים את רחובות, שהייתה גם מושבה יחידה לדוגמה. ביוזמה היישובית של שנות ה-90 ניתנה עדיפות לביסוס הקניין על הבכורה של העבודה, וכך מטרת חובבי ציון – שיבת היהודים לעבודת האדמה – הוסטה הצידה.

שלוש המושבות החדשות רחובות, חדרה ועין-זיתים הוקמו בעזרת הון של בעלים "נעדרים" שטרם הגיעו למושבה. דגם זה העמיד את ההון של המתיישב בראש סדר העדיפות ודגל במושבה המתבססת על מטעים ועל עבודה שכירה. גם כאן אנו רואים שניתנה התייחסות לפן המשקי של המושבה ולא לתכנון אזורי או כלל ארצי. מכיוון שטובתה הכלכלית של המושבה נתפסה כטובת היישוב, המטרה היישובית הראשונה הייתה הביסוס הכלכלי, זו הסיבה שטובת המתיישבים הותיקים קדמה לטובת המצטרפים, וטובת בעלי ההון, בוני המושבות, קדמה לטובת הפועלים היהודיים, המושבות לא רצו ולא יכלו לשאת בנטל הכלכלי של משפחות הפועלים ועל רקע זה התנגדו למגורי משפחות הפועלים במושבות.

על רקע זה מספר ארגונים שקמו בשנות ה-90 הציעו פתרונות להתיישבות חדשה לפועלי העלייה הראשונה, במסגרת זו ניתן להבחין, לראשונה, בראייה יישובית כלל ארצית, בעלת משמעות לאומית. ארגון הפועלים "הארץ והעבודה" הציע פרוגראמה בה הודגש ערכם היישובי של הפועלים למושבות הקיימות. הפתרון היחיד שמצאו הוא התיישבות צפופה יותר, יישוב פועלים על חלקות קטנות, במסגרת התיישבות אזורית לאומית גדולה. הם הציעו לעודד עבודת פועלים שכירים במושבות, תוך מתן סיוע במגורים ובחינוך, לזמן קצוב של 3 שנים, בו יוכלו לחסוך, ואז – יישובם במושבות פועלים. לפתרון זה היה היבט לאומי – חשיבות העבודה העברית, בניגוד להיבט הכלכלי של בעלי ההון אשר הגיעו למושבות.

כדי להקים בארץ מושבת איכרים מבוססת מבחינה כלכלית, שלא תזדקק לתמיכה, הוצע שמספר קבוע מראש של פועלים מנוסים יקים מושבה רווחית – מושבת מופת, שתציע פתרון התיישבותי לפועלים, אך גם כאן היה ההיבט הכלכלי בראש. כך יושבה מחדש קסטינה בשנת 1896. רעיון נוסף היה הקמת בתי חרושת להעסקת הפועלים העונתיים בחקלאות. כאן נוסף היבט ההתיישבות העירונית.

ויסוצקי, שליחם של חובבי ציון לארץ, חזה את הצלחת שיבת ציון דווקא בפיתוח "חרושת המעשה" וייחס חשיבות לפיתוח התיעוש, בנימוק שהתיישבות יהודית בהיקף גדול תיתכן רק ע"י פיתוח התעשייה, ההשקעה בתיעוד למתיישב קטנה יחסית לעומת ההשקעה בחקלאות ובכך היא

מוזילה את ההתיישבות ומאפשרת העסקת אלפים, ביניהם גם בני היישוב הישן, התעשייה תביא רווחה ליישוב כולו ותעורר תנופה כללית, אליו הצטרפו רבים שראו במפעל העירוני אמצעי לצמיחת היישוב כולו. אך במשך הזמן, בגלל קשיים אובייקטיביים לא הייתה היענות לקריאותיו של ויסוצקי. אבל הסתמן גידול באוכלוסיית הערים. גם ירושלים, שנזנחה במידת מה ע"י אנשי העלייה הראשונה. בתחילת גל העלייה השנייה הציע אוסישקין נקודת ראייה יישובית כללית, הכורכת את פיתוח העיר והכפר גם יחד.

לסיכום, המושבה הפכה למיקרוקוסמוס של החיים היהודיים בארץ ישראל, מקימה היו חיל החלוץ שטיפח חקלאות עברית, יצר מערכת ראשונית של עיבוד התוצרת החקלאית ושיווקה ואף הקים יסוד למערכת חינוך עברי לאומי. הביל"ויים היו הקבוצה היחידה מקרב אנשי העלייה הראשונה שהגו תכנית יישובית כוללת:

הם היו הפועלים היהודיים הראשונים במושבה, והיחידים שפנו גם לעבר ההתיישבות העירונית, היחידים שדיברו על תחיה מדינית, אך חזונום לא המריא והעשייה היישובית שלהם הייתה כדוגמת יתר בני זמנם: המושבה. עם הסתלקותו של הברון רוטשילד ממעורבות ישירה במושבות ועם המעבר לפקידות יק"א, החלה במושבות התעוררות שהובילה ליוזמות כלכליות חדשות ולתפיסה יישובית חדשה – התיישבות אזורית. הוצעה תכנית חדשה לפועלים – החווה בסג'רה.

במשך הזמן היוזמה דעכה כשהתברר שההתיישבות בארץ ישראל יקרה מידי. בשנות העלייה השנייה השתנתה התפיסה - חזון ממלכתי של אוטונומיה יהודית.

"הפרוגרמה שלנו" של אוסישקין הייתה בין המבשרות של ראייה יישובית כללית.

גם רופין ב"תכנית האוטונומיה" הציע תכנית יישובית כוללת למגזר העירוני ולכפרי יחד, תכנית זו הייתה הבסיס לעבודה הציונית בימי העלייה השנייה. תפיסת עולים אלה מתגלמת במפעלם, התיישבות הפועלים הייתה למשימה החשובה ביותר בעיניהם והם הציגו פתרונות יישוביים חדשים ומרשימים: מושבות פועלים, חוות לימוד, הקבוצה, הקואופרציה וקבוצת הכיבוש. הפועלים הפכו לשותפים ראשונים במעלה בתכניות ההתיישבות של התנועה הציונית. אנשי העלייה השנייה ראו בבנין העיר חלק אינטגרלי מהמפעל הציוני, מה שחייב גם התייחסות לירושלים, שתפסה עמדה חדשה.

ראייתם היישובית הכללית התבטאה בתחומים חשובים אחרים וכך החלה פעילות קדחתנית לארגון הציבור היהודי בארץ, הוקמו ארגונים על-מקומיים. לטענת המחברת, ההבדל בין תפיסה מושבתית-נקודתית לתפיסה יישובית-ארצית לא היה רק הבדל כמותי. הראייה היישובית הרחבה הגיעה יחד עם איכות יישובית חדשה – לאומיות וממלכתיות. כתר הראשונים בו הוכתרו אנשי העלייה השנייה, מוצדק. אמנם בוני המושבות החלו בהתיישבות החדשה, אך התכנית היישובית הארצית והחזון הציוני באשר לתקומה יהודית ממלכתית לא היו רק דגלם של אנשי העלייה השנייה אלא גם תבנית מפעלם.

עמדתה של מרגלית שילה שכנעה אותי בהסתייגות אחת, לא ניתן להתעלם מהקשיים הרבים שהיו מנת חלקם של אנשי העלייה הראשונה, היה עליהם להתמודד עם בעיות רבות, ולהקים יש מאין, מה גם שהמשאבים הכלכליים שעמדו לרשותם כפורצי דרך היו זעומים ביותר. מבחינה זו אנשי העלייה השנייה יכולים היו להתמקד בשיפור ובהפניית מרצם קדימה לעבר מטרות רחבות יותר, מפני שהבסיס כבר היה קיים, בזכות אנשי העלייה הראשונה, שעליהם הוטל להתמודד הן עם המעבר שבין הרעיון האוטופי לתחילת מימושו, והן עם שבירת מחסום פסיכולוגי בקרב כל המפקקים והמתנגדים לרעיון וליצור בסיס ממשי על קרקע חרבה. לדעתי, הכותבת מחמירה עימם מידי.

תשובה 2 א' – על מה נסב הויכוח ההיסטוריוגרפי?

הויכוח ההיסטוריוגרפי נסב סביב השאלה האם הרעיון השיתופי הוא זה שהביא את אנשי העלייה השנייה לנסות ולממשו במציאות, בקבוצות כמו דגניה או מרחביה, או להפך, כורח הנסיבות ומצוקות אנשי העלייה השנייה במאבקם באנשי העלייה הראשונה הובילו לניסיון השיתופי, שיצר בדיעבד אידיאולוגיה שיתופית?

תשובה 2 ב' – הציגו את העמדות השונות המופיעות בסעיף והסבירו אותן.

1. הגישה הפרגמטית – של ההיסטוריון ברוך בן אברם – טוענת כי כורח הנסיבות והמציאות החברתית הם שייחדו את קבוצת מתיישבי דגניה. הקבוצה לא צמחה מתפיסה אידיאולוגית איתה הגיעו, אלא מתוך רצונותיהם של צעירים אידיאליסטיים שהיו מודעים לערכם האנושי, ואשר ביקשו חופש אינדיבידואלי בעבודתם. ההחלטה להישאר בדגניה התגבשה בעת שהותם במקום ולא לפני כן, לאחר מכן חברי הקבוצה עיצבו דפוסי חיים שיתופיים שהתאימו לתחושתם שהם מהווים משפחה גדולה אחת. דפוסים אלה נוצרו בגלל הקשר האישי החזק והחברות שבין אנשי הקבוצה.

2. ההיסטוריון יהודה סלוצקי טוען טענה הפוכה. לדעתו הרעיון הוא שהביא להיווצרות קבוצות שיתופיות ולא כורח הנסיבות. הוא מסתמך על העובדה שכשנה לאחר ייסוד דגניה, פנה אל חבריה האגרונום דיק, מנהל הקואופרציה במרחביה והציע להם לעבור לשיטת אופנהיימר. חברי דגניה דחו את ההצעה משני נימוקים:
א. התנגדו לדיפרנציאציה בשכר של כל חבר.
ב. התנגדו לפיקוח עליון של מנהל רשמי. כלומר, כבר אז גיבשו אנשי דגניה השקפות יסוד לגבי דרך ארגונה החברתית של הקבוצה.

3. הנרי ניר ניסה לפתור את הויכוח שבין שתי הגישות שלעיל ע"י ההסבר שחברי הקבוצה דחו דגמים אידיאולוגיים מוכנים, השיתוף היה להם עיקרון ולא תכנית. לדעתו, הצטרפותם למפלגת "הפועל הצעיר" חשפה אותם לאידיאולוגיה שהיחוד שלה היה התנגדות למסגרות רעיוניות נוקשות בכלל ולמרקסיזם בפרט. הם חיפשו מראש פתרונות לבעיות כיבוש העבודה בניסויי ההתארגנות השיתופית.

את ההבדל שבין דעתו לזו של ההיסטוריון בן אברם, המתבטאת בספרות ההיסטורית, הוא תולה בהיסטוריוגרפיה – אנשי "הפועל הצעיר" נתנו ביטוי אנטי-אידיאולוגי לזיכרונותיהם ולכן הציגו תמונה פרגמטית מעוותת. כמו כן, אנשי "השומר" כפרו בראשונות אנשי דגניה וראו בה חוליה אחת מיני רבות, בנוסף ראשי הקיבוץ המאוחד טענו שנסיבות התקופה וכוחות חברתיים וכלכליים הם שעיצבו את פני התקופה ולא סלקציה טבעית וכורח היסטורי.

4. לדעתו של גורני, ניתן ליישב את הויכוח ע"י מיזוג בין הרעיון לבין המציאות ע"י המושג "ריאליזם אוטופי". הוא טוען כי רעיון העבודה העברית וכיבושה היה פתרון לקליטת אלפי צעירים בעבודה וגם ענה על הרעיון של גאולת היחיד והכלל. הרעיון של הקולקטיב שהתבטא בהתיישבות השיתופית ובהסתדרות העובדים הכללית שימש פתרון מעשי לכל מי שכשל בניסיון לכבוש את העבודה העברית, או שהיה נתון במצוקה כלכלית-חברתית בגלל היעדר ארגון מרכזי ומאוחד של תנועת הפועלים, ומצד שני, הביא למיצוי הכמיהות האוטופיות של אותם אידיאליסטים. המימד המוסדי הוא החשוב לקיום המיזוג בין הריאליזם לאוטופיה, כי במסגרות הארגוניות התגבשו הלכי הרוח, הרעיונות והתכניות האוטופיות, באמצעות המסגרות הללו הם גם הגיעו למימוש חלקי.

בין המסגרות הייתה גם הקבוצה בדגניה, שהייתה התשובה המציאותית לכמיהותיהם האוטופיות של החלוצים בני העלייה השנייה והשלישית.

ג. איזו מהעמדות מקובלת עליכם ביותר. נמקו תשובתכם.

עמדתו של גורני נראית לי כקרובה יותר למציאות. לא ניתן להתעלם מהעובדה שהחלוצים בני העלייה השנייה היו מאוד אידיאליסטים, וכי הרעיונות שכבשו את ליבם השפיעו על אופן התנהלותם והדרך בה שאפו לממש את שאיפותיהם, לכן דעתו של בן אברם לא כל כך מתיישבת עם עובדה זו, מצד שני, ברור שמציאות חיים קשה כל כך, בה נתקלו הצעירים, השפיעה אף היא על אורח מחשבתם ועל רעיונותיהם. גורני משלב בין החזון, האוטופיה והמציאות והסברו משלב את שני המימדים באופן שנראה לי כמתאים יותר.

תשובה 3: מול האידיאלים איתם באו חלוצי העלייה השנייה, עמדה המציאות הקשה, הבעייתית והמורכבת של היישוב בארץ ישראל. מה היו אידיאלים אלו, כיצד תורגמו לשפת המעשה ומה היה החידוש שבהם? האומנם הצליחו אנשי העלייה השנייה ליצור "יהודי חדש" תמונת ראי מנוגדת ל"יהודי הגלותי"?

מה היו אידיאלים אלו?

1. "כיבוש העבודה" – רעיון זה היה נושא אידיאולוגי ולא רק מענה לצורך בתעסוקה לעולים. אנשי העלייה השנייה טענו כי עבודה חקלאית עברית היא אחת מהדרכים העיקריות להגשמת הציונות. א.ד. גורדון הפך אידיאל זה לשיטה רעיונית. בראייתו, הניתוק מן העבודה גרם להעמקת הניכור, להתרחקות מהארץ ולהעמקת השורשים בגלות, העבודה נעשתה זרה לרוח העם וכדי לתקן רוח זו ולהחיות את הקשר שבין עם ישראל לטבע ולארצו, יש צורך דחוף במימוש אידיאל כיבוש העבודה. החידוש הוא בהדגשת עבודת הכפיים, שבגלות נחשבה לבזויה ואילו כאן הפכה לאידיאל בפני עצמו. אידיאל זה תורגם לשפת המעשה ע"י החלוצים (שאמנם היו מיעוט מקרב העולים), שעסקו בעבודה חקלאית ובבנייה במושבות ובהמשך בקבוצות.

2. "כיבוש השמירה" – בעיות הביטחון של יהודי היישוב הישן ומאוחר יותר של היישובים שהוקמו בתקופת העלייה הראשונה היו חמורות וסכנת החיים הייתה ממשית. בתקופת העלייה הראשונה היו מופקדים על הגנת היישובים בעיקר בדואים וצ'רקסים, בימי העלייה השנייה כיבוש השמירה היה לא רק צורך חיוני אלא גם אידיאל, אותו טיפחו ודאגו למימושו. ב-1907 נוסדה אגודת השמירה החשאית "בר-גיורא", מאוחר יותר הוקם ארגון "השומר" ובהדרגה קיבלו את השמירה במושבות, ארגונים קטנים אלה הפכו לבסיס של כוח המגן היהודי שקם מאוחר יותר. החידוש היה בתפיסה שיהודי מסוגל לקום ולהגן על עצמו (למרות שקבוצות קטנות התארגנו כבר ברוסיה להגנה מפני הפורעים בפוגרומים). אידיאל זה מהווה אף הוא פן נוסף בדמות "היהודי החדש" שנוצרה כאנטיתזה ליהודי הגלותי ולתחלואי הגלות.

3. "כיבוש הקרקע" – אידיאל ששימש כאבן דרך בגאולת הארץ. הבסיס לתחיית העם בארצו הוא טריטוריאלי. לכן נושא רכישת הקרקעות והקמת יישובים היה מרכזי באידיאולוגיה הציונית של אנשי העלייה השנייה. בהשפעת הציונות המעשית, החלה ההסתדרות הציונית לקדם את נושא העבודה המעשית בארץ. הוקם המשרד הארץ ישראלי ביפו וארתור רופין נשלח לעמוד בראשו. אידיאל זה תורגם לשפת המעשה במספר מישורים: קרקעות נרכשו ומשוכה רופין כי קשה לשלב את אנשי העלייה השנייה במושבות, החליט לסייע להם להקים התיישבויות חדשות. ב-1907 הוקם הקולקטיב (קומונה) בסג'רה. ב-1908 הוקמה חווה להכשרה חקלאית בדגניה, הוקמה גם מושבת הפועלים הראשונה, עין גנים, באותה שנה הוקמה גם קבוצת כינרת וב-1911

הוקם בה משק פועלות. כיבוש הקרקע כלל גם את ההתיישבות העירונית. רוב עולי העלייה השנייה התיישבו בערים, הוקמו גם ערים חדשות.

4. תחיית השפה העברית – השפה היא אחד ממרכיבי הזהות הלאומית, מכיוון שאנשי העלייה השנייה חפצו בגיבוש זהות כזו, הרי שביסוס העברית כשפת דיבור הייתה אחד מהאידיאלים שלהם. החידוש היה בכך שעד לשלב זה הייתה העברית שפת קודש בלבד ונחלתם של מתי-מעט אידיאליסטים שביקשו לחדשה (דוגמת אליעזר בן-יהודה בסוף שנות ה-80). אנשי העלייה השנייה השתמשו בעברית כשפת דיבור והפיצו אותה.

5. מימוש האידיאל הפוליטי – בדרך של מעורבות בפוליטיקה כדרך להתוות אידיאולוגיה שתשפיע על צביון החברה המתחדשת. אידיאל זה הוגשם בדרך של מעורבות פוליטית והקמת מפלגות שונות. החידוש הוא שעד לשלב זה (1905) לא הוקמו מפלגות המייצגות ומשרתות אידיאולוגיה או אינטרס מעמדי ופוליטי. היו כמה קבוצות לחץ, שנוסדו כדי לשמור על האינטרסים המקצועיים של חבריהן, דוגמת אגודת האיכרים והסתדרות המורים.

בשנת 1905 הוקמה מפלגת "הפועל הצעיר", כאיחוד של מספר אגודות פועלים במושבות. מטרת המפלגה הייתה איחוד וארגון הכוחות הפזורים כדי לתת לעבודה בארץ מסגרת של הסתדרות חזקה ומסודרת שתסייע לפועלים. האידיאולוגיה של מפלגה זו התבססה בעיקר על רעיונותיו של א.ד. גורדון – הגשמת הציונות באמצעות כיבוש העבודה והקמת שכבת עובדים יהודים שתחזק את שליטת העם העברי בארצו. בשנת 1908 נוסף רעיון ההתיישבות השיתופית למסגרת הרעיונית שלה. בשנת 1906 הוקמה מפלגת "פועלי ציון". בראשיתה דגלה במלחמת מעמדות, בהנהגת היידיש ובשלילת פעולת ההתיישבות. ב-1907 פנו רוב חברי המפלגה עורף לקו זה וטענו כי זו מפלגת פועלים סוציאל דמוקרטית (בארץ ישראל), ברוח המצע של המפלגה ברוסיה. ב-1909 הוכרז שהמטרה הלאומית היא יצירת יישוב יהודי, המרוכז בארץ ועומד ברשות עצמו במובן הכלכלי.

6. אידיאל המנהיגות – הבולטים מקרב אנשי העלייה השנייה ביקשו להוביל מבחינה אידיאולוגית, ולהקנות לחברה המתחדשת בארץ ישראל את הצביון בו חפצו (אידיאל "האדם החדש" כניגוד ליהודי הגלות), ואכן העלייה השנייה הצמיחה מקרבה שכבת מנהיגות שהובילה את היישוב שהתפתח לאחר מכן, ואף עד לאחר הקמת המדינה: ברל כצנלסון, דוד בן-גוריון (מנהיגים פוליטיים), א.ד. גורדון, י.ח. ברנר (מנהיגים רוחניים) ועוד. החידוש הוא בכך שקודם לכן, בשנות העלייה הראשונה לא ממש קמו מנהיגים בולטים.

ניתן לומר שמבחינות רבות הצליחו אנשי העלייה השנייה ליצור "יהודי חדש", תמונת ראי מנוגדת ל"יהודי הגלות". קודם כל, מבחינת הערכים וסדרי העדיפויות, היהודי הגלותי אימץ אמנם ערכים רבים, אך הם היו רוחניים ולא מעשיים. כאן נוצר טיפוס חדש, הרבה פחות רוחני, איש עבודה, עצמאי (רבים מהם עזבו את המסגרת הבטוחה והמגוננת של המשפחה והקהילה היהודית), אמיץ, מחושל (כך או אחרת, קשיי החיים של המציאות הארץ ישראלית לא הותירה בפניו ברירות רבות), שאינו חי בחסדי הסביבה הלא יהודית, אלא בדיוק להיפך.

בין ציון לציונות (10121) – ממ"ן 16 **תשובה לשאלה 1 :**

מאמרו של יוסף גורני "רקע היסטורי – אופיו של הסכסוך בראשיתו".

א. מדוע מהווה מהפכת התורכים הצעירים (1908) קו פרשת מים ביחסי יהודים וערבים בא"י.

במאמרו מבקש יוסף גורני, להציג את שורשי הסכסוך הערבי-יהודי בא"י, את אופיו של הסכסוך ואת הגורמים להתפתחותו. גורני מחלק את הסכסוך לשתי תקופות עיקריות: הראשונה מתחילת העליות הציוניות ועד למהפכת התורכים הצעירים, תקופה אותה מכנה גורני כתקופה של "עימות טבעי". התקופה השנייה החל ממהפכת התורכים הצעירים ועד לראשית מלחמת העולם הראשונה, אותה מכנה גורני כתקופה של "עימות אידיאולוגי".

מהפכת התורכים הצעירים היוותה לדעת גורני "קו פרשת המים" ביחסים בין היהודים לערבים בא"י. בתקופה שקדמה למהפכה, היה העימות בין היהודים לערבים "עימות טבעי", עימות שנתפש כפער בין שתי תרבויות הזרות זו לזו. העימות נגרם באופן "טבעי" בשל דעות קדומות הדדיות של שתי הדתות השונות זו מזו. בנוסף טוען גורני, כי העימות נגרם גם בשל סכסוכי קרקעות, ניכור, פחד וזרות שבין המנהגים והתרבות של שתי העדות.

גורני מפרט את הגורמים המרכזיים לסכסוך:

א. הפער והאופי הדתי שבין יהודים לערבים, יצר מתח אשר לווה ברגשי בוז והתנשאות הדדיים. גורני מדגיש את הפערים בין מנהגים שונים כגון: שימוש במים, זרות לשונית ופער תרבותי גדול, מעמדה של האישה היהודית כאישה חופשייה ומודרנית כל אלו גרמו לעוינות וזרות הדדית בין יהודים לערבים.

ב. חששם של הערבים מפני פרישת חסותן של המעצמות הזרות ויחסן החיובי ליהודים, מעמד המשפטי המיוחד של היהודים והביטחון העצמי, כל אלה עוררו שנאה בקרב הערבים. תמיכתן של המעצמות הן בצורה ישירה והן עקיפה באינטרסים היהודים בא"י, עוררה התנגדות רבה אצל הערבים.

ג. השינוי התהומי ביחס הדמוגרפי בין היהודים לערבים, אשר הלך והתעצם במשך השנים בקצב מואץ כתוצאה מהעלייה הראשונה והשנייה, עליות אלו גרמו לערבים לחוסר שקט.

ד. היקפן האדיר של רכישת הקרקעות מצד היהודים, הגביר את חשש הערבים כי ינושלו מאדמתם. גם סימוני הגבולות לא התאימו בין מה שהיה מקובל כגבול על תושבי המקום הערביים, לבין הרישומים בספרי האחוזה. פערים אלו, גרמו למתח ולסכסוכים ממושכים. באשר לזכויות המרעה, הפלאחים הערביים התירו לעדריהם לרעות בשדות לאחר הקציר, מה שלא היה מקובל על היהודים.

בתקופה השנייה, זו שלאחר מהפכת התורכים הצעירים, אשר התרחשה ב-1908, והביאה עימה רוח של לאומיות, הושפעו חוגי המשכילים בתורכיה מרעיונות המערב ונוספו להם, ניסיונות התארגנות לחירות הפרט ולחופש העיתונות. בנוסף, ניסו הצעירים גם להמיר את הסמכות הדתית ששלטה באימפריה העות'מאנית, בזו הלאומית התורכית.

בפרלמנט התורכי קמו שתי מפלגות "התורכים הצעירים" ו"מפלגת האחדות והקדמה". שתי המפלגות השפיעו על יחס התורכים לציונות בכלל, ועל ההתנגדות לעלייה ולהתיישבות היהודית בא"י. מכאן הפך הסכסוך ל"עימות אידיאולוגי", בעיקר משום שהערבים החלו לפתח שאיפות לאומיות ברוח המהפכה ובמקביל, החלה הסתה גדולה בעיתונות הערבית כנגד הציונות והציונים. הסתה זו קראה להפסקת כל הפעילות הציונית בא"י ולהתנגדות להתיישבות יהודית בארץ. עוצמת ההתנגדות הערבית לציונות החריף עם גיבוש התודעה הלאומית הערבית ובהתארגנות התנועה הלאומית ערבית עוד לפני מלחמת העולם הראשונה.

ב. שלוש הגישות הערביות האנטי-ציוניות, ערב מלחמת העולם ה-1 – התלבטויות הזהות הערבית.

בספרו "הערבים והציונות ערב מלחמת העולם הראשונה", כתב נוויל מנדל, כי בין השנים 1909-1914 היו קיימות שלוש גישות ערביות אנטי ציוניות:

הגישה הראשונה – הגישה הפאן-עות'מאנית, עליה נמנו בעיקר בני האליטות החברתיות של ערביי ישראל. הם היו בקשרי ידידות עם הפקידים העות'מנים וכמו פקידים אלה גם הם התנגדו לציונות, היות וראו בה כוונות בדלניות הנובעות מאופייה הלאומי, ומפני שחשדו כי הציונים הם סוכני מעצמות המערב.

הגישה השנייה – הנאמנות המקומית הפלסטינית, הייתה מעיין תרגום הנאמנות העות'מאנית למושגים מקומיים, זאת הואיל ופני הציונות כווננו לא"י, חייבה הבעיה הארץ הישראלית התמודדות מקומית ומחאות גוברות של ערביי ישראל נגד הציונות והיהודים. בנפרד פעלו הפלשתינאים להגדרה עצמית אל מול היהודים העולים. אישים מהאליטה המסורתית הערבית שהגדירו עצמם כפטריארכים פלשתינאים, התבטאו באמצעות העיתונות הערבית, קראו להקמת מפלגה והגבירו את התבטאויותיהם האנטי-ציוניות.

הגישה השלישית – הפאן-ערבית, תומכי גישה זו דגלו בלאומיות הערבית הכוללת. הם נטו להסדר עם התנועה הציונית יותר מבעלי גישות אחרות. בין השנים 1911-1913 הם נשאו ונתנו עם אישים מהתנועה הציונית, מתוך כוונה לזכות בתמיכת הציונות לשאיפותיהם הלאומיות. אלו אף הסכימו לאשר הגירת יהודים למרחב הטריטוריאלי הערבי. השיחות נפסקו עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה בשנת 1914, והתעמולה האנטי-ציונית בחוגים אלו גברה והחריפה. מגוון הגישות מעיד על תחילתו של התהליך לגיבוש התודעה הלאומית הערבית והתארגנות התנועה הלאומית הערבית בתקופה שקדמה למלחמת העולם ראשונה.

הציונות היוותה זרז להתפתחות הלאומיות הערבית ועוררה לא מעט חרדה בקרב החוגים הערבים. הציונות גם יצרה אווירה של מצב חירום לאומי ערבי. התעמולה האנטי-ציונית של ערביי א"י, ליבתה את הפחדים הללו בקרב העם הערבי בעיקר דרך העיתונות. התעמולה האשימה את הציונות, בכוונה להשתלט על א"י וסביבתה. הציונות גם הואשמה בקשירת קשר יהודי-תורכי ובגיוס סיוע ותמיכה של מעצמות המערב כנגד האומה הערבית, זאת במימון הון יהודי. בנוסף, הופצו פרסומים סטטיסטיים דמיוניים, על מאות אלפי מהגרים יהודים ומיליוני דונמים שקנו היהודים. מגוון גישות זה הנוגע ללאומיות הערבית, מעיד על לבטים ושאלות בנוגע לזהות הערבית בתקופה שקדמה למלחמת העולם הראשונה. ערביי א"י התלבטו באם הם שייכים לאימפריה העות'מאנית ולפיכך על האינטרסים שלהם להיות זהים לאלו של האימפריה, או האם הם חלק מהאומה הערבית הכוללת ולפיכך עליהם להזהות עם האינטרסים של האומה הערבית, או האם הם אומה נפרדת, ייחודית פלשתינאית ולפיכך יש להם זהות נפרדת ואינטרסים נפרדים, עליהם הם נדרשים להגן אל מול האיום הציוני המתגבר.

ג. הפער בתפישת הסכסוך "בין יהודים לערבים", בין יהודים תושבי א"י לבין היהודים בחו"ל.

בתפיסת הסכסוך "בין יהודים לערבים", היה פער דעות בין היהודים היושבים בא"י לבין היהודים שישבו בחו"ל. היהודים יושבי חו"ל לא נאלצו להתמודד עם המציאות בא"י ולכן יחסם לערבים בא"י היה אוטופי. לעומתם היהודים תושבי א"י נדרשו להתייחסות יומיומית ומכאן שיחסם לערבים היה מציאותי וריאלי יותר. התייחסותם ותפישתם את הסכסוך, של מנהיגי הציונות במזרח אירופה:

אחד העם, ביקר בארץ בשנת 1891, הוא הבין כי הסכסוך היהודי ערבי אינו שורת התנגשויות מקרית אלא בעיה עקרונית עמוקה. אחד העם הוקיע את יחסם של האיכרים היהודים במושבות, כלפי הפועלים הערבים. הוא טען כי הערבים מהווים עם, אשר בכוונת היהודים לגור עימם בשכונות על אותה חלקת ארץ ולפיכך עליהם לנהוג כלפי הערבים בכבוד וע"פ עקרונות הצדק והמשפט. לדעת

אחד העם מתנהגים היהודים כ"עבד כי ימלוך" והתוצאה היא מעשים פסולים. בנוסף טען אחד העם, כי יש להשתית את מדיניות הכוח על משפט צדק ולאלימות עלולות להיות תוצאות הרסניות בהווה ובעתיד.

ד"ר חיים חיסין, ביקר במושבות וטען כי ראה איכרים רבים החיים בפחד מתמיד מפני הערבים.

מנחם אוסישקין, ביקר גם הוא בארץ בשנת 1891, אוסישקין היה מודאג מן היחסים בין היהודים לערבים, הוא טען כי העוינות של הערבים מופנית דווקא כלפי הנוצרים ויחסי שלום שוררים בין העם היהודי לבין הערבים. הוא היה מודאג ממספרם הגדול של הערבים העובדים במושבות היהודים ובעיקר מהסכנה לאופייה הלאומי המתעצב של החברה היהודית.

ליאו מוצקין, ביקר בארץ בשנת 1898, עם שובו התריע על הסכנה הנשקפת למוסריותם של היהודים המוקפים באוכלוסיה "זרה ופראית".

הרצל ביקר בארץ בשנת 1898, לדעתו הבעיה הערבית תיפתר ע"י המשך התנופה המדינית והחברתית הגדולה בארץ וע"י בניין החברה היהודית החדשה בא"י. הרצל (וגם נורדאו) האמינו ששני העמים היהודים והערבים, יכולים להתקיים זה לצד זה בא"י.

בורוכוב, סבר כי קיימת קרבת גזע בין הערבים תושבי א"י לבין העולים היהודים. לדעתו, השתלבותם של הפלחים הערבים בחברה היהודית תהפוך לאפשרית, במידה ותהיה "שיטת התיישבות מתאימה והנהלה תכליתית". בנוסף טען בורוכוב, כי היהודים בא"י ישתלטו על המדינה והאוכלוסייה הערבית תאלץ לקבל את השפעתם, בעיקר בהיבטים הכלכליים ותרבותיים.

לסינכום, עיקר ההבדלים בין הגישות השונות של אבות הציונות, ביחס לשאלת יחסי היהודים והערבים בא"י, קשורים לדעתי להבדלים בין תפיסותיהם החברתיות לאומיות. אלה מהם אשר חיו במדינות מערב אירופה, תחת אמנציפציה, האמינו בהשתלבות כתפישה אידיאולוגית. לעומתם אלו שחיו ובאו ממזרח אירופה, שם האמנציפציה הייתה מוגבלת או שלא הייתה, לא האמינו כי הערבים יצליחו להשתלב בחיי האוכלוסייה היהודית בא"י. הרצל ובורוכוב ראו את פתרון הסכסוך לבעיה הערבית כפתרון דמוגרפי, המונע מעליית היהודים לא"י במסגרת תהליך מימוש הציונות. לדעתם החברה היהודית הגדלה, תקלוט לתוכה את הערבים.

לעומתם חשבו חובבי ציון במושגים איכותיים יותר, על המעטים להניח את היסוד לחברה יהודית לאומית חדשה, שעיקר כוחה יהיה בייחודה ובבדלנותה מאחרים. הם נזהרו מלשלב בין שתי החברות והסתפקו בשאיפה ליחסי שכנות טובים וצודקים.

גישתם של תושבי הארץ אל ערביי ישראל, הייתה מחולקת לארבע גישות מרכזיות. כל אחת מהגישות ייצגה קבוצה חברתית ותפישה חברתית שונה של תושבי הארץ. **הגישת האלטרואיסטית (ההשתלבותית)**, הייתה גישתם של משכילים, מורים, עיתונאים וסופרים בני העדה האשכנזית והעדה הספרדית, ילידי הארץ ועולים, מגמתה של גישה זו הייתה להשתלב במזרח או במרחב השמי הכולל. את הגישה אימצו הרצל, נורדאו, בורוכוב ואפשטיין אשר האמינו כי היהודים יביאו לא"י תרבות, טכנולוגיה והון, יפריחו את האזור והערבים ישתלבו בהתפתחות זו. לדעתם יתנהלו החיים יחד מתוך צורך כלכלי משותף וכאינטרס לפיתוח אזורי משותף, של יהודים וערבים כאחד.

הגישה הלאומית בדלנית, תומכי גישה זו תבעו שליטה מוחלטת על א"י והתנגדו לכל השתלבות במזרח. עיקרם של תומכי הגישה היה מקרב בני המושבות, רובם ילידי הארץ וכמה משכילים. על גישה זו נמנה קלויזנר, וכן פעילים בחובבי ציון אשר התריעו על הסכנה הערבית והתנגדו לשילובם בחברה היהודית. לדעתם, הסכסוך ייפתר ויוכרע בכוח וזאת בשל העוינות והפער העמוק בין העמים.

הגישה הליברלית-מעשית. בגישה זו תמכו בעלי המשרות בהסתדרות הציונית ומשכילים אחדים בעלי השקפה ליברלית ומעשית. הגישה מזוהה בעיקר עם רופין, והיא מתמקדת במציאת פתרונות חלקיים וזמניים שיאפשרו את הדו-קיום יהודי - ערבי. גישה זו התבססה על תורתו של אחד-העם ומהווה כמעין פשרה בין שתי הגישות הראשונות. ע"פ גישה זו, על הישוב היהודי להתבסס ולדאוג לעצמו, תוך שמירה על ערכי המוסר הבסיסיים כלפי הערבים. אחד העם הזהיר את המתיישבים מפני עימות בין שני העמים וקרא להם למצוא פתרון כולל לחיים משותפים בא"י.

הגישה הסוציאליסטית-קונסטרקטיבית. גישה זו כוללת מרכיבים של יתר שלוש הגישות. ייחודה בכך שהיא צירוף בין סוציאליזם לציונות, סוציאליזם כתביעה לסדר ולסולידאריות חברתית. יוצרי הגישה ותומכיה באו מקרב הסוציאליסטים, אנשי תנועת הפועלים שהגיעו לא"י בימי העלייה השנייה, בהם דוד בן-גוריון ואנשי אגודת "פועלי ציון".

תשובה לשאלה 2 :

א. מאמרו של שלמה אבינרי "אחד העם: מדינה יהודית ולא רק מדינת יהודים" - ההבדל בין ההגדרות.

במאמר דן אבינרי, בדרך בה ראה אחד העם את נושא הקמת המדינה היהודית. הוא מתייחס לתקופה שלאחר הקונגרס הציוני הראשון, בו השתתף אחד העם, אשר בעקבותיו הוא כתב את שני מאמריו "מדינת היהודים וצרת היהודים" ו"בשר ורוח". במאמרים מפרט אחד העם את קווי היסוד להשקפותיו בסוגיה הלאומית, בניסיון לצנן את ההתלהבות הבלתי מבוקרת, שאחזה בקבוצות בציבור היהודי בעקבות הקונגרס.

בראשית דבריו הולך אחד העם בדרכו של נורדאו (אשר נאם בקונגרס) הוא מדבר על המצוקה החומרית של יהודי מזרח אירופה, על המצוקה המוסרית (בשל כשלון האמנציפציה) ועל בעיית הזהות היהודית של יהודי מערב אירופה. הוא טוען כי הפתרון של מדינה יהודית, יעזור לשני המחנות. עד כאן הסכים אחד העם עם נורדאו אך מכאן ואילך הוא מעלה את ספקותיו **האם המדינה היהודית תיתן מענה לכל יהודי העולם?**

האם כל יהודי העולם יעלו ארצה? בראייה רציונאלית הוא עונה, כי לא יהיה קיבוץ גלויות מיידית וטוטאלי, אלא התיישבות של חלק קטן מן העם בא"י. מציאות בה תתקיים מדינה יהודית, תתרום להרמת המורל והכבוד בעם היהודי ותשפר את יחסם של העמים האחרים. הוא מדגיש את ההבדל, בין מצב היהודים במערב ומזרח אירופה. במערב אירופה עצם הקמתה של המדינה היהודית, יהווה פתרון לבעיית זהותו הלאומית של העם. במזרח אירופה הקמתה של מדינה יהודית תהווה לדעתו פתרון במימד הרוחני בלבד, ולא תקל על חיי היהודים בתחומי חיים אחרים. היהודים לדבריו, ימשיכו להיות תלויים במצב הכלכלי והחברתי של המדינה בה הם חיים. ניפוץ שערי הגטו ייצור אתגרים חדשים בפני העם היהודי במזרח אירופה, יהדות מזרח אירופה חייבת ליצור לעצמה מרכז הזדהות חדש, לא עוד בגטו אלא התיישבות בא"י.

א"י המתחדשת, חייבת להיות מוקד להזדהותו הלאומית של העם כולו, זו חייבת להיות מדינה המושתתת על שורשים היסטוריים, תרבותיים וחברתיים, מדינת יהודית עם תכנים יהודיים רוחניים שיהיו משמעותיים גם ליהודי התפוצות, מדינה אשר תקרין על הגולה. היה ולא כך יהיה טוען אחד העם, כי המדינה שתקום תהיה ריקה מתוכן וכל יהודי אשר לא ימצא דרכו לא"י יאבד את זהותו הלאומית. אחד העם סבר כי הציונות המדינית (ובתוך כך הרצל ו"מדינת היהודים") בהתלהבותם הבלתי מבוקרת, מתעלמים מכך.

אחד העם מציג את ההבדל בין "מדינת היהודים" ל"מדינה יהודית" בצורה החדה ביותר, הקמת "מדינת היהודים", הייתה מטרתם של מרבית ההוגים והפעילים הציונים, הקמת מדינה וישוב יהודי בא"י בטווח הזמן הקצר, הם לדבריו הפתרון, למענו נוסדה התנועה הציונית. אחד העם אמנם תמך בהקמת "מדינה יהודית" אך הוא ראה את הבעיה הכפולה: הראשונה, הקמת המדינה תשאיר את מרבית העם מחוצה לה והתנועה הציונית חייבת לתת על כך את הדעת. השנייה, מפעלה של הציונות לא מסתיים עם הקמת המדינה אלא להיפך, הוא רק מתחיל, לאחר שיגיעו לעצמאות המדינית, תצטרך התנועה להמשיך ולהתמודד עם "בעיית היהודים" אשר לא תבוא על פתרונה, זאת בשל הרקע ההיסטורי והמיקום הגיאוגרפי שימנע מהם להשתלב עם מדינות העולם. היסטוריה וגיאוגרפיה של היהודים, אשר לא יוכלו להתמזג בהרמוניה בעולם המדינות הקטנות.

לסיכום, "מדינת היהודים" מהווה את המטרה של "הציונות המדינית" בראשות הרצל, הרואה בה פתרון ל"צרת היהודים" ועם הקמת המדינה היהודית בא"י, תבוא צרת היהודים על פתרונה. "מדינה יהודית" היא מה שמבקש אחד העם להקים, מדינה אשר תהווה מרכז רוחני, תרבותי והיסטורי של העם היהודי, מדינה שתיתן פתרון לעולים ארצה וגם ליהדות התפוצות, מדינה בעלת תכנים רוחניים, היסטוריים ותרבותיים אשר תהווה "התאחדות הבשר עם הרוח".

אחד העם נותן לכך דוגמא היסטורית, את תקופת בית הורדוס, שם הייתה אמנם מדינת יהודים, אך העם היה שפל, מושפל ובעל תרבות זרה. הוא נותן דוגמא נוספת של הצדוקים והפרושים, הצדוקים אשר ראו בקיום מדינה "את תכלית הקיום הלאומי" ובימי הכיבוש הרומי איבדו את לאומיותם. לעומתם הפרושים, אשר ראו בתכנים הרוחניים את עיקר ההווה הלאומית, היו מוכנים לפשרה מדינית כל עוד יכלו להמשיך ולהיות עצמאיים, מבחינת תוכן החיים הרוחני. בימי הכיבוש הרומי, הצליחו אם כן הפרושים לברוא גוף לאומי "אוירי" שאין לו אחיזה בקרקע ובגוף זה שכנה הרוח הלאומית העברית וחיה את חייה אלפיים שנה. לכן סבר אחד העם, כי את המדינה היהודית יש להקים ע"פ הניסיון ועל בסיס היסטורי, רוחני ותרבותי, כך שתהווה מוקד משיכה ומרכז גם ליהדות התפוצות.

ב. כיצד מהווה "הסינתזה הציונית" לאחר מות הרצל פתרון לפער שבין שתי הגדרות אלה.

לאחר מותו של הרצל, נכנסת התנועה הציונית לתקופה של קונפליקטים קשים מאוד. בתנועה קיימים מספר מוסדות מתפקדים, ישנן כמה מעצמות אשר מכירות בפעילות התנועה הציונית. לא נמצא יורש להרצל והתנועה הציונית נכנסת לתחושה של מבוכה ויתמות. זרמים שונים בתוך התנועה הציונית מתחילים להתגושש ונוצר קונפליקט ראשון, הקונפליקט בין אלו הדוגלים ב"ציונות המדינית" לבין אלו המאמינים ב"ציונות המעשית והרוחנית".

הציונות המדינית : מאפיינת את ממשיכי דרכו של הרצל. רובם באו ממערב אירופה. "המדיניים" האמינו כי ראשית יש לדאוג להשגת ההכרה מן המעצמות, לקבל זיכיון לעלייה ולישיבה חוקית בא"י. לדעתם, המטרה העיקרית של הציונות היא השגת הצ'רטר לצורך הקמת המדינה היהודית. הקמת המדינה תהווה לדעתם את הפתרון לכל תחלואיה של החברה היהודית וצרות היהודים. הם אלו שיצאו כנגד ההתיישבות המעשית בא"י, מחשש שהיא תפגע במהלכים המדיניים להשגת הצ'רטר.

הציונות המעשית : ה"מעשיים" בהנהגת מנחם אוסישקין נקראו לפני הקונגרס השביעי "ציוני ציון". הם תמכו בדרך ה"מדינית", אך שאיפתם הייתה מעשית והם רצו לקבוע בא"י עובדות בשטח.

לדעתם רק התיישבות מעשית תזרז את פתרון יישוב היהודים בא"י. רובם של ה"מעשיים" באו ממזרח אירופה, שם היה מצבם של היהודים קשה ולכן גם היו מודעים יותר מאחרים, לצורך פתרון מהיר ומיידי.

ה"מעשיים" היו גם אלה שדרשו את "עבודת ההווה", סיוע למצוקות היהודים בגולה עוד בטרם עלייתם ארצה. מתוכם יצאו התומכים ב"ציונות הרוחנית" (אחד העם), הם ראו בבעיה "צרת היהדות" ולא "צרת היהודים", הם האמינו כי התוכנית הרעיונית תהווה מפתח לתקומה. לתוכנית היו שני עקרונות מרכזיים "הכשרת הלבבות" שעיקר מטרתה התמקדה ביצירת פעילות תרבותית ופיתוח התודעה הלאומית שתחילתה בגולה ועד להקמת מרכז רוחני בא"י. הקמת המרכז בא"י, יהווה מוקד משיכה לכלל יהודי העולם, יהיה בעל משמעות רוחנית ולא רק טריטוריאלית. הם האמינו כי צריך לעלות מיידית לא"י, לארגן עלייה המונית גם אם אין אישור לצ'ארטר.

הפתרון – הציונות הסינטטית: לאחר מותו של הרצל החלו הציונים ה"מעשיים" להתחזק ובקונגרס של 1907, הם חזקים יותר מהציונים ה"מדיניים". בקונגרס מתקבלת ההחלטה על הקמתו של "המשרד הארץ ישראלי" בראשותו של ארתור רופין. באותו קונגרס, צומחת קבוצה חדשה בראשותו של בובר, סוקולוב, וייצמן וולפסון, המנסה לפשר ולשלב בין הזרמים והקבוצות המתעמתים בקונגרס. קבוצה זו מייצגת את "הציונות הסינטטית", למעשה זוהי קבוצה הממשיכה את דרכה של "הפרקציה הדמוקרטית".

על קבוצה זו נמנו אנשים אשר נולדו במזרח אירופה, חונכו במערבה ואשר יכלו לפשר בין שני הזרמים. נאומו של וולפסון בקונגרס, היווה את פריצת הדרך החדשה. הוא אמר כי הדרך המדינית חשובה ואין לנטשה, אך כנראה מדובר בתהליך ממושך ולכן, יש לכלול בצד הניסיון להשגת הצ'ארטר (דרכה של ה"ציונות המדינית") גם פעולה להשקעת משאבים בא"י (דרכה של "הציונות מעשית").

בנוסף אומר וולפסון, כי יש לפעול לפיתוחה של התודעה המדינית גם בקרב היהודים בגולה ("ציונות רוחנית"), יש להשקיע את המשאבים בכמה זירות, להרחיב את המכנה המשותף ולרצות מגזרים שונים בעם היהודי. ה"סינתזה הציונית" היא השילוב בין הזרמים השונים שפעלו בתנועה הציונית ולמעשה, שילוב של כלל הדעות במטרה להגיע לפתרון משותף באשר לגורל היהודים, פתרון שיהיה מקובל ומוסכם על כל הזרמים הפועלים בתנועה.

ג. מסורת ומודרניות, מה הקשר בין הלבטים ביניהן לבין ההגדרות בשאלה.

החברה היהודית המסורתית בגולה, החזיקה באמונה כי הגאולה תבוא "כאשר ישיב ה' שבות עמו לציון וירושלים ונחל יהודה חלקו על אדמת הקודש" (מאגרתו של הרב מרדכי בנט, לבית דין צדק של קהילת המבורג). גם הרמב"ם בפירושו למשנה, הדגיש כי "אין לדחוק את הקץ" היה מקובל על הרוב. בשלהי המאה ה-18, עם צמיחתה של תנועת ההשכלה, אשר השפיעה גם על היהודים, הופיעה גישה חדשנית בראשה עמד משה מנדלסון לימים אבי תנועת ההשכלה, ערער על כונתה של הקהילה לכפות סמכות דתית על חבריה.

ע"פ תפישתו, על הקהילה להיות ארגון וולונטארי, שבה כל אדם מקבל את סמכות הרבנים מרצונו החופשי.

הוא גם הטיפף לשילוב היהודים בחברה הכללית הזרה, שילוב הכרוך בנטישת מסורות דתיות, תרבותיות וחברתיות של החברה היהודית ובאימוץ דרך חדשה הנהוגה בחברה הזרה. מאבק המשכילים לקבלת אמנציפציה, הקצינה את השקפת העולם הזו והחריפה את העימות בינם לבין החרדים. היו משכילים, אשר דרשו לערוך תיקונים בדת היהודית ולהוציא את "המרכיב המשיחי" מהתפילה והמנהגים, או להמיר את השפה העברית בתפילה, לשפת תפילה בגרמנית. העימות בין המסורתיים למודרניים-משכילים גרר התלבטויות רבות באשר לדרך בה על היהודים ללכת. הויכוחים והלבטים התרחשו בכמה זירות מחלוקת, באזורים שונים, לאורך כמה תקופות והעסיקו את התנועות המרכזיות כמו: תנועת חיבת ציון והתנועה הציונית, בתקופתו של הרצל, לאחר מותו וגם בתקופתו של וולפסון. נחלק את ההתייחסות ללבטים, בין המסורות למודרניות, כפי שבוטאו בתנועת חיבת ציון ולאחריה בתנועה הציונית.

בתנועת חיבת ציון : נעשו ניסיונות רבים ע"מ ליצור דו קיום בין משכילים לחרדים. התנועה משכה אליה משכילים וחרדים כאחד והייתה הטרוגנית בגישתם של חבריה למסורת היהודית. חברי התנועה, נאלצו להתמודד עם ההשלכות של שותפות בין קבוצות מזרמים ומאזורים שונים, קבוצות השונות בהשקפת עולמן. ראשי החרדים שהצטרפו לחובבי ציון, נאלצו להצדיק את שיתוף הפעולה עם המשכילים למרות שידעו כי קיימת סכנה של האצה בתהליך החילון, אשר לדעת החרדים היה פועל יוצא של תהליך המודרניזציה. לעומתם התקשו ה"משכילים" לשתף פעולה עם החרדים. הם חששו כי שיתוף הפעולה יפגע ברעיונותיהם ובמימוש דרכם ה"מעשית" להגיע לפתרון בעיית היהודים. במרכז המחלוקת בין המשכילים לחרדים, עמדה השאלה איזה אופי תשא החברה היהודית המודרנית ומה יהיה צבינה התרבותי, האם תהיה חרדית או חברה החופשית בדעותיה. בחיבת ציון נוצרו כמה התנגשויות אשר נבעו מהעלאת הנושא :

מאבק המנהיגות, במרכז התנועה באודסה עמדו פינסקר ולילינבלום (מזכיר התנועה), מולם התייצב מוהליבר, הוא ותומכיו שניסו לתפוס עמדות כוח בהנהגה. בוועידת דרוזגניק (בשנת 1887) הוחלט כי ההנהגה תחולק באופן שווה בין משכילים לחרדים, סוכם כי פינסקר יעמוד בראש התנועה, יהיו לו שישה סגנים, שלושה מקרב החרדים ושלושה מקרב המשכילים. שנתיים לאחר קביעה זו, עם פרישתו של פינסקר, מונה הרב מוהליבר למנהיג התנועה.

פולמוס בני גדרה, בני הישוב הישן בארץ, דרשו את גירושם של תשעת "הבילויים" בני גדרה, מפני שאינם שומרים לדעתם, על אורח חיים מספיק דתי. הם הואשמו כי הם משחיתים את הנוער ומשמישים דוגמא רעה, לבני המושבות האחרים. הושגה פשרה, לפיה ימונה "משגיח" אשר יפקח על שמירת אופייה הדתי של גדרה. **בפולמוס השמיטה,** החרדים טענו כי השמיטה מצווה חשובה ביותר, המבדילה את העם היהודי מיישיבה בארצו ליישיבה בגולה. לעומתם סברו "המשכילים" כי קיום המצווה יביא לקריסה כלכלית של המושבות. נמצאה פשרה לפיה הפתרון יהיה : מותר יהיה לעבד את האדמה, זאת בתנאי שזו תימכר לגוי והשטר יופקד בידי הרב הראשי לא"י, את היבול יקצרו גויים ולא יהודים.

פולמוס ביה"ס של "בני משה" – ארגון "בני משה" ואחד העם הקים בית ספר ביפו, בו שילבו לימודי קודש עם חינוך עברי לאומי והשכלה כללית. מנהיגי התנועה, פינסקר, הרב מוהליבר ולילינבלום, לא ראו בעין יפה את המאבקים התרבותיים, שהתפתחו סביב הקמתו של בית הספר וסברו כי על התנועה להתרכז במטרות פוליטיות בלבד. כמחאה מקים הרב מוהליבר את ארגון המזרחי (הראשון) שמטרתו, לפעול כנגד ארגון בני משה ולהקים בתי ספר לחינוך יהודי. בקובנה קמה "הלשכה השחורה", שהיא תנועה אנטי ציונית התוקפת את בית הספר ואת המשכילים שתמכו בהקמתו.

פרשת בן יהודה, אליעזר בן יהודה באמצעות עיתונו "הצבי", נלחם מלחמת חורמה בהנהגת הישוב החרדי שחתר למנוע את שיטת החלוקה. החרדים יוצאים כנגדו ושולחים מכתבים בגנותו לממשל העותמני. העותמנים אשר חששו מערעור שלטונם, מתחילים להפעיל כנגד היישוב היהודי מגבלות על קניית אדמות, צנזורה על דברי דפוס, אוסרים את בן יהודה וסוגרים את עיתונו. פרשה זו גורמת לאחד העם לשנות דעתו לגבי חשיבות הדת לתנועה ומכאן, החל תהליך של פילוג משמעותי יותר בין הזרמים הפועלים ביהדות.

בתנועה הציונית : גם בתנועה הציונית היה קיטוב בין החרדים למשכילים, עיקרו נסב סביב קביעת צביונה של "חיבת ציון". הקיטוב התבטא במחלוקת שבין **התפישת המונוליתית** (המבקשת לשמור על צביון תרבותי אחיד לחיבת ציון) לבין **התפישת הפלורליסטית** (המאפשרת ריבוי דעות השונות זו מזו). הרצל שהאמין בגישה הפלורליסטית, סבר כי יש לכלול בתנועה נציגים מכל הזרמים, על מנת לשמור על דו קיום בין המחנות ולהתערב כמה שפחות בענייני האחר.

להרצל קמו כמה מתנגדים בתנועתו, כמו הרב רבינוביץ והרב צירלסון שחששו מחילון התנועה. לעומתם היו גם חרדים שתמכו בו, כמו הרב ריינס והרב מנדלשטאם אשר אף העיז ותקף את החרדים שהדירו רגליהם מהתנועה. בקונגרס השני התקבלו העקרונות של אחד העם באשר ל"תחייה הרוחנית" של היהודים ברוח התרבות המודרנית, זאת בניגוד לדרישות החרדים. עם זאת, הושגה פשרה לפיה נוסף סעיף לפרוטוקול, האומר כי הציונות לא תעשה דבר המנוגד לדת. בקונגרס החמישי קמה "הפרקציה הדמוקרטית" המאמינה כי הפעילות התרבותית היא חלק מהעבודה הציונית. חברי הפרקציה דרשו "סינתזה" של הרוח העברית והתרבות הכללית, ומנגד מקים הרב ריינס את תנועת המזרחי (השנייה). בוועדה השנייה של ציוני רוסיה מושגת פשרה, לפיה תוקמנה שתי ועדות שיפקחו על העבודה התרבותית, האחת תפעל ברוח החילוניות של אחד העם, והשנייה תפעל ברוח החרדית וציונית. בארץ ובמימון ההסתדרות, מוקמת הגימנסיה ביפו (המתבססת על תרבות ולאומיות עבריים) ובמקביל לה מוקם ביה"ס תחכמוני (עם צביון חרדי לאומי).

לסיכום, גם לאחר מותו של הרצל, בתקופתו של וולפסון היו מאבקים בסוגיות התרבות, המודרניזציה והמסורת. מנהיגי "המזרחי" טענו כי אנשי העלייה השנייה, פוגעים ברגשות הדתיים של בני המושבות, אינם שומרים את השבת ומשרדי ההסתדרות עובדים בשבת ולכן, הוחלט בקונגרס התשיעי כי משרדי ההנהלה הציונית לא יעבדו בשבת. ראשי "המזרחי" בגרמניה ובראשם הרב פויכטנגר דיווחו על ההסלמה ויחסם השלילי של אנשי העלייה השנייה לדת ולמסורת. בקונגרס העשירי התעורר ויכוח סוער וכתוצאה ממנו בשנת 1912 ב"ועידת קטוביץ", התפצלה תנועת המזרחי. המיעוט שתמך ברב פויכטנגר עזב את התנועה וייסד את תנועת ה"אגודה" שהפכה עם השנים לתנועה אנטי-ציונית.

פרשת ברנר, הבליטה את יחסו של ברנר אל הדת. ברנר ראה בדת וביהדות הבלים תיאולוגיים ותקף את ערכי הדת והמסורת היהודית. ברנר גם הדגיש את הויכוח הפנימי, שהיה בין אנשי העלייה השנייה עצמם על מקומה של הדת, רבים מהם תמכו בו והדבר עורר מחדש את מלחמת התרבות בתנועה הציונית. מלחמת התרבות, מלחמות הדת בהשכלה, מלחמות בין מסורת למודרניות היו מנת חלקה של חיבת ציון ושל התנועה הציונית בגולה כמו גם של תושבי הארץ בני המושבות ואנשי העלייה השנייה.

תשובה לשאלה 3 :

א. המאמר של אניטה שפירא "המיתוס של היהודי החדש" - במה הוא מטפל ומהן מסקנותיו.

מאמרה של שפירא דן בדמותו של היהודי החדש ובמיתוס שנוצר סביבו. המאמר דן באופן בו התפתח המיתוס ומהי דמותו של היהודי החדש ע"פ המיתוס, מהם שורשיו, מי יצר אותו ומהם הדגמים השונים של "היהודי החדש" ע"פ האסכולות השונות, כיצד הן השפיעו ומהן מסקנותיה של שפירא לגביהן.

כל מהפכה אשר ביקשה להרוס ולשנות את הקיים וליצור התחלה חדשה בחיי האדם, הלאום או האנושות, הכירה בכך שחייב להופיע גם אדם חדש. האמונה והצורך בעיצובו של "אדם חדש" הלכה יד ביד עם אמונות הגאולה הגדולות שרווחו במאתיים השנים האחרונות. מיתוס ה"אדם חדש" בין אם הוא גרמני, רוסי, סיני או יהודי, מהווה חלק מהניסיונות ליצור דמות אנושית, שערכי המהפכה יהיו טבעיים עבורה. בדרך זו קיוו, לעצור את מהלך ההיסטוריה ולקבע לנצח את מערכת הערכים אותה השליטו.

לדעת שפירא, התנועה הציונית כבת לתרבות האירופאית ולעידן המהפכני-מודרני, שאפה אף היא לעצב "יהודי חדש", ואף שאבה מאותה תרבות את הדגמים שישמשו אותה לעצב את דמות "היהודי החדש".

הנחות היסוד למיתוס היהודי החדש, האידיאולוגיה החותרת לשינוי פניו של היהודי הופיעה לראשונה בשלהי המאה השמונה-עשרה, עם המפגש ההיסטורי של היהודים עם התרבות האירופית בגרסתה המודרנית. החל ממפגש זה החלה ההכרה בצורך של היהודים להשתנות ע"מ שיוכלו להשתלב בחברה הכללית. הסיסמאות שאפיינו את אידיאל ההשכלה הכללית היו חילוניות ופרודוקטיביזציה, סיסמאות אשר אומצו גם ע"י תנועת ההשכלה העברית, היא התנועה שקדמה לציונות. מגמת ההשתלבות בחברה הסובבת, הייתה המגמה המרכזית בחברה היהודית עד שלהי המאה התשע עשרה.

מיתוס "היהודי החדש" נוצר איפה לאחר שהתקבלה הנחת היסוד כי קיומו של היהודי הוא יסוד לאומי נפרד וכי התופעה רצויה ואפשרית. המיתוס היה קשור להסכמה כי קיימת זיקה בין העם לארץ וכי רק בא"י יוכל היהודי לחדש את עלומיו כאדם וכעם. שאול טשרניחובסקי דיבר על "דור בארץ", דור של יהודים חדשים שיעוצב מהמפגש עם הארץ, זאב ז'בוטינסקי דיבר בקונגרס הציוני ב-1905, על "אישיות פלסטינית" אשר עוצבה במשך הדורות בהם ישב האדם בארצו עד שנקטעה עם יציאתו לגלות.

מרטין בובר דיבר על קשר מיסטי בין העם לארצו, הלל צייטלין כתב על "האדם החדש" שיקום בא"י. ההנחה הייתה כי הדור הקיים הוא "דור מדבר" אשר אינו מסוגל נפשית ופיזית, להקים את המדינה הנכספת וכי רק הבנים יבנו את הארץ ויגשימו את מה שנבצר מהאבות לעשות. יצירות ספרותיות שנכתבו, משרטטות את מיתוס היהודי החדש, הבולטות שבהן הן "דור בארץ" של שאול טשרניחובסקי, "עמרם" של חיים ברנר ו"אליק" של משה שמיר. היו אלה אבות הטיפוס של "היהודי החדש", אשר יצמח מאדמת הארץ. נדמה כי מיתוס "היהודי החדש" נוצר בעולמה של הספרות העברית החדשה, אך עד מהרה גם היה לסיסמת קרב אידיאולוגית ופוליטית.

דגמי "היהודי החדש", שפירא מאפיינת את הדגמים העיקריים של "היהודי החדש" ואת מקורות השפעה שלהם. קדם לדגמים הדגם המשכילי או "המשכיל החדש". ע"פ דגם זה על היהודי החדש היה למצוא את מקומו בתוך החברה האירופית הצועדת לקראת קדמה, תוך כדי התאמת התרבות היהודית לתרבות הכללית. התפתחות ההיסטוריה, מבטיחה כי תהייה התפתחות חיובית של האנושות וכך גם ישתפר מעמדו של היהודי, תפיסה רציונאלית זו נסמכה על עקרונות ליברליים. לקראת סוף המאה, עם עליית האנטישמיות המודרנית, התאכזבו מן הקדמה ומן ההבטחה של ההשכלה וההתבוללות לא התאימה יותר לאווירה החדשה, שהדגישה את הזהות היהודית הנפרדת. שפירא מבחינה בין ארבעה דגמים:

הדגם של אחד העם. ע"פ אחד העם הייתה דמותו של היהודי החדש, דמות של יהודי חילוני, משכיל, משוקע בתרבות עמו. בניגוד למשכילים הישנים סבר אחד העם, כי יש להגן על התרבות היהודית, הוא סבר כי ייחודה של הזהות הלאומית היהודית היא בתפיסת עולם מוסרית, המחייבת את המתינות ואת שביל הזהב, ללא שימוש בכוח, על היהודי החדש להיות סינתזה בין זיקה עמוקה לעולם הרוחני היהודי, לבין הליברליזם כתפישת עולם וכתרבות. דגם זה לא דיבר אל שכבות רחבות, אך הוא דיבר אל ליבה של שכבת המשכילים שזה עתה יצאו מן החברה המסורתית היהודית וביקשו לשלב את התפישות השורשיות שלהם עם הכרתם הלאומית-חילונית החדשה. הגישה גם פנתה אל "בעלי תשובה" מזרח אירופאים, אולם הביטוי הפוליטי של דגם זה היה "הפרקציה הדמוקרטית" בראשותו של ויצמן.

זרמים רבים ביישוב הזדהו וקיבלו את השראתם הרוחנית מתפישתו זו של אחד העם.

הדגם של הרצל. הוא גם הדגם של פינסקר, נורדאו וז'בוטינסקי, אישים שהגיעו אל היהדות מתרבות המערב. לכולם משותפת נקודת המבט של משכיל אירופי, המתבונן בעמו ורואה אותו דרך עיניו של הלא יהודי. הם ראו את החסרונות מנקודת מבטה של החברה הסובבת אותם, וב"יהודי החדש" את היפוכו של היהודי הבזוי, חסר אומץ הלב, החלש פיזית ונפשית, זה החסר את ההדר החיצוני ואת החוש האסטטי והכבוד. לדעתם היה על "היהודי החדש", לאמץ את מושגי האסטיקה והכבוד המקובלים על הגרמני, ואת אורחות החיים המודרניים של הבורגנות הגרמנית המשכילה. על "היהודי החדש" להיות לדעתם חלק בלתי נפרד מאחווה חברתית החוצה גבולות של מדינות ומאחדות במערכת של ערכים אוניברסאליים משותפים.

ייחודו של "היהודי החדש" יהיה בכך, שיהיה בעל לאומיות משלו המוצאת את ביטויה הפוליטי במדינה. דגם זה אומץ במידה מסוימת על ידי תנועת בית"ר.

הדגם הוויטליסטי-ניטשיאני. דגם השייך לעולם תרבותי השונה בתכלית, עולם בו מקורות ההשראה שלו מקוטבים לשני הדגמים הקודמים. אבי דגם זה הוא מיכה יוסף ברדיצ'בסקי. באירופה של המאה התשע עשרה, היו זרמים חדשים אשר התנכרו לתבונה ששלטה מאז תחילת ההשכלה. זרמים אלו שפנו אל האינסטינקטים והיצרים, הושפעו מניטשה, שופנהאור ופרויד. לניטשה הייתה השפעה גדולה על הדור, ניטשה פנה לדבר על האדם, על הספונטאניות של היחיד, על יצרים מתפרצים, על התנגשות וניגודים כיוצרת אנרגיה אנושית, על ההתנגשות כמצב קיומי, על הרצון לעוצמה של האדם החדש שאינו מחויב לעבר או לעתיד, אינו מחובר לא ללאום ולא לחברה אלא רק לעצמו.

העתקת הדיון האינטלקטואלי בעקבות ניטשה מהמישור התרבותי האירופי של המישור היהודי-ציוני, נעשתה באמצעות הויכוח בין ברדיצ'בסקי לאחד העם, על אופייה הראוי של הספרות העברית. אחד העם סבר כי הספרות אינה ערך בפני עצמו, אלא עליה להתמקד במשימות חינוכיות ולאומיות. לעומת זאת תבעו "הצעירים" בהנהגת ברדיצ'בסקי אוטונומיה של הספרות.

הדיון הוסט מבעיות רוחניות-מופשטות שענינו את אחד העם אל שאלות קיומיות, יצריות, הדיון לא היה יותר בנושא "יהדות" אלא הוסט לטפל ב"יהודים" בשר ודם הנאבקים להשתחרר מן המטען ההיסטורי שהם נושאים על גבם. ברדיצ'בסקי דרש לשוב אל מיתוס היהודי הקדמון בטרם נכבל בכבלי תורה, תקופה בה האדם היה מזדהה עם תחושות טבעיות ראשוניות ומתאחד עם הטבע.

לדעתו היהודים רחקו מהטבע ומתחושות ויצרים ראשוניים כמו כוחניות, רצון לנקם, שאיפה לגבורה ונכונות לקרב. "המוסר הלאומי" משמעותו אחת:

"אהבה עצמית של העם, של אותו העם ותועלתו הוא". "היהודי החדש" צריך לעצב את גורלו כמו ידיו, לחיות קרוב לטבע, לעבד את האדמה עליו לתת קדימות ליופי על פני המוסר, להיות מסוגל להיות לא מוסרי. ברדיצ'בסקי השתמש באמרתו של ניטשה "כדי לבנות מקדש צריך להרוס מקדש" כמוטו העוסק ביחס שבין עבר להווה. הוא יצא כנגד המסורת היהודית ונגד השגת הארץ בדרך דיפלומטית מאורגנת.

הוא קרא ליהודים בגלות, להעמיס תרמיל לנטוש את ארץ מושבם ולעלות ארצה. דור שלם של צעירים נמשכו לחדשנות בדבריו ולסגנונו, רעיון החלוץ יצא מכך, יחידים אשר ייקחו את גורלם ויתקעו יתד בארץ הם יהיו היסוד לחברת העתיד היהודית. ברנר המשיך את קו המחשבה הזה וסבר, כי הגיונית אין לעם היהודי זכות קיום ותקווה אלא אם יחידים נועזים, באמצעות קורבנם האישי ישנו מהלך ההיסטוריה.

רבים מבני העלייה השנייה האמינו בדרך זו, וברדיצ'בסקי נחשב לאחד המשפיעים על האבות המייסדים של "אחדות העבודה" כמו ברל כצנלסון, יצחק טבנקין ודוד בן-גוריון. גישה זו של "היהודי החדש" באה כהמשך ישיר ל"יהודי הקדמון" וכאנטיזה ליהודי הגלות. הגישה הופצה במערכות החינוכיות של "אחדות העבודה" ו"מפא"י", ב"מחנות העולים", "הנוער העובד והלומד". במקביל הייתה השפעתה גם על הימין הרדיקלי הארצישראלי מ"ברית הבריונים" ועד ללח"י.

הדגם הסוציאליסטי, דגם זה של "האדם החדש" הושתת על האידיאולוגיה של התנועה הסוציאליסטית. זרם זה ייחס חשיבות רבה לרכיב החינוכי, לכונן חברה המושתתת על צדק ושוויון, הפיכת סדרי העולם בכל הנוגע לפעילות הכלכלית של הפרט והחברה וחיזוקם של החלשים בחברה. בנוסף יהיה על החברה החדשה להתגבר על תכונות המורששות עמוק בלב האדם כמו אגואיזם, תחרותיות, שאיפת התבלטות והקניית התכונות האלטרואיסטיות. כתוצאה ממהפך זה יהיה "האדם החדש" מוכן לוותר על תועלתו האישית ולהתאים את יצריו ל"רצון הכללי". תהליך זה לא יתחולל אוטומטית אלא מחייב חינוך מחדש.

תהליך דומה התרחש גם בענף הארצישראלי של התנועה הסוציאליסטית. דפוס "האדם החדש" שהתפתח בה, הוא סינתזה בין תפישות אוניברסאליות של "האדם החדש" לבין רכיבים פרטניים ארצישראליים. שורשיו של דגם אנושי זה בעלייה השנייה, בה הודגשה מחויבות הפרט להגשים את העקרונות המנחים של החברה, התגייסות הפרט למטרה הגדולה ומרכזיות ההגשמה העצמית, במישור הציוני התפרש הדבר, בעלייה לארץ ובעבודה פיסית בחקלאות. דגם "האדם החדש" הוא החלוץ המכיר בחשיבותה של ההקרבה, הוא הצעיר היהודי הנוטש את בית הוריו והמולדת, שורף גשרים ומעפיל לארץ החדשה.

השילוב בין המשימה הסוציאליסטית למשימה הלאומית, עשה את חבר הקיבוץ לסמל הקרוב ביותר ל"אדם החדש" ועם עלייתה של הפעילות הביטחונית גם נוספה לו דמות הלוחם. עיקר ההבדל בין דגם זה לזה של ברדיצ'בסקי בכך, שהדגם הראשון מעלה על נס את האגואיזם של הפרט ומשחררת אותו מאחריות כלפי החברה ומכבלי המוסר ואילו דגם זה, מדגיש את הצורך בהכפפת האינטרסים של הפרט לאלה של החברה ויוצק לתוכנו מערכת של עקרונות ומוסר שנועדו להגן על החלשים, "השומר הצעיר" המרכסיסטי, חינוך על פי הדגם הסוציאליסטי.

נקודות המחלוקת בין הדגמים, היו קווים משותפים ל"יהודי החדש". ע"פ כל הדגמים הנזכרים לדעתה של שפירא, הוא אמור להיות חילוני, מודרני, אוהב עמו ומולדתו, קרוב לטבע, איש תרבות

ואיש כבוד, ישר כפיים ואמיץ לבב. הניגודים בין הדגמים השונים מתמקדים בשלוש סוגיות מרכזיות :

1. היחס להיסטוריה היהודית ולגלות :

אחד העם, ההיסטוריה מרכזית ביהדות, רציפות ההיסטוריה היהודית מהווה עקרון יסוד של הציונות. הגולה חיונית והיא תמשיך להתקיים במקביל למרכז בא"י.
הרצל, ההיסטוריה היהודית והגלות לדעתו "תאונה הניתנת לתיקון", מתמקד בביקורת ההווה והדרך לעתיד.
ברדיצ'בסקי, מרד ברציפות ההיסטורית, הגולה סטייה חולנית ואומללה שייכת לאיכויות הלאומיות הקדומות.
הסוציאליסטי, מבקש לבטל ולקרוע את רקמת הדורות ולהתחיל התחלה חדשה.

2. היחס לעולם הלא יהודי :

אחד העם, חרד מפני אובדן הייחודיות היהודית, רוצה להקים גדרות בין החברה היהודית לסביבתה, חש טינה כלפי העולם הלא יהודי.
הרצל, דורש לאומיות יהודית ע"פ הדגמים האירופאים ובנוסף מטיף לפתיחות, סובלנות, אימוץ סמלים לאומיים אירופאים. טען כי הציונות היא גשר אל העולם ומפתח חשוב ע"מ להתקבל במשפחת האומות.
ברדיצ'בסקי – שאף לפתיחות מוחלטת כלפי העולם הלא יהודי ולהרס המחיצות שהקימה התורה בין יהודים ללא יהודים "לבין רוחות הפרצים של העולם הגדול".
הסוציאליסטי – מטיף לאחוות עמים ושותפות גורל של פועלי כל העולם, מעדיף את קדימות המעמד האישי על הלאום ובעד אוניברסליזם.

3. היחס למוסריות וכוחניות :

אחד העם, התנגד לכוחניות מכל סוג, וראה בה ניגוד לרוח היהדות.
הרצל, לא הדגיש הכוחניות, אך גם לא גילה איבה לעניין.
ברדיצ'בסקי, הדגיש את חשיבות הכוח, את הנכונות למאבק, גישה זו משחררת מכבלי המוסר היהודי בנוגע ליחסים בין לאומיים.
הסוציאליסטי, הציג מסר עמום, מחד הטיף לאנטי מלחמתיות ולסולידאריות בין לאומית ומאידך, הציג את ההתפתחות כהולכת לקראת התנגשות אלימה ובלתי נמנעת בין כוחות האור והחושך, התנגשות שבסופה תבוא ההבקעה ההיסטורית.

מסקנותיה של שפירא. לדעתה כל הדגמים היוו יסוד למערכות החינוכיות שהוקמו גם בא"י וגם בגולה, הן במסגרת החינוך הפורמאלי והן בזה הלא פורמאלי. הצעיר הא"י, ספג לדעתה תערובת של מסרים סותרים. תהליך ההפנמה של הערכים הסותרים, לא היה אחיד ולפיכך אנשים בגילאים שונים, בעלי אופי שונה, הגיבו אחרת למסרים הסותרים. בסופו של דבר את "היהודי החדש" לא אפיינה מערכת ערכים אחידה. היה לו, סגנון "דורי" שהיה משותף לכל בני קבוצת הגיל שגדלה איתו בארץ בשנות השלושים והארבעים וייחדה אותו מאבותיו. עיקר ההבדלים לדעת שפירא, באו לידי ביטוי במבטא, בדרך ההתבטאות, בשפת הגוף, בלבוש, במשיכה למרחבי הארץ, בחספוס, בסלידה מהפגנת רגשות, בהדגשת הפיזיות על חשבון ההתעניינות האינטלקטואלית ובהעדפת המעשה על הדיבור. מסקנתה היא, כי "הסולידאריות הדורית" התקיימה בשל קרבה סגנונית ולא בשל זהות אידיאולוגית. הסופרים שיצרו את מיתוס "היהודי החדש" הנציחו סגנון זה במה שכונה "ספרות דור הפלמ"ח".

ב. אילו מהדגמים המוצגים מועדף על ידנו. נמקו.

לדעתי מה שמאפיין את החברה היהודית בא"י טרם הקמת המדינה, מבליט את המחלוקות האידיאולוגיות בין הזרמים היהודים הגלובליים, בהם הם נוצרו. אישית אני נוטה להעדיף את השילוב בין הדגמים, שכן כל אחד מהם תרם את חלקו להקמת היישוב היהודי בארץ, למרות או בזכות הדגם שייצג. הבחירה האישית נוטה בדרך כלל להשפעה הסביבתית, לערכים ולמערכת החינוך בה אנו גדלים ומתפתחים.

אין ספק שבאותה תקופה וגם שנים רבות לאחר מכן הייתה התנועה הקיבוצית, אבן מופת לאיחוד העם היהודי בארצו ומודל לדגם המשותף של הסוציאליזם וברדיצ'בסקי. כתבה שפירא, נראה כי גם הקליטות של הגישות המגוונות השתנתה לאורך ציר הזמן, בגיל הנעורים הוא נמשך למיליטנטיות סוציאליסטית, לעומת חייו הבוגרים בהם הוא מגשים ערכים מתונים יותר.

לדעתי, נכונים דבריה גם לגבי ציר הזמן ההיסטורי, שכן היישוב בהתהוותו בתחילת המאה העשרים לא דמה כלל למבנהו טרם הקמת המדינה. לדעתי הדגמים, אשר היו אולי טובים ונכונים לתחילת ההתיישבות בארץ ואינם מתאימים לתקופה של לפני קום המדינה. הדגמים אינם מעודכנים כיום לחלוטין והבחירות יכולות להיות שונות ומושגות על ערכים שונים במקצת. לדעתי ניתן גם היום לזהות קווים אידיאולוגיים שונים, שמקורם בדגמים אלה. לכן לדעתי, במציאות הקיימת יש מקום לשלב בין הדגמים השונים ולשמור אותם עדכניים ע"פ החיים המודרניים, איש ע"פ אמונתו.

* * * * *